Sætningsleddene og deres stilling 77 år efter

Ole Togeby

Sætningsleddene og deres stilling 77 år efter

Universitets-Jubilæets danske Samfund 2023

Ole Togeby: Sætningsleddene og deres stilling 77 år efter
Universitets-Jubilæets danske Samfunds skrifter nr. 608
Tilsyn: Eva Skafte Jensen
Sats og tryk: Tarm Bogtryk a/s

Printed in Denmark 2023
ISBN: 978-87-408-3517-5

Udgivelsen er støttet af VELUX FONDEN

Universitets-Jubilæets danske Samfund
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
ujds.dk

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
www.universitypress.dk

Indholdsfortegnelse

I. Sætningsleddene og deres stilling i 77 år

1. Diderichsens sætningsskemaer 1946
2. Fundamentfeltet
3. Ekstra pladser i skemaet 1964
4. Formforskelle som ikke gør en meningsforskel
5. Erik Hansens verbalskemaer 1970
6. Niels Aage Nielsen og omvendt ledstilling 1975
7. Erik Hansens letledsplads og ekstraposition 1977
8. Generativ grammatik og complementizer-pladsen 1983
9. Lars Heltoft og m-pladsen 1986
10. Ole Togebys to betingede finitpladser 1993
11. Henrik Jørgensens adverbialplads før **n** 1996
12. Togebys valensskema 2003
13. Togebys adverbialpladser 2003
14. Becker-Christensens X-pladser 2004
15. Becker-Christensens X^{leds}-plads 2010
16. Heltofts M-plads i to skemaer 2011
17. Heltofts adverbialpladser
18. Henrik Jørgensen og adverbialernes rækkefølge 2014 og 2019
19. Sætningsskemaer som metode

II. Et modsigelsesfrit, udtømmende og simpelt skema for ledstilling i danske sætninger

20. Genskrivningsregler
21. Ekspliciterbare forskelle i mening

22. Sætningsskema 2023
23. Interaktionel og informationel mening på **F**
24. Repræsentationelle sagforhold
25. Ledsætninger
26. Letledspladser og informationsstruktur
27. Sekundær neksus
28. Prædikativer
29. Sætningskløvning
30. Adverbialers flertydighed
31. Typer af adverbialer
32. Typer af sætningsadverbialer og dialogpartikler
33. Sætningsskema 2023

Litteratur

I. Sætningsleddene og deres stilling i 77 år

§ 1. Diderichsens sætningsskemaer 1946

I 77 år har Diderichsens sætningsskemaer været brugt både som en teori om ledstillingen i danske sætninger og som et pædagogisk hjælpemiddel til at undervise i grammatik. I *Elementær Dansk Grammatik* (Diderichsen 1946) beskrives ledstilling med to skemaer, et for helsætninger og et for ledsætninger, hver med 8 positioner (som herefter kaldes *pladser*) reserveret til konstituenter af bestemte typer, dvs. ord eller led (hypotagmer, fraser) der er defineret ved deres kernes ordklasse og bøjningsform, fx nominaler, finitte verber, infinitte verber, adverbialer. Skemaet for en helsætning ser således ud:

S A	v	s	$a^{1,2\,..}$	$V^{1,2}$	$S^{1,2}$	$A^{1,2\,..}$

s står for substantial (i nominativ hvis det kan ses) og S for substantial i oblik kasus, v for finit verbum og V for infinitte verbaler, og a for visse adverbialer og A for andre adverbialer.

De 8 positioner fortolkes også som indgående i en parentesstruktur over hvilke led der tilsammen udgør et led på højere niveau. Det fremstilles således:

(S
K (A (v s a (V S A)))

I denne fremstilling vil ledstilling overalt blive noteret i et grendiagram der samtidig viser både leddenes rækkefølge og parentesstrukturen (og hvor **s** og **S** for substantial alle steder erstattes af **n** og **N** for nominal), nemlig således[1]:

1 I Diderichsens skemaer er neksusled gennemgående noteret med små bogstaver, indholdsled med store bogstaver, men det er ikke en definitorisk forskel i notationssystemet, og det noteres mærkeligt nok ikke noget sted at **n** kan stå på **F**.

Diderichsen 1946 hovedsætningsskema

K	FUNDAMENTFELT						INDHOLDSFELT					
	F	NEKSUSFELT		a”								A”
K	**N/A**	**v**	**n**	**a¹a²a³**	**V¹**	**V²**	**N¹**	**N²**	**P**	**A¹A²A³**
og	så	kunne	han	sikkert ikke	få	sagt	hende	besked		i tide.
og		kunne	han	så ikke	få	sagt	hende	besked		i tide?

Bisætningsskema

K	FORBINDERFELT									
		NEKSUSFELT				INDHOLDSFELT					
		subjekt	a							A
K	**k/a/n**	**n**	**a¹a²a³**	**v**	**V¹**	**V²**	**N¹**	**N²**	**P**	**A¹A²A³**
og	at	han	sikkert ikke	kunne	få	sagt	hende	besked		i tide.
eller	hvem	-	der ellers	ville	-	komme.				
	hvornår	hun	så end	kom.						

Notation: Med **fed** noteres pladserne, dvs. positioner der er reserveret til led defineret ved deres ordklasse og bøjning; det der noteres med ikke-fed, beskriver således disse formens funktion eller mening; / (skråstreg) angiver alternative udfyldninger af samme plads; **K** = sideordningskonjunktional, fx *og*; **k** = underordningskonjunktional (herefter kaldet *subjunktion)*; **F** = (i helsætninger) fundamentfelt hvor der kan stå ét led af alle typer, undtagen **k** og **v**; **v** = verbum i finit form; **n** = nominal (i nominativ hvis det kan ses); **a** = adverbial af en specificeret type; **V** = infinit verbum; **N** = nominal (i oblik kasus hvis det kan ses); **A** = adverbial af en særlig anden type; **P** = prædikativ, dvs. substantiv eller adjektiv som kan kongruensbøjes efter hvad det er prædikativ til, fx *hun er sød - de er søde.* Når der er flere led af samme type på samme plads, angives det ved nummerering **x¹, x²…** Ordet *der* regnes hos Diderichsen som et adverbial.

Det metodiske består i at hver af sætningens 8 pladser er reserveret bestemte ledtyper der alene er defineret ved deres form, dvs. ordklasse og bøjningsform. På **v**-pladsen skal der stå ét finit verbum. Alle andre pladser kan være tomme eller udfyldt med følgende materiale: **n**-pladsen med ét nominal (i nominativ hvis det kan ses), **a**-pladsen med et eller flere adverbialer af bestemte (ved distributionsmønstre definerede) kategorier (se § 31); på **V**-pladsen et eller flere verber i infinit form, nemlig infinitiv (uden *at*), supinum (*sov-et*), gerundium (*løb-ende*), men ikke *at*-infinitiv, perfektum participium eller præsens participium som har nominal mening og står på **N**-pladsen. **V¹**-pladsen kan udfyldes af et eller flere funktionsverber, dvs. hjælpeverber og modalverber: *have, være, blive, komme* og *kunne, skulle, ville*, og **V²**-pladsen med et enkelt fuldverbum med valente rolleled; på hver af **N**-pladserne nominaler (i oblik kasus hvis det kan ses), *at*-infinitiver og nominale ledsætninger; på **P**-pladsen nominale led, herunder adjektiver, der (som prædikativer) kongruerer med et andet nominal: *bager, høj, påtrængende*, og på **A**-pladserne et eller flere adverbialer af bestemte distributionelt definerede kategorier; på **K** sideordningskonjunktioner og på **k** subjunktioner (underordningskonjunktioner).

Alle pladser (undtagen **v** og **k**) kan være udfyldt af syntagmer som består af flere ord som står i en bestemt rækkefølge på funktionelle pladser i syntagmet, og

som har en kerne af den angivne type. Nominaler, som hos Diderichsen kaldes *genstandshelheder*, beskrives fx med følgende felter:

forbinder-felt	bestemmer-felt	beskriver-felt	kerne-felt	adverbial-felt	tungtledsfelt
men fra	*hele den*	ødelagte	*lille by*	*derovre*	*med dens sønderskudte huse*
om	–	*digteren*	*Ewald*	–	–

Tilsvarende skemaer findes for beskriverhelheder og adverbialhelheder, men de vil blive diskuteret mere her.

v-pladsen skal altid skal være udfyldt og er således sætningens forankringspunkt. **F**-pladsen (i helsætninger) er defineret som pladsen før **v**, og på den kan både nominale, de fleste adverbiale led og hele indholdsfeltet stå, men (per definition) ikke finitte verbaler eller subjunktioner.

Teoretisk beskriver skemaet at en position der er reserveret til en bestemt type led, i den konkrete sætning får en bestemt mening. Står leddet i neksusfeltet, handler det om den informationelle aktualisering i den retoriske situation af den omhandlede situation, mens leddene i indholdsfeltet handler om indholdet i den omhandlede situation. Leddet som står på **v**-pladsen i helsætningsskemaet angiver om sætningen er hævdet som et sandt udsagn, et spørgsmål eller et bud (mens **v** i ledsætningsskemaet kun angiver at et udsagn er nævnt); **n** angiver udsagnets subjekt; på **a"**-pladserne kan der stå modifikationer af udsagnet, fx *desværre* eller *ikke*, led der ikke kan stå på **A**-pladserne, hvor der så kan stå omstændigheder i den omhandlede situation, fx *i går*, eller måder for forhold eller egenskaber i situationen, fx *smukt*; **V**-pladserne angiver (når de er udfyldt) det forhold eller den tilstand der definerer den omhandlede situation og dens roller, dog således at der på $\mathbf{V^1}$ kan stå funktionsverber, på $\mathbf{V^2}$ valensbærende fuldverber som er styret af funktionsverber tidligere i sætningen. **N**-pladserne angiver indirekte og direkte objekter: *Hun gav ham bogen* (herunder *at*-infinitiver: *Hun forbød ham at gå,* og ledsætninger: *De så at han kom*). **A**-pladserne angiver typisk omstændigheder og måder, men ikke attituder eller polaritet, men da skemaet er defineret rent formelt, står her også det som kan kaldes middelbare rolleled, fx *Hun så på ham, Hun gav bogen til ham*.

Sætningsskemaet er på denne måde et nyttigt pædagogisk redskab. Man kan vise hvorledes det der på tysk, latin og russisk udtrykkes med substantivernes

kasus, på dansk kan udtrykkes med ledstilling. På dansk har vi to kasus og det kun i bøjningen af pronominerne, og dermed kan vi – på dansk som på kasussprogene – se hvem der gør hvad i eksempler som *Han kender mig* og *Ham kender jeg*.

Begge sætninger ser, med substantiver der ikke har kasusbøjning, således ud: *Mortensen kender Petersen*, og man kan (på skrift) ikke se hvem der gør hvad, for sætningen kan (med forskellig betoning) betyde begge dele. Men hvis man som analysator indsætter andre af de mulige led i sætningen, fx en negation, kan man igen se forskellen: *Mortensen kender ikke Petersen* og *Mortensen kender Petersen ikke*. I skemaet ser man at fordi *ikke* kun kan stå på **a**, kan *Petersen* kun i den ene være objekt på **N**, og i den anden subjekt på **n**.

K	FUNDAMENTFELT									
|	F	NEKSUSFELT			INDHOLDSFELT					
|	|	|	|	a						
K	**F**	**v**	**n**	**a^1 a^2 a^3**	**V^1**	**V^2**	**N^1**	**N^2**	**P**	**A^1 A^2 A^3 ...**
	Mortensen	kender	(-)	ikke				Petersen.		
	Mortensen	kender	Petersen	ikke.				(-)		

§ 2. Fundamentfeltet

Den første position i en helsætning kaldes af Diderichsen *fundamentfeltet*. Den kan være tom eller kan udfyldes af **n**, af nogle **a**-led, af nogle typer af **V**, af **N** eller **A**, og da skal disse leds plads være tom. Når fx **n**-leddet (subjektet) står i **F**, skal **n**-pladsen være tom. Når **N^1**-leddet (det indirekte objekt) står på **F**, skal **N^1**-pladsen være tom, osv.

Det finitte verbum kan i skemaet ikke stå på **F**, men skal altid stå på **v**. Dette sidste ud fra den tankegang at det finitte verbum er sætningens forankringspunkt, fordi en række ord ikke udgør en sætning hvis der ikke er et finit verbum.

K	FUNDAMENTFELT									
|	F	NEKSUSFELT			INDHOLDSFELT					
|	|	|	|	a						
K	**F**	**v**	**n**	**a^1 a^2 a^3**	**V^1**	**V^2**	**N^1**	**N^2**	**P**	**A^1 A^2 A^3 ..**
	(-)	Har	jeg	ikke		givet	ham	bogen		i går?
	Jeg	har	(–)	ikke		givet	ham	bogen		i går.
	Bogen	har	jeg	ikke		givet	ham	(–)		i går.
	Ham	har	jeg	ikke		givet	(–)	bogen		i går.
	I går	har	jeg	ikke		givet	ham	bogen.		(–)
	Givet ham ...									
	bogen i går	har	jeg	ikke.		(-	-	-		-)

Fundamentfeltet er virkelig et kraftigt pædagogisk redskab fordi man ved opflytning i fundamentet kan afgrænse hvilke rækker af ord der udgør ét sætnings-

led, og hvilke der ikke gør. I sætningen *Jeg overlod (-) Ole materialet i går* kan man i stedet for *jeg* sætte *Ole* eller *materialet* i **F**: *Ole overlod jeg (-) materialet i går* og *Materialet overlod jeg Ole (-) i går*, men man kan ikke sætte *Ole materialet* samlet i **F**: **Ole materialet overlod jeg i går* fordi de to ord udgør to forskellige led i sætningen, nemlig hhv. det indirekte objekt (hensynsleddet) og det direkte objekt. Man kan til gengæld se at hele indholdsfeltet kan stå i **F**: *Givet ham bogen i går har jeg ikke (-)*, og det er en begrundelse for at det hele kan udgøre et led.

Udfyldningen af **F** giver også meningsforskelle der kan fremanalyseres med skemaet. Tomt **F** giver således, afhængig af finittets form, *ja-nej*-spørgsmål, fx *Kommer hun?*, direktiv, fx *Gå!* eller ønske, fx *Leve dronningen!* Et *hv*-ord på **F** giver i helsætningsskemaet elementspørgsmål, fx *Hvem kommer på mandag? Hvornår kommer du? Hvad laver du?* og i ledsætningsskemaet en udråbssætning (eksklamation), fx *Hvor du (dog) har en pæn sabel!* Læg her mærke til at udfyldningen af **F** og **v** involverer helt andre typer af mening eller betydning end positionerne af andre led giver, nemlig hvilken kommunikativ handling ytringen af sætningen skal tælle som: konstatering, spørgsmål, direktiv, ønske eller eksklamation. Dette har dog først i de senere år spillet en rolle i traditionen efter Diderichsen.

Teoretisk beskriver Diderichsens to skemaer den formelle forskel på ledstillingen i typiske helsætninger som (i denne bog § 25) defineres som sætninger der ikke er led i en anden sætning og typiske ledsætninger (som er sætninger der er led i en anden sætning). Indholdsfeltet er det samme i de to typer af sætninger, nemlig **V-N-A**, mens kun helsætninger har et fundamentfelt, **F**, og kun ledsætninger et subjunktionalfelt, **k** (de har hos Diderichsen begge et sideordningskonjunktionalfelt, **K**, som dog ikke er konstituent i sætningen). Og ledstillingen i neksusfeltet er i hhv. **v-n-a** og **n-a-v**. Mærkeligt nok er denne forskel på to ledstillingsmønstre ikke forklaret som to udtryksformer der giver to forskellige meninger, hvad det jo faktisk – som det senere skal diskuteres – må være.

En stor ulempe ved to skemaer for hhv. helsætninger og ledsætninger er at det forringer brugen som heuristisk og pædagogisk redskab i analysen. Meningen med positionen **v** er for det første forskellig i de to skemaer, og ledstillingen passer for det andet ikke hvis man sætter helsætninger i ledsætningsskema og ledsætninger i helsætningsskema; man skal altså vide om der foreligger en helsætning eller en ledsætning før man kan bruge skemaerne som analyseredskab. I *Hun sagde han ikke kom* skal man vide at sætningen *han ikke kom* er en ledsætning (som er objekt for *sagde*, men uden subjunktional), for man kan ikke analysere den med et helsætningsskema:

Helsætningsskema:

K	**[F**	**[v**	**n**	**a^1 a^2 a^3**	**[V^1 V^2**	**N^1**	**N^2**	**P**	**A^{1}A^{2}A^3...]]]**
	Han	kom		ikke.					
(at)	han			ikke .....*kom					
				(der er ikke plads til ledsætningens finit efter **a** i helsætningsskema)					

Ledsætningsskema:

K	**[k/a/n**	**[n**	**a^1 a^2 a^3**	**v**	**[V^1 V^2**	**N^1**	**N^2**	**P**	**A^{1}A^{2}A^3...**	**]]]**
Hun sagde										
	(-)	han	ikke	kom.						
		han		kom ..... *ikke						
				(der er ikke plads til helsætningens adverbial efter **v** i ledsætningsskema)						

Den indsigt som de to skemaer giver, kan sammenfattes i at helsætninger typisk (men ikke altid) har ledstillingen **v - a** uafhængigt af hvor **n** er placeret, mens ledsætninger typisk har ledstillingen **a - v**.

Fordelen ved et positionsskema kan ses af følgende eksempel. Med skemaet er der fremsat en regel om ledstilling som kan formuleres således:

> **a**-led, som *nu* og *da,* står i helsætninger efter finittet (og i ledsætninger før finittet).

Kristian Mikkelsen må i sin *Dansk Ordföjningslære* (1911, side 629) formulere det således:

> Nogle ord og ordforbindelser har altid eller ofte en mere fremskudt stilling, end vedkommende sætningsled plejer at have, idet de i hovedudsagnssætninger med almindelig ledstilling, der ikke begynder med *gid, bare, blot, måske, kanske*, samt i spörgehovedsætninger eller udråbssætninger, der begynder med *så*, sættes lige efter omsagnet eller hjælpeudsagnsordet, i andre sætninger efter grundleddet. Dette er tilfældet med: A) (…). B) 1) svage biord uden hensyn til betydningen, f. eks. (…) *Det kan da være dig det samme*.(…) *Det kommer der nu ingenting ud af.*

Grunden til at et skema er en meget mere simpel beskrivelse end en sprogligt formuleret regel, er at sætningsskemaet hører til den tegntype der kan kaldes et diagram (Togeby 2019). I modsætning til en sproglig sætning, som angiver ved konvention, og billeder, der angiver ved analogi, angiver diagrammer ved både konvention og analogi, og har (målestok-)regler for transformation mellem konvention og analogi; diagrammer har ikke noget fokus, og tegnlæsere kan derfor af et diagram uddrage andre og flere informationer end afsenderen har lagt ind i det. Det er det der sker når man putter sætninger i sætningsskema.

Den store videnskabelige fordel ved at opstille et skema i stedet for at formulere ledstilling i ord, er således simpelhed i beskrivelsen. Mange generelle lovmæssigheder kan i et diagram, som et skema er, formuleres meget kort, klart og generelt.

§ 3. Ekstra pladser i skemaet 1964

Siden udgivelsen af *Elementær Dansk Grammatik* har mange foreslået forbedringer fx i form af ekstra pladser i skemaerne for at kunne registrere og analysere autentiske sætninger med ellers uforklarlige ledrækkefølger. Først kom Diderichsen selv i artiklen 1964: "Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter"[2].

Diderichsen bemærker at der i autentiske eksempler forekommer ledstilling som ikke passer til skemaerne. Der er tale om de understregede led i følgende eksempler, led som der ikke er nogen plads til i skemaerne, hvorfor skemaerne eventuelt kunne udvides med en særlig plads:

(1) *I Kiøbstederne har sædvanligvis hvert Huus en lille Have*

(2) *Da nu Peter var kommet, ...*

(3) *Du kunne have ladet ham i ro og mag gøre arbejdet færdigt.*

(4) *Jeg havde kort før set hende med nervøse bevægelser ordne det fornødne.*

(5) *Vi har længe haft ham alvorligt mistænkt for tyveri.*

(6) *Men derfor så ville altså chefen af flere grunde ikke på nuværende tidspunkt have kunnet betro ham hvervet.*

(7) *... men vandet det var nok for flere dage siden sluppet op i brønden på grund af tørke.*

---

2 Diderichsen, Paul 1964: "Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter" i Danica, Studier i dansk sprog til Aage Hansen (= Sprog og Kulturs Skriftrække 1), Århus 1964, her citeret efter Paul Diderichsen 1966: Helhed og struktur, København: G:E:C: Gads Forlag, hvor det i en note fremgår at titlen hentyder til Poul Diderichsen: "Prolegomena til en metodisk dansk Syntax" trykt 1936 i Forhandlinger paa det ottende nordiske Filologmøde i København den 12.-14. August 1935.

For det første kan man i (6) og (7) finde de lette led *så* og *det* der viser anaforisk tilbage til leddet i **F**; der kan derfor antages at være en plads efter **F** til lette pronominale genoptagne fundamenter: **f**.

I (1), (2) og (6) er de lette adverbier *sædvanligvis*, *nu og altså* placeret på en plads umiddelbart før **n**, og denne plads kaldes $\mathbf{a^0}$.

I (6) er *af flere grunde* en modificering af hele sætningen, mens *dengang* kun modificerer *betro ham hvervet*, og det er markeret ved kantede parenteser som i skemaet viser at $\mathbf{A^1}$ hører til indholdsfeltet.

I (3), (4) og (5) forekommer der før **V** et nominal (i oblik kasus), *ham, hende, ham* og i (3) og (4) et adverbial, *i ro og mag* og *med nervøse bevægelser*. Det er i (3) og (4) del af det der kan kaldes en akkusativ med infinitiv (eller sekundær neksus) efter sanseverber, *bede* og *lade*. Derfor indsættes der en $\mathbf{N^0}$-plads og en $\mathbf{A^0}$-plads i skemaet efter $\mathbf{V^2}$, og før en ny **V**-plads, hvor infinitiven så står. Det ser dog ud til, mener Diderichsen, at en rigtigere beskrivelse må være at $\mathbf{V^3}$ kan reduplicere, fx i et eksempel som: *Så* ^{v}*skulle* ^{n}*du* ^{V1}*have* ^{V2}*hørt* $^{N\text{-}0,1}$*din kone* ^{V3}*bede* $^{N\text{-}0,2}$*Henrik* ^{V4}*lade* $^{N\text{-}0,3}$*børnene* ^{V5}*se* $^{N\text{-}0,4}$*Reumert* ^{V6}*spille* $^{N\text{-}1}$*Tartuffe*.

Konstruktionen i (5) må kaldes en akkusativ med participium efter *have*, hvor *mistænkt* står på **P**-pladsen (men ikke skal kongruensbøjes). Diderichsen foreslår at et udvidet skema kan se således ud:

Diderichsen 1964

| | | |

Men pædagogisk set er tilføjelser en forringelse af skemaet, som bliver uoverskueligt. Dette kan dog løses ved en anden notationsform, således at skemaet fremstilles i en simpel form hvor dobbelt citationstegn efter pladserne, angiver at indhold kan udfoldes i et ekstra skema senere:

[F" - [v - n - a" - [V" - N" - A"]]]

§ 4. Formforskelle som ikke gør en meningsforskel

Det er dog også et spørgsmål om man skal tage alle ledstillinger der kan findes i autentiske tekster, med som noget der skal kunne forklares. Der er jo nemlig meget vide grænser for hvad der kan laves af ledstillinger, specielt i vers der har versefødder og rim som kan forstyrre den typiske ledstilling, men som stadig kan forstås. Se fx to oversættelser af de samme linjer i Dantes *Den Guddommelige Komedie* (med bemærkelsesværdige ledpositioner understreget):

24. Sang oversat af C.K.F. Molbech 1851 i rimede femfodsjamber:

Bagpaa var Hænderne <u>med Slanger</u> bundet,
hvis Hoved og Hale <u>gennem deres Lænder</u>
var stukket og <u>foran i Knude</u> vundet.
Og se! Om En, som <u>mod vor Kyst sig</u> vender,
<u>en Slange</u> snor sig: den <u>sit Hoved</u> driver
ind i hans Ryg, hvor Hals ved Skuldren ender.
<u>Saa hurtigt ikke O og I</u> man skriver,
…

Det første bemærkelsesværdige eksempel kan faktisk analyseres i sætningsskemaet og give mening; det understregede frie adverbielle led *med Slanger* kan sættes på **a**-pladsen i et helsætningsskema. Grunden til at det er bemærkelsesværdigt er dels det som Diderichsen kalder vægtprincippet som siger at tunge led tenderer mod at blive placeret efter lette led, dels det informationelle at det er ny information og derfor ikke kan flyttes væk fra indholdsfeltet. Det giver ikke ekspliciterbar mening at placere ledet på **a** i stedet for på **A**.

En sætning som *den sit hoved driver/ ind i hans ryg* kan ikke sættes i helsætningsskemaet, men er alligevel (med lidt god vilje) forståelig, nemlig med samme mening som ^{F}*den* ^{vI}*driver* ^{N}*sit hoved* ^{Ak}*ind i hans ryg* som både er analyserbar og

passer til fødderne, men ikke med rimet. Der kunne også have stået *[F]Sit hoved [v1]driver [n]den [Ak]ind i hans ryg*, som er analyserbar og passer til fødderne, men også er informationsteoretisk markeret. Det betyder således at man ikke skal oprette en særlig **N**-plads mellem **F** og **v** til placering af *sit hoved*, og at man i første omgang kan se bort fra sådanne eksempler som på poetisk licens.

Nogle versemål er sværere at få til at passe med den normale danske sætningsbygning. Se fx oversættelse af samme linjer ved Ole Meyer 2000 på 11-stavelsesvers, som originalen, og med kvindelig (tryksvag) udgang, men uden rim; her passer alle ledstillinger til skemaerne:

bagpå var deres hænder bundet sammen
af andre slanger, med en knude fortil,
og stjert og hoved boret ind i ryggen.
Og så – mod en der løb på vores side
kasted en slange sig, og hugged der hvor
halsen og skuldrene er fæstet sammen.
Hverken et O eller et I kan pennen
…

Den vigtigste grund til at man ikke behøver at oprette nye pladser i skemaerne af hensyn til sådanne sjældne og markerede ledstillinger, er at der ikke er tale om observerbare forskelle i form som giver ekspliciterbare forskelle i mening. Man kan med god ret sige at der ikke er forskel i mening mellem det umiddelbart uanalyserbare *den sit hoved driver ind i hans ryg* og det analyserbare *den driver sit hoved ind i hans ryg*.

Spørgsmålet er så om der er ekspliciterbar forskel i mening mellem de mere sjældne og markerede placeringer som Diderichsen nævner, og de regelrette placeringer:

(1) *I Kiøbstederne har sædvanligvis hvert Huus en lille Have.*
(1a) *I Kiøbstederne har hvert Huus sædvanligvis en lille Have.*

(2) *Da nu Peter var kommet, …*
(2a) *Da Peter nu var kommet, …*

(6) *Men derfor så ville altså chefen af flere grunde ikke dengang have kunnet betro ham hvervet.*

(6a) *Men derfor ville chefen så altså af flere grunde dengang ikke have kunnet betro ham hvervet.*

(7) *... men vandet det var nok for flere dage siden sluppet op i brønden på grund af tørke.*
(7a) *... men vandet var nok for flere dage siden sluppet op i brønden på grund af tørke.*

Men selv om der ikke er grund til i standardskemaerne at oprette særlige pladser til stilistiske varianter, bør man stadig forklare hvorfor en uanalyserbar rækkefølge giver den samme mening som en anden analyserbar rækkefølge. En autentisk sætning som *Spiser østers gør han ikke* kan let forstås med samme betydning som *Spise østers gør han ikke*, og forklaringen er at der ikke skelnes mellem indikativ og infinitiv. Men man ville næppe blive forstået hvis man sagde **Da Peter var nu kommet*; det er fordi taleren ikke har en adverbialplads mellem **v** og **V** i ledsætningsskemaet.

Problemet er ikke at skemaet ikke passer til visse sætninger, men at teorien ikke kan tilskrive autentisk forekommende og acceptable sætninger ekspliciterbar mening i en eller anden form for notation.

§ 5. Erik Hansens verbalskemaer

Erik Hansen opponerer i artiklen *Sætningsskema og verbalskemaer* (Hansen 1970) mod at infinitte verber i Diderichsens sætningsskemaer skulle stå på nominalpladsen i en sætning som *Vi ønsker at give dig 10 kr*, og foreslår at de placeres sidst i sætningen, på den plads som Diderichsen kalder tungtledsfeltet **T**, og som Hansen foreslår beskrives i et nyt verbalskema. Flere verber i samme sætning styrer nemlig hinanden i en kæde, og det er så mest hensigtsmæssigt at lave et skema for hvert verbum.

Man kan altså skelne mellem verber i en helkæde, som ikke er styret, fx *Sender du aldrig pengene tilbage mere? Er hun syg*, verber i en delkæde som er styret af et overordnet verbum, fx enten *(Er det rigtigt) at du aldrig sender pengene tilbage mere?* eller *(Hun lovede) at komme*, og verber som er styret af et hjælpe- eller modalverbum (*Hun har) været syg; (Hun kunne) ikke komme*.

Han opstiller to forskellige skemaer, et for en helkæde med et ustyret og eventuelt styrende verbum og et for en delkæde med et styret og samtidigt eventuelt styrende verbum. Erik Hansens skema for helkæde med et ustyret verbum er omtrent det samme som en hovedsætning og ser således ud:

Erik Hansen helkædeskema 1970

k^S	**F**	**V^H**	**S**	**L**	**a^1**	**O^i**	**O^d**	**P**	**Adv**	**a^2**	**T**
1		Sender	du		aldrig		pengene	tilbage	mere?		
2		Er	hun		nu			syg		igen?	
3	Hun	lovede									at komme.
4	Hun	har									været syg.
5	Hun	kunne			ikke						komme.
6a	Hun	lovede			ikke						at komme.
6b	Hun	lovede									ikke at komme.

Notation: **k^S** = sideordningskonjunktion; **V^H** = ustyret finit verbum i helkæde; **S** = subjekt; **L** = letledsplads; **a** = frit adverbial; **O^i** = indirekte objekt; **O^d** = direkte objekt; **P** = prædikativ; **Adv** = valensbetinget adverbial (fx *Sender du aldrig pengene tilbage mere*); **T** = tungtledsfelt som sidste led.

Erik Hansen delkædeskema 1970

k^S	**k^u**	**S**	**a^1**	**V^D**	**O^i**	**O^d**	**P**	**Adv**	**a^2**	**T**
6a				at komme						
6b			ikke	at komme						
7	at	du	aldrig	sender	pengene		tilbage	mere.		
8	da	hun	nu	er			syg		igen.	
				været			syg		igen.	

Notation: **k^S** = sideordningskonjunktion; **k^u** = underordningskonjunktional; **S** = subjekt; **a** = frit adverbial; **O^i** = indirekte objekt; **O^d** = direkte objekt; **V^D** = styret (finit eller infinit) verbum i delkæde; **P** = prædikativ; **Adv** = valensbetinget adverbial (fx *Sender du aldrig pengene tilbage mere*); **T** = tungtledsfelt som sidste led.

Med disse skemaer kan man forklare at sætningen *Hun lovede ikke at komme* kan analyseres på to forskellige måder og betyde to forskellige ting, afhængigt af om *ikke* står i helkæden eller delkæden, nemlig: *At komme lovede hun ikke* og *Ikke at komme lovede hun.*

Erik Hansen bemærker at forskellene på skemaerne er at helkædeskemaet ikke har nogen **k^u**-plads, og at verbet her kun kan være finit, og at delkædeskemaet normalt forudsætter helkædeskemaet, har verbalet placeret længere bagude og mangler letledspladsen **L**. Han nævner ikke, men har i sin notation taget hensyn til at der i delkædeskemaet ikke er noget fundament, og før verber ikke nogen subjunktion.

Erik Hansens skemaer er imidlertid ikke en ny teori om ledstilling som er anderledes end Diderichsens, de er faktisk udtryk for den samme teori, blot beskrevet i en anden notationsform.

I forhold til Diderichsens skemaer er der visse forskelle i notationen som ikke har betydning, nemlig at Diderichsens **n**-led kaldes **S**, og hans **N**-led for **O**, og at der skelnes mellem frie adverbialer **a** og valensstyrede adverbialer **Adv**.

Hos Diderichsen er der sammenfald mellem parentesstrukturen og brugen af små og store bogstaver, således at små bogstaver står i neksusfeltet, og store bogstaver i indholdsfeltet. Dette sammenfald er ikke definitorisk hos Diderichsen og findes ikke hos Hansen. Letledspladsen skrives med stort bogstav fordi den rummer objekter, og adverbialpladsen $\mathbf{a^2}$ med små bogstaver fordi den kan indeholde et adverbial som *i dag*, og når subjektet **S** og verbet **V** skrives med store bogstaver, skal det antagelig hos Hansen afspejle at de indgår i valensstyringen, og altså ikke at de er indholdsled.

Andre forhold ved notationen gør midlertid Erik Hansens notation inkonsistent. **V** i hans helkædeskema kan kun udfyldes af et enkelt finit og ustyret verbum (som hos Diderichsen noteres lille **v**), mens Hansens **V** i delkædeskemaet kan udfyldes af et eller flere styrede verber, først eventuelt af ét finit (som hos Diderichsen noteres **v**), nemlig i en ledsætning, og så af en kæde af infinitte verber styret af et foregående verbum (som hos Diderichsen skal noteres med stort **V**). I Hansens delkædeskema er stort **V** således notation for to forskellige typer led der skal stå i fast rækkefølge efter hinanden.

I den notation som bruges i denne bog, er en plads (§ 1) defineret som en position der er reserveret til led med kerne af en bestemt ordklasse og med en bestemt bøjning (fx finit form). Hansens to skemaer må derfor her noteres som tre skemaer: et helkædeskema for et ustyret og finit verbum, **v**, et delkædeskema for et styret og finit verbum, **v**, og et deldelkædeskema for et styret og infinit verbum, **V**:

Skema for helkæde med et ustyret finit verbum:

	FUNDAMENTFELT				NEKSUSFELT				INDHOLDSFELT	
k^S	**F**	**v**	**n**	**L**	**a^1**	**N^i**	**N^d**	**P**	**Adv**	**a^2**	**T**
1	Hun	lovede		ham	ikke						at komme.
2	Hun	lovede				Ib			ikke		at komme.
3	Han	ville			ikke						komme.

Skema for en delkæde med et styret finit verbum

			NEKSUSFELT							
			|	|	INDHOLDSFELT					
			|	|	|	O^i	O^d	|	|	|
k^S	**k^u**	**n**	**a^1**	**v**	**N^1**	**N^2**	**P**	**Adv**	**a^2**	**T**
4 ...	fordi	han	ikke	kom.						
5 ...	fordi	han	ikke	ville						komme.

Skema for en deldelkæde med et styret infinit verbum

				INDHOLDSFELT						
			|	|	|	O^i	O^d	|	|	|
		N^0	**a^1**	**V**	**N^1**	**N^2**	**P**	**Adv**	**a^2**	**T**
1	...			at komme.						
2	...	Ib	ikke	at komme.						
5	...			komme.						

Der skal så også være regler for hvordan skemaerne er forbundet med hinanden, dvs. over verbernes såkaldte koefficient og orientering, men de diskuteres ikke i artiklen. Men konklusionen må være at Hansen i denne artikel egentlig ikke har fremsat en teori om ledstillingen men blot indført en ny og inkonsistent notation for det Diderichsen har beskrevet.

Derudover foreslår Hansen at der til hver af de tre verbalpladser, **v** i helkæde, **v** i delkæde og **V** i deldelkæde, kan knyttes et adverbium, og Hansen fremstiller det således at der derfor foruden **a^1** og **a^2** må være en tredje adverbialplads, nemlig mellem **P** og **Adv** som alene modificerer et verbum (og ikke en verbalkæde).

Hansen regner i en sætning som *Han har vist i går afslået endnu engang at undersøge sagen grundigt* med tre forskellige typer af adverbialer: helkædeadverbialer, på **a^1** i helkædeskema, fx *vist*, delkædeadverbialer på **a^1** og **a^2** i delkædeskema, fx *endnu engang*, *i går*, og verbaladverbialer på **a^1**, **a^2** eller **a^3**, fx *grundigt*.

Helkæde:

k^S	**F**	**v**	**n**	**L**	**a^1**	**N^i**	**N^d**	**P**	**a^3**	**Adv**	**a^2**	**T**
1		Skilte	hun		så		uret		omhyggeligt	ad	igår?	
2	Du	satte			ikke		proppen		ordentlig	i.		
3a	Han	har			vist …							
4	Han	kunne			ikke							

Delkæde

k^S		**k^u**	**n**	**a^1**	**v**	**N^i**	**N^d**	**P**	**a^3**	**Adv**	**a^2**
4	…	at	de	aldrig	sender		pengene			tilbage	mere.

Deldelkæde:

	N	**a^1**	**V**	**N^i**	**N^d**	**P**	**a^3**	**Adv**	**a^2**
3b …		i går	afslået						
3c …		endnu engang	at undersøge		sagen		grundigt.		
4 …			sætte		proppen		ordentligt	i.	

§ 6. Niels Aage Nielsen og omvendt ledstilling 1975

I Niels Aage Nielsen: *Om anvendelse af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning* (1975) foreslås, efter inspiration af den tidlige transformationsgrammatik, en **n^1**-plads mellem **F** og **v**. Begrundelsen er at dansk er et subjekt-verbum-sprog, et **n-v**-sprog, og at det der kaldes "omvendt ordstilling", med verbet før subjektet, **v-n**, er resultatet af en flytning af subjektet fra **n^1** til **n^2**, en flytning der enten har betydningen spørgsmål, eller betydningen emfatisk led i **F** – af retoriske eller tekstlingvistiske grunde.

Niels Aage Nielsen 1975

F	**n^1**	**v**	**n^2**	**a**	**V**	**N**	**A**
(-)	Han	har	(-)	aldrig	glemt	bogen	her.
Bogen	(-)	har	han	aldrig	glemt	(-)	her.
Aldrig	(-)	har	han	(-)	glemt	den	her!
(-)	(-)	Har	han	aldrig	glemt	bogen	her?
Så	(-)	kom	han	alligevel.			

Det er dog svært at se at en sætning som *Så kom han alligevel* skulle have emfatisk fundament. Eftersom **F** og **n^1** har komplementær distribution, nemlig ved at de ikke begge kan optræde i samme sætning, og der ikke kan komme noget mellem dem, kan man også sige at de har samme mening, og at det derfor af notationsmæssige grunde er overflødigt at opretholde begge pladser.

§ 7. Erik Hansens letledsplads og ekstraposition 1977

Erik Hansen har i *Dæmonernes Port* (1977) brugt en terminologi der alene angiver rækkefølgen; felterne kaldes ikke *fundamentfelt, neksusfelt* og *indholdsfelt*, men *forfelt, centralfelt* og *slutfelt*. Denne ændring skal vise at de kategorier der står i rækkefølge i skemaet, ikke er meningskategorier, men formkategorier, og at analysen består i at registrere hvilke observerbare former der overhovedet kan findes – men ikke hvad de betyder. Med Diderichsens terminologi sløres dette forhold ved at de formelt definerede pladser har navne der implicerer mening eller indhold – mener Erik Hansen.

Erik Hansen indsætter nogle ekstra pladser for eksempler som Diderichsen faktisk har beskrevet, nemlig **E**, en ekstrapositionsplads før **F**, en letledsplads, **let**, før **a**, og en negationsplads, **neg**, efter **a**, således at skemaet ser således ud:

Erik Hansen 1977

Helsætning:

	ekstraposition	forf.	_____centralfelt_____					_____slutfelt_____		
k	**E**	**F**	**v**	**n**	**let**	**a**	**neg**	**V**	**N**	**A**
		Jeg	kender			ikke			lederen.	
		Jeg	kender		ham	ikke.				
		Jeg	har			ikke		kendt	ham.	
			Gav	du		så			Ole pengene?	
			Gav	du	ham dem	så?				
		Vi	har			da		set	nogle fugle.	
		Vi	har			da	ingen fugle	set.		
		Vi	har			ikke	nogen fugle	set.		
		Vi	har			ikke		set	nogen fugle.	
men	løven	den	er			da			et rovdyr.	
	Ham Holberg	(-)	var	han		egentlig			nordmand?	
	Ole	(-)	tag	du		lige			skruetrækkeren!	

Letledspladsen oprettes for at man kan analysere en sætning som *Jeg kender ham ikke* hvor objektet kan komme før nægtelsen på pladsen **let**, vel at mærke hvis det udgøres af et tryksvagt pronomen. Er pronomenet ikke trykløst, kan det ikke stå på letledspladsen: *Jeg kender ikke ˈham*, og i ledsætningsskemaet og hvis **V** er udfyldt, er der ingen **let**-plads, heller ikke når pronomenet er tryksvagt: *Jeg har ikke kendt ₀ham*. Letledspladsen kan kun ses når **a**-pladsen er udfyldt, for ellers kan man ikke se om objekterne står på **let** eller **N**: *Gav du ham den?*

Nominale eller adverbiale led der ellers skulle stå i indholdsfeltet, kan hvis de indeholder en nægtelse, stå på negationspladsen, **neg**, som er placeret umiddelbart efter **a**: *Vi har da ingen fugle set*. Denne plads er obligatorisk: *Det har aldrig generet mig*, men *Det har generet mig *aldrig*. Men hvis man adskiller negationen *ikke*

fra nominalet, som dog stadig er i negationens virkefelt (det skal hedde *nogen* og ikke *nogle*), er der valgfrihed mellem **neg** og **N**: *Vi har ikke nogen fugle set* og *Vi har ikke set nogen fugle*.

Erik Hansen beskriver et eksempel som *men løven, den er da et rovdyr* anderledes end Diderichsen ville gøre. Hos Diderichsen beskrives *den* som anaforisk genoptagelse af det led der står i **F** og kan altså beskrives som et betinget led, noteret med rund parentes: **F(f)**. Hos Erik Hansen beskrives sætningsleddet *løven* som sat på en ekstrapositionsplads før forfeltet: **E**, en plads hvortil der så anaforisk henvises fra et led i sætningen, herunder fra **F**. Det sker med støtte i eksempler med tomt fundamentfelt: *Ham Holberg (-) var han egentlig nordmand?* og *Ole (-) tag du lige skruetrækkeren!*

Disse eksempler kan imidlertid analyseres anderledes end Erik Hansen gør, nemlig således at *Ham Holberg* og *Ole* slet ikke er del i sætningen, men udgør et selvstændigt sætningsemne før sætningen, hvad prosodien er et stærkt argument for; disse led har nemlig deres egen intonationsstruktur som med en pause er adskilt fra sætningens intonationsstruktur. Det er heller ikke holdbart hverken notationelt eller pædagogisk at have et led der kan stå i **F**, stående før et tomt **F**, for det vil ikke kunne registreres som en observerbar forskel.

§ 8. Generativ grammatik og complementizer-pladsen 1983

Den svenske lingvist Christer Platzack har i mange artikler fra 1983 og frem med generativ teori og notation beskrevet ledstillingen på svensk[3]. Chomskys generative sprogteori hviler på den forudantagelse at mennesket ved hjælp af et endeligt antal regler (som kan udformes som en algoritme der kan køre på en computer) kan udforme – eller generere – uendeligt mange acceptable (korrekte og tolkelige) sætninger og tilskrive dem mening[4]. Algoritmen noteres efter Chomskys særlige notation der kaldes X-bar-systemet. Normen siger at enhver frase (herunder sætninger) består af et *hoved*, $\mathbf{X^0}$, der med et eventuelt *komplement* til højre, **Y**, udgør en *X-bar*, **X'**, der sammen med en eventuel *specifikator* til venstre, **Z**, udgør frasens *maksimale projektion*, **XP**, i en struktur hvor alle forgreninger er binære (**X'** kaldes *X-bar* fordi den tidligere noteres med en streg (bar) over X: $\bar{X}$).

3 Her refereres argumentationen fra Platzack 1998.

4 En Chomsky-sætning som *Colourless green ideas sleep furiously* er syntaktisk korrekt, og man forsøger derfor desperat at tolke den, om nødvendigt, metaforisk.

XP	
SPECIFIKATOR	X’
	HOVED COMPLEMENT
Z	**X⁰** **Y**
Hun	så ham

Dette notationsskema kan så være notation for at et verbum, X, kan have et objekt, Y, som komplement, og et subjekt, Z, som specifikator. Grendiagrammet kan også noteres som et rækkefølgeskema med parentesstruktur, hhv. med og uden navnene på kategorierne:

XP [SPEC [***hun***] X’ [X [***så***]] COMPL [***ham***]]]

[***hun*** **[** ***så*** ***ham*** **]]**

Den generative grammatik er et meget ambitiøst projekt som ikke blot vil forklare hvorledes systemet af forskelle i form på et givet sprog giver forskelle i mening, men fremsætter hypoteser dels om formernes mening og meningernes former (dvs. hvordan man udtrykker meningsforskelle på forskellige syntaktiske måder), dels om den universelle sætning (dvs. hvilke typer af mening som overhovedet kan tænkes og udtrykkes på forskellige måder i sætninger på forskellige sprog), og dels om sætningers processerbarhed (dvs. hvordan reglerne er udformet så mennesker med deres kognitive evner i virkelig tid kan få mening i formerne ved at bruge et endeligt antal regler).

Enhver sætning på ethvert sprog, den universelle sætning, kan så i princippet beskrives som havende tre reduplicerbare lag af mening: *CP*, og som complement i den: *IP*, og som komplement i den: *VP*, her fremstillet i forsimplet form:

CP										
SPEC	C’									
	C⁰	IP								
		SPEC	I’							
			I⁰	VP						
				AdvP	VP					
					DP	V’				
						V⁰	VP			
							VP			AdvP
							SPEC	V’		
								V⁰	DP	
CP-SPEC	C⁰	IP-SPEC	Agr				agent		patient	
F	**v¹/k**	**n**	**v²**	**neg**	**N**	**V¹**	**N¹**	**V²**	**N²**	**A**
Sandsynligvis	er	han	t^{v}		t^{i}		t^{i}	kommet.		
Probably		he	has		t^{i}		t^{i}	arrived.		
Erik	åbnede	t^{i}	t^{v}	ikke	t^{i}		t^{i}	t^{v}	døren	i går.
	at	Erik		ikke	t^{i}		t^{i}	åbnede	døren	i går.
	Skulle	vi		ikke	t^{i}		t^{i}	købe	bogen	i dag.
	at	vi		ikke	t^{i}	skulle	t^{i}	købe	bogen	i dag.

CP = complementizer phrase; CP SPEC = kontekstplads, emne; C = complementizer, som gør det efterfølgende til komplement; IP = inflexional phrase; IP SPEC = nominativ; I = inflection med agreement, subjekt-verbum-kongruens, *I am – you are*; VP = verb phrase; NEG = nægtelse; NP = noun phrase med valensrolle; V⁰ = verb; AdvP = adverbial phrase.

I bunden af diagrammet vises et skema med de observerbare leds rækkefølge, og i lagene over angives de betydningskategorier som udtrykkes ved de observerbare leds rækkefølge. Der er to typer af kategorier i bunden: til højre leksikalske kategorier som *DP* (determiner phrase, dvs. **N** med semantisk rolle), *AdvP* (adverbial phrase) og *V* (verb), og til venstre funktionelle kategorier som er positioner for bestemte typer af funktionelle træk, fx finithed, nominativ, kongruens (mellem subjekt og verbum), men som ikke nødvendigvis kan observeres som rækkefølge, fordi de kan være udtrykt ved bøjningsendelser der er sat bag på de leksikalske ord hvor de nu er placeret.

Efter forskellige regler for hvilke funktionelle positioner der er synlige på forskellige sprog, tiltrækker de funktionelle enheder på venstresiden, fra højresiden de leksikalske enheder som har de tilsvarende semantiske træk; dermed får de leksikalske enheder en placering der markerer deres meningsmæssige funktion i sætningen i det pågældende sprog. Leddenes rækkefølge kan på denne måde give mening.

Fx tiltrækker *IP-SPEC* et **n** som *han* (der står i nominativ) fra *VP-SPEC*-pladsen, hvor der så er efterladt et spor, t^i (for trace), så det fungerer som subjekt i sætningen *Sandsynligvis er han kommet*. På dansk tiltrækker desuden C^0 – i synlig syntaks – det finitte verbum *er* (fordi det i finit form indgår i neksus med subjektet) fra I^0-pladsen, hvortil det er tiltrukket (fordi det på andre sprog kan have subjekt-verbum kongruens) fra **V**-pladsen. Se tiltrækningerne i en sætning som *Nu har han igen poleret bilen med ståluld*.

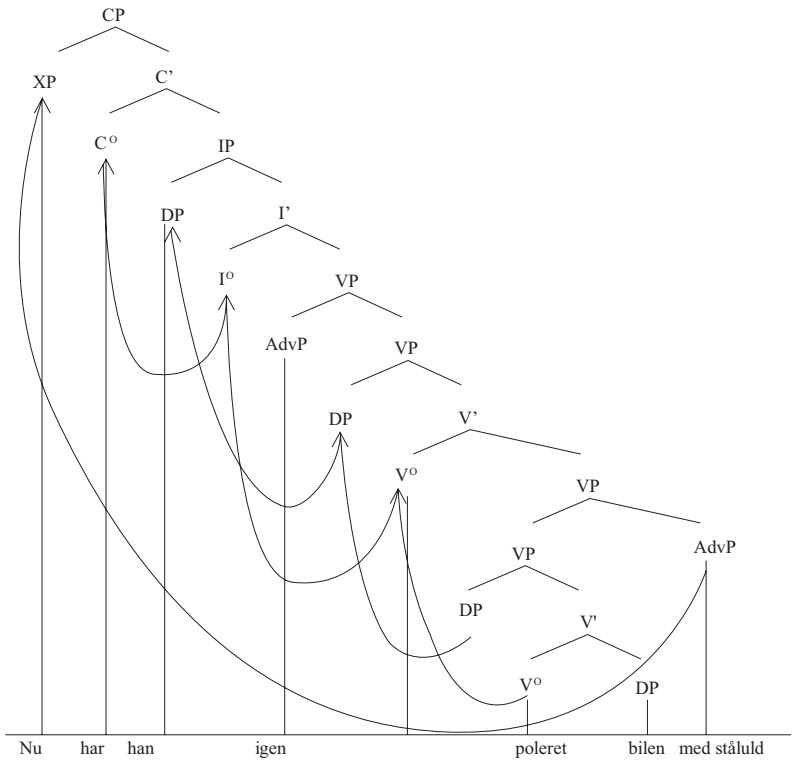

I Platzacks generative grammatik har de tre forskellige lag (som hver kan have underinddelinger) forskellige funktioner: verb phrase-laget (*VP*) har med de valensbærende prædikater og deres temaroller konceptuel mening. Det er komplement til hovedet i inflection-laget (*IP*) som beskriver de logiske relationer i sætningen (subjekt og finit, neksus og sandhed). IP-laget er komplement i complementizer-laget (*CP*) med kontekstilknytning (anafor, emne og forgrund, emfase). De tre lag svarer således til Diderichsens tre felter, hhv. indholdsfelt, neksusfelt og fundamentfelt. På den måde kan rækkefølgen på bundlinjen i de generative trædiagrammer sammenlignes med sætningsskemaernes felter og pladser i parentesstrukturen, som det ses af følgende diagram (Bjerre et al. 2008):

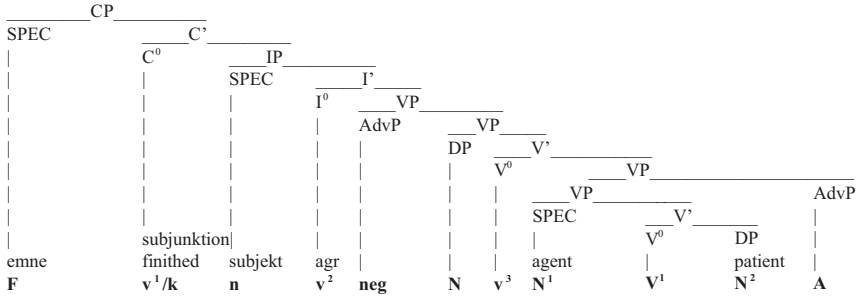

Diderichsens helsætning:

F	**v**	**n**	**a**		**V**	**N**	**A**
Nu	har	han	igen		poleret	bilen	med ståluld**.**
Jeg	er		ikke		rejst		endnu.

Diderichsens ledsætning:

	k	**n**	**a**	**v**	**V**	**N**	**A**
(Hun sagde)	at	han	igen	har	poleret	bilen	med ståluld.
(Hun spurgte)	om	jeg	ikke	rejser.			

Som et indlæg i en diskussion om ledstilling og sætningsskema er dette en hypotese om at helsætninger og ledsætninger kan beskrives med et og samme skema, der har en plads til *CP-SPEC* (svarende til **F**) og derefter, på skemaets andenplads, en plads hvor det finitte verbum kan stå, og hvor subjunktionen (complementizer) skal stå, nemlig C^0 der tager IP-laget som komplement. Platzack foreslår at kalde pladsen for *type-pladsen* fordi dens udfyldning viser sætningstypen (helsætning eller ledsætning).

Tanken må være at helsætningens finitte verbum på C^0 tager IP-lagets propositionelle logik som komplement på samme måde som ledsætningens subjunktion tager samme IP-lag som komplement. Algoritmen kører (antagelig) som den skal, men det svært at se at det er samme funktion eller mening de to typer af formelle former (finit og subjunktion) giver for sætningens propositionelle logik.

Der fremføres af generative grammatikere en del argumenter for eksistensen af en sådan plads til både det finitte verbum og subjunktionen. Platzack fremfører fx det argument at nægtelsen på svensk kan placeres efter både subjunktionen og det finitte verbum i sætninger som *I går ville inte Kalle gå och bada* og *... at inte Kalle ville gå och bada.*

Et andet argument for denne C^0-plads er dels at *CP-SPEC* kan være tomt i både helsætninger, fx *(-) Skulle vi ikke købe denne bog?*, og (obligatorisk tomt) i ledsætninger, fx (*Hun sagde) (-) at vi ikke skulle købe denne bog*, dels at subjunktioner og finitte verber har komplementær distribution når de ikke kan forekomme samtidig på pladsen før subjektet[5]:

5 Argumenterne er diskuteret omhyggeligt i Vikner 1995, specielt i kap 4.

F	**v^1/k**	**n**	**v^2**	**neg**	**N**	**v^3**	**N^1**	**V^2**	**N^2**	**A**
Vi	skulle	(-)		ikke				købe	denne bog.	
(-)	Skulle	vi		ikke				købe	denne bog?	
Hun sagde										
(-)	at	vi		ikke		skulle		købe	denne bog.	
(-)	*at skulle	vi		ikke				købe	denne bog.	

Man får imidlertid problemer med analysen af autentiske eksempler som *Hun sagde at vi skulle ikke købe denne bog* og *Hun sagde at denne bog skulle vi ikke købe*. Det løses ved at CP redupliceres, og at subjunktionen står i det første lag og det finitte verbum i det næste (Vikner side 85, 129):

_____CP^1_____											
SPEC	_____C'^{-1}_____										
|	C^0	_____CP^2_____									
|		SPEC	_____C'^{-2}_____								
|		|	C^0	_____IP____ ...							
|		|	|	SPEC							
k^0		**F**	**v^1/k^1**	**n**	**v^2**	**neg**	**N**	**V^1**	**N^1**	**V^2**	**N^2**	**A**
			at	hun		ikke		sov.				
		Hun	sov			ikke						
at		vi	skulle	(-)		ikke				købe	denne bog.	
at		denne bog	skulle	vi		ikke				købe	(-).	
k^0		**F**	**v^1**	**n**	**v^2**	**neg**	**N**	**V^1**	**N^1**	**V^2**	**N^2**	**A**
at		hun				ikke		sov.				

Hvis man accepterer denne løsning med to CP-SPEC-pladser, kan den første, **k^0**, være reserveret til subjunktioner og den anden, som i Vikners skema noteres **v^1/k^1**, så altid være reserveret til finitte verbaler, **v^1**, som vist i nederste linje, således at der faktisk ikke findes nogen type-plads.

Når man skal tage stilling til beskrivelser i den generative grammatik, skal man først acceptere en lang række teoretiske hypoteser som er både notationelle og substantielle, og som sikrer at reglerne i det mindste er processerbare både på en computer og i den menneskelige hjerne (det implicerer dog ikke at de er sande): X-bar organisering af alle sætninger, kun binære forgreninger, et universelt arsenal af funktionelle kategorier, en universel rækkefølge af disse funktionelle kategorier, ubegrænset mulighed for tomme pladser først i sætningen, at der kun kan stå én funktionel kategori på hver funktionel position, at der findes tiltrækninger af leksikalske enheder til funktionelle positioner, at tiltrækninger efterlader spor der hvor de kom fra, at nogle attraktioner er synlige på nogle sprog og ikke på andre, og andre usynlige på nogle sprog og ikke på andre, og at subjektet, og ikke det finitte verbum, er ledstil-

lingens forankringspunkt, som det er hos Diderichsen. Det finitte verbum kan nemlig både stå på C^0 og på V^0 i *Vi skulle ikke købe bogen* og *... at vi ikke skulle købe bogen*[6]. Det sidste forringer det stærkt som pædagogisk hjælpemiddel til analyse.

Og selv hvis man accepterer alle disse forudsatte forhold, forekommer argumenterne for type-pladsen ikke særlig overbevisende. Nægtelsespladsen efter denne plads findes ikke på dansk, og det er ikke ekspliciteret hvad der er forskel i mening på *I går ville inte Kalle gå och bada* og *I går ville Kalle inte* gå *och bada* og mellem *... at inte Kalle ville gå och bada* og *... at Kalle inte ville gå och bada*.

Argumentet hviler på den antagelse at rækkefølgen af både de funktionelle og de leksikalske kategorier er universelle for alle sprog, således at forskelle i observerbar ledstilling skal kunne forklares ved om tiltrækningerne på det pågældende sprog optræder synligt eller ikke synligt. Det forekommer at være meget store hjseværker til at forklare noget som på svensk kunne forklares ved en stilistisk negationsplads før subjektet uden ekspliciterbar mening (en plads som heller ikke findes på dansk). Forklaringen vil altså falde som en unødvendig ekstraantagelse som ikke kan modbevises.

Argumentet om tomme fundamenter i både helsætning og ledsætning forekommer temmelig underligt og viser snarere det modsatte. Hvis to formenheder (finit og subjunktion) ikke kan forekomme samtidig på C^o, hvis de har komplementær distribution, og de giver forskel i mening, er de paradigmatiske modsætninger på samme måde som *ko* og *hest* er det i *Der står en X*. Subjunktionen *at* på C^0 kan siges at have betydningstræk der kan formuleres således:`underordner sit komplement som et nominal´ og `ophæver realitetsværdi´, mens det finitte verbum på C^0 kan have betydningstrækkene `etablerer neksusforbindelse med sin specifikator´, `angiver deiktisk tid´ og `deklarerer realitetsværdi´. Subjunktionen har således (mindst) to forskellige træk og finithedsendelsen (mindst) tre forskellige funktionelle træk som efter teorien skal have hver sin position i den universelle rækkefølge af universelle funktionelle træk.

De to sidstnævnte træk `ophæver realitetsværdi´ og `hævder realitetsværdi´ kan rimeligt nok opfattes som paradigmatiske modsætninger som hører under laget CP, complementizer phrase (dvs. `som gør noget til et komplement´), men de forekommer jo faktisk samtidigt i de problematiske eksempler *(Hun sagde) at vi skulle ikke købe denne bog* og *(Hun sagde) at denne bog skulle vi ikke købe*. Samme funktionelle træk kan vel ikke placeres to forskellige steder i samme sætning. Desuden kan man bemærke at hvis de begge to forekommer, er rækkefølgen altid ordet *at* før CP-SPEC, og finittet efter CP-SPEC. Det fører til konklusionen at ordet *at* er et homonym der har to forskellige funktioner (Vikner side 85), nemlig dels som

6 Lignende kritik fremføres i Heltoft 2022.

subjunktion, dels som realitetsophæver, og at skemaet altså må have pladserne C^{01} + CP-SPEC + C^{02} + IP-SPEC.

Begge sætninger er eksempler på det fænomen der i stilistikken kaldes *dækket direkte tale (style indirecte libre)*, og som netop indebærer at ledsætningens udsagn, `vi skulle ikke købe denne bog´, både ved **v-a**-rækkefølgen er tilskrevet sandhedsværdi, nemlig af den omtalte *hun*, og samtidig ved ordet *at* fraskrevet sandhedsværdi, nemlig af den som siger sætningen og beretter om den andens tale. Der er to udsigelser i disse sætninger, og det er det der er meningen med sætningerne, som dermed får en flertydighed som især bruges i narrative tekster.

Denne dækkede direkte tale kan især forekomme ved subjunktioner som *at* og *fordi*, men kan næppe findes ved *hvis* og *på grund af at* måske fordi disse sidste normalt ikke indgår i narrativer: ***Jeg lærer det ikke hvis vi skal ikke** købe denne bog og ***Jeg lærer det ikke hvis denne bog skal vi ikke købe*. ***Jeg lærer det ikke på grund af at vi skal ikke købe denne bog* og ***Jeg lærer det ikke på grund af at denne bog skal vi ikke købe*. Helt umuligt bliver det hvis ledsætningen sættes i helsætningens fundament: ***Hvis vi skal ikke købe denne bog, lærer jeg det ikke.*

For disse to argumenter for en særlig type-plads i svensk-dansk ledstilling, og for andre argumenter af samme karakter hos generative lingvister gælder det at de mere ser ud til at skulle bekræfte alle de teoretiske forudsætninger, om X-bar og universel rækkefølge, som har mere at gøre med hypotesen om sproglige universalier end om ledstillingen på dansk. Især tanken om at der findes både synlig og usynlig tiltrækning på forskellige sprog kan gøre det meget svært nogensinde at modbevise sådanne teorier.

§ 9. Lars Heltoft og m-pladsen 1986

I Lars Heltofts *Topologi og syntaks* (1986) indføres der i et fælles skema for hel- og ledsætninger, før neksusfeltet et modalitetsfelt med først en fundamentplads, **F**[7], og dernæst en **m**-plads (for **m**odalitet) hvor der enten kan stå finitte verber eller ordet *at* (men ikke andre subjunktioner). Skemaet synes at være inspireret af Platzack, men uden hans forpligtelse på Chomskys notation.

Begrundelsen er altså ikke – som hos Platzack – at eksempler skal kunne beskrives med X-bar-notationen, men at man ellers ikke kan beskrive positionen af ordet *at* i eksempler som:

---

7 Denne F-plads kan også indeholde nægtelser, hvad fundamentfeltet ikke kan i Diderichsens skema: *ikke kom han i går.

Jeg kan ikke forstå hvem at der har fortalt ham det.
Nu skal du høre hvad for et fæhoved at han er.
Mon ikke at vi kunne få startet en slags indsamlingskomité.
Hvis ingen ferie at jeg får, bryder jeg sammen.

Fænomenet er beskrevet i en artikel af Erik Hansen (1983) som det pleonastiske *at*, dvs. som et normalt fakultativt (dog obligatorisk hvis ledsætningen står i helsætningens fundament) bisætningsmærke der placeres proklitisk foran subjektet, men efter rigssprogets (skriftsprogs-)normer skal stryges efter subjunktioner, fx i *hvis at, fordi at, som at* (dog tilladt i *så at, forudsat at, uagtet at, uanset at*). Hansens skema må altså se altså således ud: **k –** (at)**n – a – v – V – N – A**.

Lars Heltoft løser i stedet problemet med dette *at* ved at indføre en **m**-plads mellem **F** og **n** hvor sætningens modalitet udtrykkes, således at et finit verbum på denne plads angiver `realitet´, og ordet *at* på denne plads angiver at sætningens realitetsværdi ikke styres af ledsætningens finitte verbum, men af en størrelse andetsteds. Ordet *at* er på **k**-pladsen en regulær subjunktion, men opfattes på **m**-pladsen ikke som en subjunktion der angiver en semantisk relation mellem sætninger, men som en størrelse der angiver (side 115):

> det finitte verbums potentielle plads som modalitetsrealisation, sætningens kontekstuelle placering i den forstand at der findes en anden størrelse end det finitte verbum, der bestemmer eller udtrykker sætningens realitetsværdi, fx matrix-sætningens finitte verbum, et konjunktional, eller en modalitetsmarkør (*mon, bare, gid, sikken* osv.).

Dette skal forstås således at realitetsværdien af ledsætningen ... *at vi kom* er bestemt af det verbum som sætningen er et objekt for, i sætninger som *Hun troede at vi kom; Hun vidste at vi kom,* og at konjunktionen i *Hun blev glad hvis at vi kom; Hun blev glad når vi kom*. Det forudsætter at ledsætningen kan være komplement både til et verbum og til en subjunktion (som i den generative beskrivelse).

Ordene *mon, gid, sikken, bare, blot* regnes så som en slags subjunktioner af samme slags som *hvis* i eksempler som:

Mon ikke at vi kunne starte en indsamlingskomité.
Sikken dog du skaber dig.
Gid så at du får heldet med dig.

Ordet *mon* kan man også finde i: *Kunne vi mon starte en komité?* hvor det er adverbium.

Heltoft indfører desuden en **a²**-plads efter **A**-pladsen, således at **A** er reserveret faste (valensbundne) indholdsadverbialer, så frie adverbialer forvises til **a²**-pladsen, fx i *hvis de tror* ^{A}*på ham* ^{a2}*i Moskva*.

Lars Heltoft 1986

Kᵘ	modalitetsfelt			kernefelt						a²	T
				neksusfelt			indholdsfelt				
		m									
k¹	**F-a⁰**	**v¹/k²**	**n**	**a¹**	**v²**	**V**	**N**	**A**	**a²**	**T**
	hvem	at	der		har	fortalt	ham det.			
hvis	nu altså	at	der		kommer		nok penge.			
	Ham	tror	de	ikke				på.		
Mon	ikke	at	vi		kunne	starte	den		nu?	
som		at	der		var			her.		
		Hørte	du	så			Peter synge?			
hvis	ingen ferie	at	jeg		får.					
mon	ikke		vi		kunne	få startet	en komite?			
At			han	ikke	kom, (vidste vi ikke på det tidspunkt.)					
hvis			de		tror			på ham	i Moskva.	
(Det fremgår af stilene)										
at	arbejde	gider	han	ikke.						
		at	han	ikke	gider	arbejde.				
(Det viser sig nu)										
at	Peter	har		ikke		sagt	sin stilling	op.		
		at	Peter	ikke	har	sagt	sin stilling	op.		

Med dette skema er finittet ikke forankringspunkt for rækkefølgen af positioner i sætningsskemaet, for finitte verber kan både stå på **v¹** og på **v²**. Det topologiske forankringspunkt er angivet som **a¹**-pladsen, og **F** og **m** er defineret som pladser før **n**. Men så bliver pladserne i skemaet flydende og processerbarheden går tabt, for subjektet i sætningen kan også stå på to forskellige pladser i *At* ^{F}*hun ikke kom i går, (vidste jeg ikke)*, og *I går kom* ^{n}*hun ikke*.

Heltoft diskuterer også eksempler på dækket direkte tale som *Det viser sig nu at Peter har ikke villet sige op* og *Det fremgår af stilene at arbejde gider han ikke*. Her fungerer *at* som en regulær subjunktion som står på **k¹** så finittet står på **v¹**, mens et pleonastiske *at* skulle stå på **k²**-pladsen.

Af leddene før **n** kan i nogle tilfælde **k¹**-pladsen være tom, fx *(Jeg vidste)* ^{k1}*(-)* ^{F}*(-)* ^{k2}*at han ikke kom*, i andre tilfælde **k²**-pladsen, fx *(Jeg spurgte)* ^{k}*(-)* ^{F}*hvem* ^{k2}*(-)* ^{n}*der kom*, og i atter andre **F**-pladsen, fx ^{k}(-) ^{F}(-) ^{v1}*Kommer du?*, men man kan ikke på rækkefølgen se tompladsernes indbyrdes placering. I så fald kan man ikke, som Diderichsen, formulere en regel om at tomt fundament har betydningen *ja-nej*-spørgsmål. Skemaet kan derfor ikke bruges som heuristisk redskab.

K[u]	modalitetsfelt			kernefelt						a[2]	T
				neksusfelt			indholdsfelt				
		m									
k[1]	**F-a[0]**	**v[1]/k[2]**	**n**	**a[1]**	**v[2]**	**V**	**N**	**A**		**a[2]**	**T**
At	(-)	(-)	han	ikke	kom,					(vidste vi ikke på det tidspunkt.)	
*(-)	(-)	(-)	Han	ikke	kom,					(vidste vi ikke på det tidspunkt.)	
(-)	hvem	at	der		har	fortalt	ham det.				
(-)	hvem	(-)	der		har	fortalt	ham det.				
hvis	nu altså	at	der		kommer		nok penge.				
hvis	nu altså	(-)	der		kommer		nok penge.				
Mon	ikke	at	vi		kunne	starte	den			nu?	
Mon	ikke	(-)	vi		kunne	starte	den			nu?	
som	(-)	at	der		var				her.		
som	(-)	(-)	der		var				her.		
som	(-)	(-)	(-)		var				her.		
hvis	ingen ferie	at	jeg		får.						

Mange af de eksempler som hos Heltoft ikke synes at kunne sættes i Diderichsens sætningsskema, kan dog – også indenfor Diderichsens teori – analyseres på andre måder end Heltoft foreslår.

Mens ledsætninger på **F** uden den regulære subjunktion *at*, ikke er acceptable eller ikke forekommer, giver det ikke nogen ekspliciterbar forskel i meningen om der er et fakultativt pleonastisk *at* i en sætning eller ej; det kan derfor beskrives som en stilistisk, dialektal eller sociolektal markeret variation uden betydning som står på en betinget plads før **n**, som Hansen har beskrevet det.

De tryksvage ord *nu* og *altså* kan, skriver Heltoft, sættes stort set mellem alle led i neksusfeltet, men man kan næppe eksplicitere nogen forskel i meningen mellem disse tre placeringer, og det kan derfor ikke være noget argument for at der oprettes særlige pladser for disse tilfælde:

k[1]	**F-a[0]**	**v[1]/k[2]**	**a[0b]**	**n**	**a[1]**	**v[2]**	**a[4]**	**indholdsfelt**
hvis	nu altså	at		der		kommer		nok penge.
hvis	altså	at		der	nu	kommer		nok penge.
hvis		at		der	altså nu	kommer		nok penge.
hvis	nu	at		der	altså	kommer		nok penge.
hvis	?altså nu	at		der		kommer		nok penge.
hvis		at		der	?nu altså	kommer		nok penge.
hvis		at	altså	der	nu	kommer		nok penge.
hvis		at	?nu	der	altså	kommer		nok penge.
hvis				der	nu	kommer	?altså	nok penge.
hvis				der		kommer	*altså nu	nok penge.
hvis				der	altså	kommer	*nu	nok penge.

Eksemplerne med negerede nominaler, *Hvis ingen ferie jeg får, så …,* kan forklares ved hjælp af to forhold. For det første kan ord som *hvis* og *mon* efterfølges af og inkorporere et **a**-led som de proklitisk taber deres tryk til, fx *ₒHvis ˈikke han kommer, så …; ₒHvis en ˈgang han kommer, så …, ᵒMon ˈikke hun er gået*. Det kan ord som *eftersom* og *fordi* ikke: **Eftersom ikke han kommer; *Fordi ikke hun er gået*. For det andet kan nominale led der indeholder en negation, fx *ingen ferie*, stå på Erik Hansens negationsplads efter **a** (§ 7), og altså også på **k**-pladsen efter *hvis* og *mon*: *Hvis ingen ferie jeg får, så …*

Et sætningsskema for både hel- og ledsætninger ville være en stor forenkling af beskrivelsen af ledstilling, men Heltofts forslag om en **m**-plads er ikke konsistent og kan ikke analyseres med en algoritme, og han giver ikke overbevisende argumenter for det; de problematiske eksempler som han vil forklare med oprettelse af pladsen, er ikke uforklarlige. Indførelsen af **a²**-pladsen er derimod overbevisende, som også foreslået af Diderichsen (§ 3).

§ 10. Togebys to betingede finitpladser 1993

Ole Togeby foreslog (1993) et skema med to pladser for finitte verber, to pladser for **a**-led og et (eventuelt tomt) fundament der står først i skemaet. Det er beskrevet formelt algoritmisk, dvs. processerbart, efter en formalisme som blev brugt i EFs oversættelsesprojekt EUROTRA, (som ikke eksisterer mere). Her er der ingen X-bar-formalismer, ikke binaritet, ingen tiltrækninger, og nok et universelt inventar af meningsenheder, men ikke nogen universel rækkefølge af dem.

Reglerne for formalismen er at der for hvert niveau i grendiagrammet skal være en obligatorisk kernekategori og før og efter kernen et antal fakultative kategorier, dvs. størrelser som ikke kan forekomme uden kernen; de er betingede, afhængige eller dependente kategorier (som her noteres i runde parenteser, mens kernen på hvert niveau er noteret uden parentes).

Det pleonastiske *at* i *… fordi at han kom*, som kun optræder når der også er et **n**, noteres [(at) **n**], og letledspladsen som kun optræder når adverbialet er til stede i *Hun så ham ikke*, noteres: [**(l)a²**]. Det er ikke muligt at skelne mellem den regulære subjunktion *at* og det pleonastiske *at*, for deres positioner står ved siden af hinanden; det pleonastiske *at* optræder altså kun når det påstås at være overflødigt, nemlig efter en anden subjunktion.

De kategorier der kan reduplicere, noteres her med dobbelt citationstegn, **X"**. På **V"**-pladsen kan der både stå infinitte hjælpe- og funktionsverber **Vʰ** og infinitte hovedverber med valensstyrede roller, **Vᵛ**, eventuelt efter et adverbial, fx *… at ⁿpor-*

ten ^{v2}*skulle* ^{Vf}*kunne* ^{Vf}*blive* ^{ma1}*grundigt* ^{Vv}*malet* rød. På **N²** kan der stå nominaler, herunder *at*-infinitiver. På **A**-pladsen kan der stå udsagnsadverbialer (a^u, § 13), sætninger (S), og *at*-infinitiver (at **V**).

Togeby 1993

						sætning										
(emne)										S						(A)
|									indhold [1]						(ma)	aa;
|				indhold [2]									(obj)		|	ra;
|		nex				(a)		(V")					V^{ai}		|	s;
|	(v)	(k)	__ n__		__(v)__								__ N__		|	V^{ai};
(F)	**v^1**	**k**	(at)	**n**	**(a^{1}")**	**v^2**	**[(l)**	**a^{2}"]**	**[((at)V^h")**	**(N^0)**	**(a^m)**	**(at)V^v"]**	**(N^i)**	**N^2**	**(a^m)**	**(A)**
				Hun		sov		ikke.								
...		fordi	at	hun	ikke	sov.										
I går	sov			hun				ikke.								
Måske				hun	ikke	sov.										
Måske	sov			hun				ikke.								
Kommer				hun				ikke?								
Gav		hun					ham	den ikke?								
...		fordi		hun	ikke	gav							ham	den		i går.
				De		kunne			se		ham	let hejse	det	op.		
				Hun		ville			forbyde				dem at komme.			
	...	fordi		hun	ikke	havde			forklaret				det		ordentligt.	
(Hun sagde)		at		hun		kom		ikke.								
(Hun sagde)		at										ham ..... kendte hun ikke				

sætningen kan ikke sættes i skemaet fordi der ikke er plads til et finit efter N.

Notation: (…) rund parentes angiver at leddet er betinget af det led på samme niveau som ikke er i parentes.

Forankringspunktet i dette skema er **n**, og systemet kan køre algoritmisk. En mekanisk udfyldning af pladser, hvor man kun udfylder en betinget plads (en der er sat i parentes) hvis dens kerne er tilstede (før eller efter det betingede led), vil så vise hvilke semantiske træk der indgår i sætningens mening, fx at en nægtelse på **a^1** (som er betinget af **v^2**) angiver at det er realiteten af en ledsætning (dvs. de sandhedsbetingelser der er udtrykt ved dens neksusforbindelse) der benægtes, fx *... fordi han ikke gav hende bogen*. Hvis en nægtelse er placeret på **a^2** (som er betinget af **nex**), angiver den benægtelse af kun det led i en helsætning der (som regel længst til højre) er i fokus i sætningen, fx *Han gav ikke bogen til hende, (men til søsteren); Han gav hende ikke bogen (men blomsterne)*.

Skemaet udmærker sig ved at være venstreforgrenet (i alle led undtagen **F**) i modsætning til Diderichsens og den generative grammatiks skemaer som er højreforgrenede. Det afspejler således snarere den informationelle mening med emne og fokus end den repræsentationelle mening med subjekt, verbum og sandhed.

Man ser at letledspladsen (**l**) kun findes før helsætningsadverbialet **a^2**, og ikke før ledsætningsadverbialet **a^1**, fx *Gav hun ham den ikke?*, men *(Han spurgte) om hun ikke gav ham den*. Letledspladsen markerer nemlig at leddet er placeret uden for negationens virkeområde og ikke kan være fokus.

Ordet *at* er noteret som et betinget led før **n**, og som obligatorisk led foran det infinitte verbum på **N**, fx *De begyndte at gå.* Der skelnes mellem to typer af infinitte verber, nemlig hjælpe- og funktionsverber $\mathbf{V^h}$, og hovedverber med valensroller $\mathbf{V^v}$. De funktionelle verber er hjælpeverber (*være, have, komme*), modalverber (*kunne, skulle, ville, burde*) og andre verber der styrer andre verber, fx sanseverber (*se, høre*) og kontrolverber (*bede, forbyde, pålægge*); funktionelle verber på $\mathbf{V^h}$ er alle betinget af et senere fuldverbum, fx *Hun kan være gået; Han må have spist; De er kommet løbende; De har ikke kunnet komme.*

Sanseverber, fx *se*, kan konstrueres på forskellige måder; enten styrer de et sagforhold (og ikke bare et prædikat), fx *De kunne se ham let hejse flaget op*, det noteres $\mathbf{N^0 – a^m – V^v}$, og verbet betyder `sanse noget mens det sker´. Eller også styrer *se* objekt på $\mathbf{N^2}$, fx *Hun så ikke stopskiltet*, og da er betydningen `forstå ved at se´. Kontrolverbet *forbyde* beskriver i fx *Hun ville forbyde dem at komme* en kompleks situation hvor *dem* både er indirekte objekt på $\mathbf{N^1}$ for *forbyde* og i agentrollen for *at*-infinitiven *at komme* som er direkte objekt på $\mathbf{N^2}$.

Det afspejler at der mellem det indirekte og det direkte objekt generelt er en semantisk relation som svarer til prædikatet *at have* (X har Y) eller prædikatet *hos* (Y er hos X). Sætningen *Hun gav ham bogen* implicerer at han begyndte at have bogen.

Pladsen for indirekte objekter, $\mathbf{(N^1)}$, er betinget af tilstedeværelsen af det direkte objekt $\mathbf{N^2}$: *Hun gav Peter en bog; Hun gav en bog; *Hun gav Peter; Hun gav bogen til Peter*. Det samme gælder objekter på letledspladsen: *Hun gav ham den ikke; *Hun gav ham ikke; Hun gav den ikke til ham*. Letledspladsen skal altså faktisk noteres $\mathbf{((l^1)l^2)a^2}$.

Skemaet afspejler at placeringen af finittet også kan markere sætningens informationsstruktur, dvs. hvad der er emne, og hvad der er fokus, ved om finittet står på $\mathbf{v^1}$ med markeret emne, eller på $\mathbf{v^2}$ uden markeret emne, og den vil så – antagelig fejlagtigt – beskrive *Så kom hun hjem* som havende markeret emne.

Sætninger med både subjunktion og rækkefølgen **v-a** (dvs. dækket direkte tale), fx *(Hun sagde) at hun kom ikke*, er ikke uprocesserbare i systemet, men giver blot sætningen en tvetydig eller selvmodsigende mening med et *at* som ophæver realitetsværdien, og en negation på $\mathbf{a^2}$ som samtidig benægter den.

Man kan indvende at et skema med **n** som forankringspunkt ikke kan processere sætninger uden subjekt, fx *Gå din vej!* Man kan dog her anføre at der faktisk må være et subjekt (gemt i imperativformen af verbet) i anden person som er det ordet *din* viser tilbage til. Men en hovedindvending mod skemaets anvendelighed er alligevel at man skal kunne finde subjektet før man kan anvende skemaet heuristisk.

Togebys skema synes således algoritmisk og som heuristisk hjælpemiddel at kunne fremanalysere hvad meningen er med det enkelte leds placering, men er ikke brugeligt som pædagogisk hjælpemiddel fordi det er blevet så detaljeret og kompliceret, at ingen kan overskue eller huske det, og fordi det forudsætter at man har fundet subjektet.

§ 11. Henrik Jørgensens a-plads før n 1996

Henrik Jørgensen har i et foredrag i Selskab for Nordisk Filologi (1996) henledt opmærksomheden på en ekstra **a**-plads (understreget) før **n** således at helsætningsskemaet kunne have ledstillingen **F – v – a – n – a** … Diderichsen har beskrevet denne plads (§ 3) og karakteriseret den som H.C. Andersensk:

Saa maatte jo/nok/vist Kongen bøje sig.
I Kiøbstæderne har sædvanligvis hvert Huus en lille Have.

Jørgensen dokumenterer at pladsen optræder i alle stilarter, fx

Men de kendte desuden deres plads, som i himlen også på jorden, med mindre haven groede til eller epidemier rasede, så vidste nemlig kun de vise hvad der skulle gøres, hvad der anstod sig og hvad der ikke anstod sig (Preben Major Sørensen).

Generтheden forsvinder, når man har fået nogle glas, men sammen med generтheden forsvinder jo også ens naturlige hæmninger (Femina)

I benægtende fald: Hvad skal saa "syntaxen" bestille (Louis Hjelmslev).

Jørgensens tese er at konstruktionen er forbundet med fordelingen af topic- og focus-strukturerne i teksten på en sådan måde, at det post-adverbiale subjekt er blevet rykket ind i tekstens focus-område. Denne tanke underbygges af det forhold at **n** efter et **a** ikke kan være ubetonet:

**Saa maatte jo ₒhan* bøje sig.
**I Kiøbstæderne har sædvanligvis ₒde en lille Have*

Adverbialet på **a** før **n** er derimod som regel ubetonet.

Jørgensen synes at antage at det ubetonede adverbial er syntaktisk enklitisk, dvs. læner sig op ad det betonede led til venstre, sådan som også Lars Heltoft antager i en senere artikel (Heltoft 2011).

Mod denne opfattelse taler at funktionen af denne konstruktion med **a** før **n**, i modsætning til en konstruktion med **n** før **a**, er at sætte subjektet ind i adverbialets virkefelt. I Henrik Jørgensens egen tekst forekommer der (med hensigt) flere eksempler på konstruktionen, bl. a. denne:

Uden stilprætention synes også denne række ekss. at være: …

Her bliver meningen `også denne række af eksempler – ikke blot i de foregående rækker´. Havde sætningen været konstrueret med **n** før **a**, ville den have lydt:

Uden stilprætention synes denne række ekss. også at være: …

Her er meningen `også uden stilprætention – ikke blot uden markerethed´. Det afgørende for meningen er således ikke hvad det klitiske ord læner sig op ad, men hvad der ved at stå efter adverbialet falder ind under dets virkefelt. Syntaktisk kan man således antage at adverbialet før **n** ikke er et primært sætningsled, men et led i et nominal, og det må da opfattes som et proklitisk tryktab.

Denne **a**-før-**n**-plads forekommer også i ledsætninger:

Hvis også denne række eksempler synes at være uden stilprætention, ...
Hvis denne række af eksempler også synes at være uden stilprætention, ...

Analysen bliver således:

^{F}*[Uden stilprætention]* ^{v}*synes* ^{n}*[også denne række ekss.]* ^{V}*at være*.
^{F}*[Uden stilprætention]* ^{v}*synes* ^{n}*[denne række ekss.]* ^{a}*også* ^{V}*at være*.

§ 12. Ole Togebys valensskema 2003

Ole Togeby (2003) gentager i 2003 rækkefølgen af leddene i neksusfeltet fra Togeby 1993, men indfører nu den ekstra notationelle regel at betingede led (i parentes) kan være betinget af led de ikke er i umiddelbar kontakt med, at der altså findes diskontinuert rækkefølgedependens og -betingning. Med denne notation er **(k)** betinget af **n**, **((l)a^{1})** diskontinuert betinget af **v^{1}**, og **(a^{2})** af **v^{2}** således

at **v¹** markerer finittet i en helsætning, og **v²** finittet i en ledsætning. Bemærk at **v²** ikke er en del af udsigelsen (neksusfeltet), men af omsagnet (indholdsfeltet). Der er således ikke nogen udsigelse af verbet i ledsætninger. Hele skemaet ser således ud:

Ole Togeby 2003

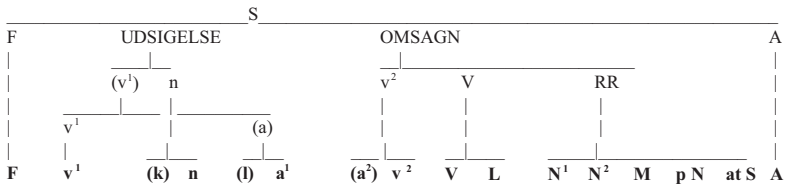

Det er ikke specificeret hvad betingningsforholdet er mellem **F,** udsigelse, omsagn og **A**. Alle pladser kan være tomme, systemet har ikke noget forankringspunkt og kan derfor ikke fungere algoritmisk. Skemaet har ikke nogen parentesstruktur.

Skemaet kan ikke tilskrive sætninger i dækket direkte tale (med både subjunktion på **k** og udfyldt **F**) mening, fx *Hun sagde at ham kendte hun ikke*.

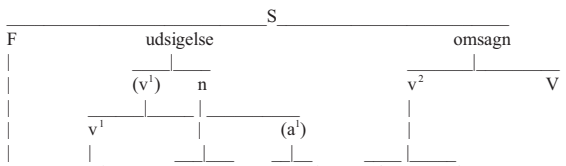

Denne sidste sætning kan ikke analyseres med skemaet.

I indholdsfeltet indsættes der efter **V** en leksemplads, **L**, for prædikative adjektiver og substantiver i ikke-bestemt (nøgen), men kongruensbøjet form, fx *Hun havde ᵛværet ᴸsyg. Han havde ᵛværet ᴸbager*, for uægte sammensætninger med tryktab, fx ₀*spille* ˡ*fløjte,* ₀*købe* ˡ*hus*, og støtteverbumskonstruktioner, fx *føre krig mod, have tillid til, sætte fokus på*.

Der indsættes i skemaet den funktionelle kategori rolleled, RR, hvor valensbundne semantiske (tematiske) rolleled står i følgende rækkefølge: indirekte objekt, IO, direkte objekt, DR, mådesadverbial, M, middelbart rolleled, MR, fx *De*

vil sende brevet direkte til hende, og omsagnsrolleled, OR, fx *Det lykkedet ham at komme ud*.

Diskontinuerte prædikater med retningsadverbialer, fx *at holde noget ud (= udholde noget), bilde nogen noget ind (= indbilde nogen noget)* eller strandede præpositioner, fx *Ham har de altid stolet på* analyseres således at retningsadverbialet eller en strandet præposition analyseres som et middelbart rolleled på MR.

				INDHOLD				
		OMSAGN						A
	W			RR				|
	v	V	L	IO	DR	M	MR	OR	|
	|	|	|	|	|	|	|	|	|
	v	**V**	**L**	**N**[1]	**N**[2]	**A**	**p (N)**	at **S**	**A..**
at de	vil	sende		hende	brevet.				
at de	vil	sende			brevet	direkte	til hende.		
De har		foreslået		ham				at komme.	
De begyndte		at slå	græs.						
De har		ledt					efter ham.		
De har		kastet			tomater		efter ham.		
De havde			tillid				til ham.		
De har		lukket			katten	hurtigt	ud.		
Ham har de		stolet					på.		
Det er		lykkedes		ham				at komme ud.	
Det er		lykkedes					for ham	at komme ud.	
Han er		lykkedes					med at komme ud.		

§ 13. Togebys adverbialpladser 2003

I Togeby 2003 behandles også adverbialernes placering, især på grundlag af Renate Bartsch (1972). Alle adverbialer opfattes her som degraderede prædikater, dvs. som prædikater der funktionelt er degraderet til et modificerende træk i et andet prædikat. Afhængigt af om det er en modificering af omsagnet, udsagnet, udsigelsen eller ytringen skelnes der mellem følgende forskellige typer af adverbialer først og fremmest defineret ved deres distributionsmuligheder: gradsadverbialer (**a**^{g}), retningsadverbialer (**a**^{r}), omsagnsadverbialer (dem som normalt kaldes *mådesadverbialer*) (**a**^{m}), udsagnsadverbialer (**a**^{u}), udsigelsesadverbialer (herunder negationer som kan kaldes *polariseringsadverbialer* **a**^{p}), og ytringsadverbialer (**a**^{y}).

Gradsadverbialer (**a**^{g}) udgør ikke selvstændige led i en sætning fordi de kun findes i adjektiviske led som modifikation af den egenskab som angives ved adjektivet, fx *så dejligt, ganske pæn*, *lidt sølle*, *temmelig lidt*. Retningsadverbialer (**a**^{r}) kan bøjes i dynamisk og statisk form, fx *ned – nede, op – oppe*, og placeres når de inkorporeres i prædikatet på plads **p(N)** før **A**, eller på **F**.

Mådesadverbialer (**a^{m}**) er om omsagnets art og måde, fx *muntert, energisk, langsomt*, og angiver at noget er absolut, fx *kommunalt, firkantet*, relativt, fx *bredt hurtigt*, ønskværdigt og vurderet, fx *behageligt, godt, dejligt*, eller udtryk for en psykisk egenskab, fx *snedigt, rask*. Mådesadverbialer kan stå på **a^{2}**, **A**, eller **F.**

Udsagnsadverbialer (**a^{u}**) modificerer hele udsagnet ved at relatere den omhandlede situation til en anden situation med hensyn til tid: *kl. 12,* varighed: *et øjeblik*, sted: *inde i motoren*, formål: *... for ikke at overbelaste starteren*, resultat: *... så at rummet blev fyldt af damp*, betingelse: *Går du ind i det første kammer, da ser du ...*, vilkår: *Når det er mig I leder efter, så lad de andre gå!*, årsag: *fordi hun ikke kom*. Udsagnsadverbialer kan stå på **a^{1}**, **a^{2}**, **A** eller **F**.

Udsigelsesadverbialer angiver om sætningens udsagn er sandt eller falsk og kaldes derfor *polariseringsadverbialer* (**a^{p}**). De kan stå på **a^{1}**, **a^{2}**, men ikke på **A**, og ordet *aldrig* kan godt (markeret med stærktryk som en eksklamation) stå på **F**, fx *Aldrig har jeg set noget lignende*, mens ordet *ikke* ikke kan stå på **F**, fx **Ikke har jeg set hende*.

Ytringsadverbialer (**a^{y}**) angiver, parentetisk og uden for nægtelsens og fokuseringens virkeområde, afsenderens attitude, ikke til den omhandlede situation, men til ytringen i kommunikationssituationen og kan markere: informativitet, fx *da, jo, nemlig, nok, nu, sgu, sikkert, skam, snart, sådan, vel*, komposition, fx *altså, derimod, endvidere,* kriterier, fx *åbenbart, faktisk, formentligt, måske, muligvis, naturligvis, nok, sandsynligvis, selvfølgelig, uden tvivl, åbenbart*, vurdering, fx *beklageligvis, desværre, heldigvis, ærgerlig nok,* distance, fx *angiveligt, groft sagt, som bekendt, ligesom*, engagement, fx *alvorligt talt, egentlig, faktisk, ærlig talt.* Ytringsadverbialer kan stå på **a^{1}**, **A** og **F**, men ikke på **a^{2}**, fx *Hvis hun *åbenbart ikke kommer, ...; (Vi spurgte) om vi *åbenbart kunne komme; Hun må kunne svare på spørgsmålet *åbenbart*.

Hvis der står flere adverbialer af forskellig type på samme plads, vil de normalt (men ikke altid) være placeret i en rækkefølge hvor det senere adverbial står i det foregående adverbials virkeområde.

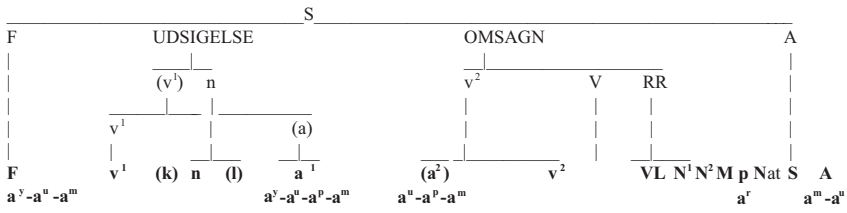

Hvis udsagns- og mådesadverbialer står på **A**-pladsen, markerer de hvad der er forgrund i sætningen og i nægtelsens virkeområde (i eksemplet markeret med **fed**); hvis de står på **F** eller **a^{1}**, er de flyttet ud af nægtelsens virkeområde og betegner baggrunden i sagforholdet:

F v^{1} n a^{y} a^{u} a^{p} a^{m} V^{f} V^{v} p
Derfor har vi naturligvis på det tidspunkt ikke tilfredsstillende kunnet ***svare på N***
spørgsmålet*.*

F v^{1} n a^{y} a^{p} V^{f} V^{v} p N A^{m} A^{u}
Derfor har vi naturligvis ikke kunnet svare på spørgsmålet ***tilfredsstillende*** *på det tidspunkt.*

Det er teorien at hver af de seks typer af adverbialer, der er defineret ved deres distibutionsmuligheder og har hver deres type af betydning, har forskellige placeringsmuligheder således at deres præcise betydning moduleres af deres aktuelle placering i sætningen. Står adverbialet i **F**, modificerer det sætningens informationsteoretiske betydning; står det på **a^{1}**, modificerer det neksusfeltets betydning; står det på **a^{2}**, modificerer det det kun prædikatets (hovedverbets) betydning; og står det på **A**, modificerer det igen den informationsteoretiske mening, nemlig om det er den forgrund der kan benægtes.

Denne i sig selv konsistente teori kan dog næppe nogen sinde bevises eller modbevises fordi mange af de hyppige adverbier er stærkt polyseme, således at de med forskellige placeringer og forskellige trykmønstre hører til forskellige af de omtalte adverbielle underkategorier. Det dette skema for adverbialernes rækkefølge derimod kan, er at give argumenter for hvilken mening de konkrete former får i den konkrete sætning.

Ordene *nu* og *lige* kan, skriver Togeby, afhængigt af deres placeringsmuligheder og deraf afledte type, have flere forskellige betydninger: *nu* kan som ytringsadverbial betyde `faktisk´, og som udsagnsadverbial `på dette tidspunkt´; *lige* kan som ytringsadverbial betyde `og ikke andet´, som udsagnsadverbial `netop´, som omsagnsadverbial `i en ret linje´ og som gradsadverbial `præcis´:

$_{o}$gå $_{o}$nu^{ay} | lige^{am} | hjem^{ar}!
≈ `gå hjem i en ret linje, det ønsker jeg faktisk´
$_{o}$gå | nu^{ay} | lige^{au} | hjem^{ar}!
≈ `gå bare en kort tid hjem, det ønsker jeg faktisk´
$_{o}$gå $_{o}$lige^{ay} | hjem^{ar} $_{o}$nu^{au}!
≈ `gå hjem nu, jeg beder ikke om andet´
$_{o}$gå | lige^{am} | hjem^{ar} | nu^{au}!
≈ `gå hjem i en ret linje denne gang´
$_{o}$gå | hjem^{ar} | lige^{ag} | nu^{au}!
≈ `gå hjem på præcis dette tidspunkt´

ₒhan ˈvar ₒnuᵃʸ ˈligeᵃᵘ ₒgået ˈhjemᵃʳ.
≈ `han var faktisk netop gået hjem´

§ 14. Becker-Christensens X-pladser 2004

Christian Becker-Christensen har (2004) foreslået ét sætningsskema der kan beskrive både hel- og ledsætninger i og med der indføres nye notationelle regler, nemlig flere pladser hvor der kan stå flere forskellige typer led alene eller efter hinanden uden at de tilsammen udgør et led i sætningens parentesstruktur. Der gives ikke nogen begrundelse for denne notationelle ændring.

Pladserne **n** og **a** er slået sammen til en særlig **x¹**-plads, hvorved Diderichsens **v-n-a** erstattes af **v-x**. Hvad fordelen er ved denne **x¹**-plads frem for en **n**-plads og en **a**-plads, er ikke forklaret, og det ses ikke at have nogen virkning eller mening. Der en **P**-plads til prædikativer og en **X²**-plads, hvor der foruden flere adverbialer kan stå led (objekter, prædikativ og subjekt) der består af en præpositionsfrase, en sætning eller en *at*-infinitiv.

En plads der noteres **V²**-felt rummer i nogle eksempler på skemaet (nemlig med helsætninger) kun infinitte verber, og i andre eksempler (nemlig med ledsætninger) først ét finit verbum og dernæst eventuelt flere infinitte verber (som hos Hansen 1970).

I beskrivelsen skelnes der omhyggeligt mellem ligefrem ledstilling (**n-v**), omvendt ledstilling (**v-n**), som forekommer i spørgsmål, imperativer eller med et topikaliseret led på **F**, og ledsætningsledstilling. Skemaet ser således ud:

						anden del		
	første del							
				V2-felt				
k	**F**	**v¹**	**x¹**	**v²**	**V**	**N..**	**P**	**X²**
	Han	vil	ikke		give	ham den		
at	han		ikke	vil	give	ham den		
	Elvira	kan	ikke	blive		dronning		
		Kan	Elvira ikke		komme			
	I går	kunne	Elvira ikke		komme			
	Det	er				sjovt		at fiske
	Det	overraskede	Kunigunde					at Adolf var en varulv
Måske	han		ikke	vil	komme			
Måske		vil	han ikke		komme			
X⁰	**F**	**v¹**	**x¹**	**v²**	**V**	**N..**	**P**	**X²**
Bare	hun		ikke	kommer				

Skemaet kan ikke beskrive eksklamative sætninger indledt af *bare, gid, mon, sikken* og *måske*, og med ledsætningsledstilling, fx *Måske han ikke vil komme.* Derfor

laves **k**-pladsen om til en $\mathbf{X^0}$-plads specielt beregnet til sætninger indledt med disse ord (side 64).

Der er her kun ét skema, men der er ikke noget forankringspunkt eftersom alle pladser kan være tomme, og subjektet enten står på **F** og på **x** og finittet enten på $\mathbf{v^1}$ (i helsætninger) eller på $\mathbf{v^2}$ (i ledsætninger). Der er tre pladser der kan udfyldes med led af forskellig type, nemlig både **F** (som kan rumme næsten alle typer af led eller være tomt) og **x** (som kan rumme **n**, **a** eller være tomt og kan rumme flere led (som ikke sammen udgør ét led) i fast rækkefølge efter hinanden: **n** og **a**). Det er ikke specificeret hvilken betydning det har at **n** er placeret på **x** og ikke på **F**; betydningen involverer nemlig både forskellen på ligefrem ordstilling og omvendt ordstilling, helsætning og ledsætning, sætningens ytringstype (fremsættende, spørgende, eller påbydende) og hvilket led der er subjekt.

Skemaet er således faktisk ikke et diagram, men blot notationer om de grammatiske kategorier for ordene i et eksempel. Det kan hverken bruges algoritmisk eller som heuristisk værktøj, men er en illustration af leds mulige placering, og ikke af observerbare ords placering. **F**-pladsen beskrives dog som topikaliseringsplads. Med de notationelle ændringer hvor der ikke skelnes mellem form og funktion er det svært at se hvad skemaet overhovedet skal til for.

§ 15. Christian Becker-Christensens x-plads 2010

I bogen Becker-Christensen: *Dansk syntaks* (2010) er de notationelle regler fra 2004 gældende; der er kun ét skema, der kan stadig stå flere forskellige led på en $\mathbf{x_1}$-plads, men forankringspunktet er i dette skema pladsen for finitte verber, **v**. På **x**-pladsen kan der stå adverbialer i helsætninger med **n-v**-ledstilling og både subjektet og adverbialer i helsætninger med **v-n**-ledstilling. Til adverbialer i ledsætninger er der et $\mathbf{X^{leds}}$-felt, som også kaldes **A** (side 82). Da finitte verber sættes på **v**, både i ledsætninger og helsætninger, er **V**-pladsen her reserveret til infinitte verber. Skemaet er stadig ikke et diagram, er ikke konsistent og kan hverken bruges heuristisk eller pædagogisk.

k	**F**	$\mathbf{x_{leds}}$	**v**	**x**	**V**	**O**	**P**	**A**
men	han		vil	jo nok	hente	den		i morgen.
	så		kommer	han nok				i morgen.
			Var	den ikke			god?	
at	han	ikke	vil		give	ham den		nu.

X	**F**	**a**	**v**	**x**	**V**	**O**	**P**	**A**
Måske			vil	han ikke	komme.			
Måske	han	ikke	vil		komme.			
Bare	hun	ikke	kommer.					

Skemaet kan ikke beskrive *bare-, gid-, mon-, sikken-* og *måske*-sætninger med ledsætningsledstilling uden, som i 2004, at gøre **k**-pladsen til en **X**-plads for netop disse ord, men i så fald skal der stadig stå to led på **x** i *måske*-sætninger med helsætningsledstilling.

§ 16. Heltofts M-plads i to skemaer 2011

I Hansen og Heltofts store *Grammatik over det Danske Sprog* beskrives ledstilling i flere kapitler, som er noteret som skrevet af Lars Heltoft (Hansen og Heltoft 2011, kap. XV-XIX), ved hjælp af to skemaer, et neutralt skema og et deklarativt skema. Begge skemaer har før subjektpladsen et modalitetsfelt med en plads som har modalitetsbetydning, M, og en **a**-plads, og på M-pladsen i dette M-felt kan der i det neutrale skema stå en subjunktion, og i det deklarative skema sætningens finitte verbum, men ikke omvendt og ikke begge samtidig. En subjunktion og det finitte verbum siges altså at have komplementær distribution i M-feltet, nemlig i hvert sit skema.

Forskellen på de to skemaer er derudover for det første at det deklarative skema ikke har noget finit verbum umiddelbart før eventuelle infinitte verber i kernefeltet, og for det andet i modalfeltet M har en **F**-plads for næsten alle typer af led før **v**. Skemaerne er opstillet (i Heltofts erklærede forsimplede form, men med den her brugte konsistente notation) således[8]:

Neutral ledstilling

modalfelt				kernefelt							lokaliseringsfelt
M	|	subjekt	|	|	|	IO	DO	MA	|	|	FA
k	**a**	**n**	**A**^{1}	**v**	**V**	**N**^{1}	**N**^{2}	**A**^{3}	**P**	**MV**	**A**^{2}
hvis		de	først	har	sendt		det		ud.		
når	nu	huset	alligevel	bliver					færdigt.		
Gid		jeg	dog	havde	taget		prinsen				straks.
fordi		mæslinger	sørme	er					farligt		for børn.

8 I Heltofts ledtypeskema side 1584 (hvor der ikke skelnes mellem store og små bogstaver) er der både noteret et **V**$^{\mathbf{f}}$ (finit verbum) og et **V**$^{\mathbf{i}}$ (infinit verbum), men de slås i det han kalder et topologisk skema for neutral ledstilling, sammen til én V-plads (lige som hos Hansen 1970). I denne bog er det konventionen (§ 1) for notation i alle diagrammer at en plads er reserveret til bestemte typer led, som igen er bestemt ved ordklasse og bøjning, dvs. at Heltofts **V** i det neutrale skema her skal noteres som **v - V**.

Deklarativ ledstilling

_ modalfelt			kernefelt								lokaliseringsfelt	
|	M	|	subjekt	|	|	IO	DO	MA	|	|	FV	FA
F	**v**	**a**	**n**	**A**[1]	**V**	**N**[1]	**N**[2]	**A**[3]	**P**	**MV**	**A**[2]	
Prinsen	valgte		hun	ikke.								
Der	må		ikke		stå		cykler				her.	
Ali	fik				syet		Kassim		sammen.			
Han	har				fået		Kasim		syet sammen.			
Måske	har		de	først	sendt		brevet		ud		i går.	

Notation: v = finit verbum; a = modal adverbialplads; n = nominal; A = adverbialplads til bl. a. omstændighedsadverbialer og nægtelser; V = eventuelt flere infinitte verber; N = nominaler; IO = indirekte objekt; DO = direkte objekt; MA = mådesadverbialer; P = prædikativ; MV = middelbart valensled; FA = frit adverbial.

Skemaerne beskrives som en anden teori om ledstillingen, end den hos Diderichsen. I begge skemaer indsættes en **a**-plads før **n** til eksempler som *at mon ⁿikke ⁿde havde fået mere end nok* og *at det kunne ⁿmåske ⁿen anden svare på*, og det er blot en tilføjelse og ikke en ændring.

Der er de reelle ændringer i forhold til Diderichsen at der hos Heltoft før **n** findes et særligt modalfelt, og at placeringen af det finitte verbum i det neutrale skema slås sammen med placeringen af de infinitte verber til én plads, der dog i ovenstående skema er noteret **v - V** fordi det omfatter to pladser, nemlig først finittet og derefter et antal infinitter (to led som dog ikke kan udgøre én konstituent der kan stå samlet på **F**). I Heltofts deklarative skema noteres det finitte verbum, men ikke de infinitte verber, som en del af modalfeltet, og hos Diderichsen er det finitte verbum i begge skemaer en del af neksusfeltet.

Derudover er der foretaget den rent terminologiske ændring, at Heltoft i det neutrale skema kalder Diderichsens **k**-plads for M, og i det deklarative skema Diderichsens **v**-plads for M. Skemaernes M-pladser ligner Platzacks type-plads (§ 8), men er i modsætning til hans, i to forskellige skemaer (hvor M betyder forskellige ting) og ikke algoritmisk, og kan derfor ikke bruges heuristisk.

Begrundelsen for notationen M for **v** i det deklarative skema og for **k** i det neutrale skema gives i II § 65 side 314-315:

> Ledstilling kan være styret (…). De fleste underordnende konjunktioner og modalpartikler styrer en sætning med leddene i en bestemt rækkefølge, den neutrale. (…) Den fremsættende eller deklarative ledstilling er derimod ikke styret. Her kan det finitte verbum stå på 2. udfyldte plads i sætningen, og netop denne placering lukker op for en række betydningsmuligheder inden for området realitet. Placeringen overtager den semantiske funktion som de leksikalske konjunktioner og modalpartikler har i den styrede type.

Det er meget svært at forstå dette ræsonnement. For det første giver det ingen mening at tale om *den semantiske funktion de leksikalske konjunktioner og modalpartikler har i den styrede type*, for subjunktioner og partikler kan ikke selv indgå *i* det de siges at styre.

For det andet styrer konjunktionen ikke ledstillingen. Når fx et verbum styrer et objekt, består det i dependens; verber kan optræde uden objekter, fx *hun sov*, men objekter kan ikke optræde uden verber, fx *middagssøvn* i et eksempel som *Hun sov middagssøvn*. I forholdet mellem subjunktioner, fx *hvis*, og ledstillingen **n-a-v**, i ... *hvis han ikke kom*, kan subjunktionen ikke optræde uden ledstilling, men ledstillingen kan godt optræde uden subjunktionen, fx *Hun sagde han ikke kom*. Så hvis der er et dependensforhold, er det således at ledstillingen styrer subjunktionen; det er dog nok heller ikke en fornuftig beskrivelse.

Det er ikke en måde man normalt taler om denne relation på. Det normale er at sige er at en subjunktion har en specificerbar mening (fx betingelse eller nominalisering) og ledstillingen en anden (fx realis eller ikke-realis), og når de begge optræder, er meningen kombinationen af deres respektive betydninger (fx ikke-real betingelse for *hvis han ikke kom*).

For det tredie er det ikke sådan at placeringen af det finitte verbum (på helsætningsskemaets **v**-plads = det deklarative skemas M-felt) "overtager den semantiske funktion som de leksikalske konjunktioner og modalpartikler har i den styrede type". I sætningen *Derfor var han ikke kommet* er det ikke placeringen af ordet *var* der styrer sætningens ledstilling; det er ledstillingen der kommer til udtryk i placeringen af ordet *var*. Og det er heller ikke placeringen der betyder `ikke-betingelse´. En placering af en bestemt form (finittet) kan ikke "overtage en funktion" fra en anden form (subjunktionen) – og især ikke fordi de to enheder indgår i hver deres sætning med forskelligt ledstillingsmønster.

Dette hænger sammen med en gennemgående forveksling hos Heltoft af form og funktion (mening) der også findes i definitionen af hovedsætning og bisætning. Heltoft beskriver at et rækkefølgekriterium og et dependenskriterium for en skelnen mellem hovedsætning og bisætning ikke giver samme analyse af sætninger som *(Det er klart) at arbejde gider han ikke*. og *Bare du dog ville skynde dig!* Det ses hos Heltoft af følgende skema over det som han kalder en kriteriekonflikt:

XV § 3, side 1565	Hovedsætning	Bisætning
Ledstilling:	*(det er klart) at arbejde gider han ikke.*	*bare du dog ville skynde dig!*
Dependens:	*bare du dog ville skynde dig!*	*(det er klart) at arbejde gider han ikke.*

Heltoft opfatter dette som en konflikt mellem to forskellige forskelle i form for den samme forskel i mening, nemlig mellem hovedsætning og bisætning. Det er det ikke. Begreberne `hovedsætning´ og `bisætning´ er ikke indholdskategorier, men formkategorier. Så konflikten består hos Heltoft alene i hvordan ordene *hovedsætning* og *bisætning* skal defineres, ved ledstilling eller ved dependens.

I denne bog (§ 25) er forskellen på ordene *helsætninger* og *ledsætninger* alene defineret ved dependens (styring), således at *(Det er klart at) arbejde gider han ikke* er en ledsætning defineret ved dependens, mens *Bare du dog vil skynde dig!* er en helsætning defineret ved ikke-dependens, som i skemaets nederste række. Og forskellen i mening er at en helsætning er en selvstændig kommunikativ (illokutionær) handling i den retoriske situation (+ HANDLING), mens en ledsætning ikke er en selvstændig handling, men information om meningen med et udsagn om den omhandlede situation (- HANDLING).

Formforskellen mellem **v-a**-ledstilling og **a-v**-ledstilling angiver noget andet, nemlig om information om den omhandlede situation fremsættes som en realitet (+ REALITET) eller blot nævnes som en mulig kendsgerning (- REALITET).

Det giver fire typer af sætninger, hvoraf de to er typiske og umarkerede, nemlig (+ HANDLING + REALITET) og (- HANDLING - REALITET), og de to er utypiske og markerede, nemlig (+ HANDLING - REALITET) og (- HANDLING + REALITET).

Markerede og umarkerede typer af sætninger efter det skema som opstilles i § 25

DEPENDENS / LEDSTILLING	HELSÆTNING, IKKE LED I ANDEN SÆTNING: + HANDLING	LEDSÆTNING SOM ER LED I ANDEN SÆTNING: - HANDLING
FINIT VERBAL FØR ADVERBIAL: **v - a** + REALITET	A. UMARKERET HELSÆTNING +HANDLING +REALITET *Han gider ikke arbejde*	B. MARKERET HELSÆTNING, DÆKKET DIREKTE TALE - HANDLING +REALITET *(Hun siger at) arbejde gider han ikke* *(Hun siger at) han gider ikke arbejde*
ADVERBIAL FØR FINIT VERBAL: **a - v**, - REALITET	C. MARKERET **a - v** oplevelsesudsagn +handling -realitet *At han (dog) gider!*	D. UMARKERET LEDSÆTNING -HANDLING -REALITET *(Hun siger at) han ikke gider arbejde* *(Han spurgte om) hun ikke gad*

Efter skemaet side 1565 fortsætter Heltoft:

> Løsningen på denne modsigelse ligger i at inddrage det tredje kriterium, det semantisk-funktionelle. (…) Det semantisk-funktionelle kriterium er om en sætning markerer illokutionær ramme (…) eller ej. En HOVEDSÆTNING er herefter en sætning der markerer abstrakt ramme for illokutionær værdi, en BISÆTNING er en neutral sætning der ikke har en sådan markering.

I dette citat opfattes formforskel hverken som forskel i rækkefølge eller som forskel på dependens og ikke-dependens, men som om en sætning markerer at sætningen har en bestemt illokutionær kraft, eller den ikke markerer det.

Det er ikke til at forstå hvad der menes med *om en sætning markerer illokutionær ramme eller ej*. Er meningen at finittets placering i *(Hun siger at) arbejde gider han ikke* (B) markerer om det er en kommunikativ (illokutionær) handling, mens den i *(Hun sagde at) han ikke gider at arbejde* ikke gør det? Eller er det omvendt? Man ser jo netop at *at arbejde*-sætningen faktisk ikke er en kommunikativ ytring i ~~(B)~~ og D fordi sætningen er dependent (dvs. betinget af tilstedeværelsen af *Hun siger at*). Det at noget er markeret, er ganske simpelt ikke en observerbar formforskel som i en sætning har en ekspliciterbar mening. Det at være markeret er blot en forskel især i hyppighed mellem de paradigmatiske modsætninger i sprogsystemet, og begreberne `hovedsætning´ og `bisætning´ betegner ikke to typer af indhold, men to forskellige former. Der findes således ganske simpelt ikke noget der kan kaldes *det semantisk-funktionelle kriterium* på hvad sproglige former betyder.

I dækket direkte tale er der to stemmer (eller udsigelser), nemlig en fra taleren, som med ordet *at* annullerer udsagnet som handling, og en fra den omtalte *hun*, som med udfyldt **F** i en ledsætning (B) tillægger sætningen at den er fremsat som sand. Eksemplet *At han (dog) gider!* er en selvstændig ytring, men fremsætter ikke den omhandlede situation (*du gider*) som sand – fordi sandheden er forudsat når sætningen tæller som en vurderende udråbssætning om den.

Hvis det er dette Heltoft mener med *markering* – og valget af eksempler i hans kriteriekonfliktskema kunne tyde på det – har det ikke noget at gøre med hvordan observerbare forskelle i form (fx ledstilling eller dependens) giver ekspliciterbare forskelle i mening. Det er irrelevant for den grammatiske beskrivelse om noget er markeret eller ej, men det kan være en forklaring på en sproghistorisk udvikling.

Den notationelle sammensmeltning i det neutrale skema på topologisk niveau (side 1584) af to pladser fra ledtypeniveauet og (nemlig **v** og **V**) til én plads med notationen **V** (som så betyder noget andet end **V** i det deklarative skema) gør Heltofts fremstilling inkonsistent som grundlag for en semantisk tolkning, og gør så også at skemaerne ikke beskriver hvilken mening rækkefølgen af formelt definerede kategorier, som **v**, **V**, **n** og **k** tilskriver sætningen – hvad der ellers er formålet med en analyse med et skema over ledstillingen. Der er ikke to niveauer, ledtypeniveau og topologisk niveau for et topologisk skema beskriver ledtypernes rækkefølge.

Senere (XV § 10) bliver skemaerne hos Heltoft udvidet med nogle ekstra pladser således at også sjældne og bemærkelsesværdige, idiolektale, sociolektale eller stilistiske ledstillingsmønstre kan få en beskrivelse. Der indføres således før **F** en

plads, som kaldes **M**[1] (men i denne bog noteres som **k**), der registrerer subjunktionen før fundamentet i en ledsætning i dækket direkte tale, fx *(Hun sagde)* <u>*at ham*</u> *ville jo Ole tage sig af*.

side 1589

_ modalfelt					Kernefelt								lokalisering
M[1]		M[2]	|	subjekt	|			IO	DO	|	|	|	|
k	**F**	**v**	**a**[1]	**n**	**A**[1]	**v**	**V**	**N**[1]	**N**[2]	**A**[3]	**P**	**MV**	**A**[2]
<u>at</u>	<u>ham</u>	ville	jo	Ole			tage		sig		af.		

Der oprettes også en **E**-plads (for ekstrapositionsfundament) før **F** når der umiddelbart efter denne (altså i **F**) henvises anaforisk til dens indhold med et kort led (som regel et pronomen), fx <u>*En politiker, han*</u> *er ikke til at stole på*, og en **I**-plads (for interjektion) før **k** (= M[1]) for en subjunktion når der kommer en tryksvagt led (ofte et pleonastisk *at)* umiddelbart efter den, fx *... fordi at vi har trods alt den der regning*.

side 1591

_ modalfelt						Kernefelt									lokalisering
|	M[1]	|	|	M[2]	|	subjekt	|	|	IO	DO	|	|	|	|
I	**k**	**E**	**F**	**v**	**a**	**n**	**A**[1]	**V**	**N**[1]	**N**[2]	**A**[3]	**P**		**MV**	**A**[2]
fordi	at		vi	har			trods alt			den der regning.					
fordi		ellers	så	må		du						ud.			

§ 17. Heltofts adverbialpladser 2011

I Hansen og Heltofts *Grammatik over det Danske Sprog* er der et par kapitler om det som traditionen kalder adverbialer, kapitler der er noteret som skrevet af Lars Heltoft (Hansen og Heltoft 2011, kap IX og X). Her behandles adverbialerne ikke, som i de fleste andre grammatikker, som en restkategori (nemlig dem der hverken er nominaler, verbaler eller adjektivaler), men som forskellige formelt definerede ordklasser: valensled, adverbialer, dialogpartikler og fokuspartikler.

Valensled er faste led som, skønt de som præpositionsforbindelser kan ligne adverbialer, ikke kan stå på **A**[1]-pladsen og faktisk ikke er adverbialer; de er styret af prædikatet, enten som middelbare valensled **MV**, fx *Hun så* <u>*på ham*</u>*, De boede* <u>*i Paris*</u>, eller som prædikativer som skal kongruensbøjes efter det logiske subjekt: *Han er stor; De er store; Det gjorde hende glad; Det gjorde dem glade*.[9] Valensled placeres i Heltofts sætningsskemaer på hhv. **P**-pladsen og **MV**-pladsen, og der skal ikke her siges mere om deres placering.

9 Der er hos forskellige forfattere flere terminologier, middelbare valensled kaldes også *præpositionelle objekter* eller *semantiske argumenter* til prædikatet, som omvendt kan siges at *inkorporere* en præposition eller partikel.

Adverbialer beskrives bl.a. som led der er dependente i forhold til et andet sætningsled: 1. Sætningsadverbialer (**SA**) er dependente i forhold til, og modificerer betydningen af, den finitte indikativendelse, fx *(Hun sover)* *vist*, og de kan ikke stå i imperativer (som ikke har denne endelse) eller spørgsmål (som faktisk har denne endelse). 2. Prædikationsadverbialer er dependente i forhold til prædikationen, dvs. er sted-, tid- og omstændighedsadverbialer, og kaldes hos Heltoft *frie adverbialer* (**FA**); de kan stå i både spørgsmål og imperativer, fx *(Hun boede her)* *i ti år*: 3. Mådes- og omfangsadverbialer (**MA**) er dependente i forhold til prædikatet (hovedverbet), fx *(Hun sang)* *smukt*, og 4. gradsadverbialer (**GA**) i forhold til et adjektiv eller et andet adverbial, fx *(Hun sang)* *meget (smukt)*.

Flere frie adverbialer (**FA**) på samme plads (**A²**) er ifølge Heltoft indbyrdes ordnet hierarkisk fra højre mod venstre efter hvor stort deres virkeområde er, fx stedet som en del af tiden som er en del af omstændighederne; leddenes indbyrdes rækkefølge på samme plads kan altså være **sted-tid-omstændighed** (side 1031).

	_____ A² _____		
[[[[PRÆDIKATION]	**STED** _____**]**	**TID** ___**]**	**OMSTÆNDIGHED** _____**]**
De havde sovet	på et billigt hotel	den nat	fordi de ikke havde nået færgen.

En anden hierarkisering kan markeres ved at leddene står på forskellige adverbialpladser:

	_____A¹ _____		V	A²
[[[PRÆDIKATION	**[TID** ___**]**	**OMSTÆNDIGHED** _____**]**	**]**	**STED]**
De havde	den nat	fordi de ikke havde nået færgen	sovet	på et billigt hotel.

Dialogpartikler (**DP**) er tryksvage ord som (i deres dialogpartikelbetydninger) ikke kan stå på **F**: *jo, da, nu, nok, vel, ellers, da, altså*. De kan stå på **A¹**, og hvis der er flere, da i en bestemt rækkefølge. *Hun kom da ikke; *Da kom hun ikke; Det er jo sent; *Jo er det sent*.

Fokuspartikler (**FO**) er led der indeholder en nægtelse, fx betyder *kun* `ikke andre end´, som kan indlede nominaler, fx *Kun Peter kom ikke*, og som operatorer har deres fokus og virkeområde i det der følger umiddelbart efter, fx *ikke, bare, blot, helt, kun, netop, næppe, også, præcis*. Fokuspartikler kan ikke stå på **F**, **a** eller **A²**, men på **A¹**.

Alle fem adverbialklasser kan stå på **A¹**, men skal da, hvis der er flere af dem, normalt stå i en bestemt rækkefølge, nemlig: **DP-SA-FO-FA**.

(Side 1038)

modalfelt				kernefelt										lokaliseringsfelt	
M	|	subjekt	A¹						IO		DO	|	|	|	|
k	**a**	**n**	**DP**	**SA**	**FO**	**FA**		**v**	**V**	**N¹**	**N²**	**A³**	**P**	**MV**	**A²**
at		hun	vist	desværre	ikke	i går		sang							så smukt.
at		han	da	ærlig talt	gerne	snart	må	komme.							
at		de	sgu	muligvis	netop	dengang	kom								for at spise.
(Hun kom)			da	måske	kun	dengang									for at spise.

FA og **FO** kan bytte plads så betydningen ændres: *hun sang* ^{DP}*vist* ^{SA}*desværre* ^{FO}*ikke* ^{FA}*i* går ^{MA}*så smukt* betyder ikke det samme som *hun sang* ^{DP}*vist* ^{SA}*desværre* ^{FA}*i* går ^{FO}*ikke* ^{MA}*så smukt.* Der fokuseres på to forskellige ting. Det betyder at der på **A¹** på en plads der kommer før negationen **FO**, kan stå et **FA**-led der udgør et sekundært tema i sætningen, og på pladsen efter negationen kan stå et **FA**-led der bliver fokuseret, således at rækkefølgen på **A¹** bliver **DP-SA-FA^{tema}-FO-FA^{fokus}**, fx *Det kan jeg her i dag ikke på dette sted stå og bestride.*

modalfelt			kernefelt						lokaliseringsfelt						
|		M	subjekt	A¹					IO	DO	MA	FA			
F	**v**	**a**	**n**	**DP**	**SA**	**FA^{tema}**	**FO**	**FA^{fokus}**	**V**	**N¹**	**N²**	**A³**	**P**	**MV**	**A²**
Det	kan		jeg			her i dag	ikke	på dette sted	stå	og	bestride.				

Man kan bemærke at der i Heltofts skema er en **A³**-plads, som modificerer en infinitiv, der angiveligt (side 1752) skal stå på den senere **P**- eller **MV**-plads, fx:

…	**V**	**A3**	**P**	**MV**
Han har	lovet	energisk	at arbejde	for et kompromis.

Sætningsadverbialerne (**SA**) inddeles (side 1042), især på grundlag af deres semantik, i fire typer: 1. Kriteriemarkører viser talerens forpligtelse på sandheden som hhv. nødvendig, fx *selvfølgelig, naturligvis, utvivlsomt*, sandsynlig, fx *formodentlig, sandsynligvis, antagelig, åbenbart*, eller mulig, fx *muligvis, må|ske*; de kan ikke stå i spørgsmål. 2. Vurderingsmarkører viser talerens vurdering af sagforholdet, fx *desværre, ærgerligt nok, sjovt nok, heldigvis*. 3. Engagementsmarkører viser talerens engagement, fx *ærlig talt, egentlig, oprigtig talt, dæleme, faneme, eddermame*. 4. Kompositionsmarkører, der som de eneste kan stå i imperativer, angiver sætningens plads i tekstens komposition, fx *endvidere, oven i købet, ellers*.

Dialogpartiklerne (**DP**) der inddrager både talerens og hørerens attitude til sætningen og dens indhold, kan underinddeles i (side 1062). 1. de fatiske om samtalepartnerens forventede reaktion, fx *jo, skam, mon, vel, sgu, måske*; 2.de proksimale om sagforholdets identificerbarhed for høreren, fx *nu, så, da*; 3. de argumentative der markerer ytringen som et argument mod et modsynspunkt, fx *altså, da, dog,*

ellers; 4. de evidentiale, om talerens evidens, fx *nok, vel, vist*. De kommer så i en fast rækkefølge:

			A¹				
			DP		**SA**	**FO**	**FA**
	fatiske	**proksimale**	**argumentative**	**evidentiale**			
Der er	jo			nok			en formue at få.
Der er		nu	altså	nok			for lidt.
Er der	mon	nu				også	spørgsmål?
Det er		nu	ellers	vistnok			Blicher.
Den er		da		vist			med i artiklen.
Det er	jo		dog				Guds vilje.

Adverbialpladsen A^1 kan således efter Heltoft (selv om han ikke selv opstiller dette skema) underinddeles i følgende positioner til en konstrueret sætning som *Der var jo nu nok desværre ellers ikke dengang nok*:

F	**v**	**a**	**n**			A¹							**V**	**N**	**N**	**A**	**P**
				DP			**SA**				**FO**	**FA**					
fati-ske	**proksi-male**			**argumen tative**	**eviden-tiale**	**krite rier**	**vurde-ringer**	**engage-ment**		**kompo-sition**	**sted**	**tid**	**omstændighed**				
jo	nu				nok		desværre			ellers	ikke		dengang				nok

Det kan dog være svært at analysere sådanne rækkefølgefænomener for næsten alle de tryksvage småord er polyseme og kan høre til flere forskellige kategorier. Heltoft belyser dette ved at lave en lille ordbog der dokumenterer de vigtigste partiklers mange betydninger.

§ 18. Henrik Jørgensen: adverbialers rækkefølge 2014 og 2019

Henrik Jørgensen sammenfatter i to artikler (Jørgensen 2014 og Jørgensen 2019) reglerne for adverbialernes indbyrdes placering på adverbialpladsen efter subjektet, som her kaldes $\mathbf{a^2}$. Det sker på grundlag af dels Heltofts beskrivelse 2011, og dels beskrivelsen hos den generative grammatiker Guglielmo Cinque (1999). Cinque placerer adverbialerne på en skala med de i den generative grenstruktur højtstillede adverbialer, som angiver udsigelsessubjektets positionering, i den ene ende, og de lavtstillede adverbialer, der placerer det sagte i forhold til omstændigheder som tid, sted og måde, i den anden ende. Og der gælder så den regel at de højtstillede står til venstre og de lavtstillede til højre – som i Platzacks grammatik (§ 8).

Jørgensen går i sin beskrivelse ud fra Heltofts deklarative skema og beskriver så rækkefølgen af led på $\mathbf{a^2}$-pladsen således.

F	**v**	**a¹**	**n**	**a²**	**V**	**N**	**A¹**	**p**	**A²**
Så	var	jo	Eva	derefter	gået		hurtigt	ud i haven	den morgen.
Så	har	jo	far	igen	fået	bilen	grundigt	børstet	med ståluld.

		partikler		**sætn.adv**	**2. Tema**	**negation**	**fokus**
fatisk	**proksimal**	**argumentativ**	**evidential**	|	|	|	|
jo, mon, vel, sgu	*nu, da, så*	*altså, ellers da, dog*	*vel, vist, nok vistnok*				
Det er jo ... at jeg jo	*nu*			*indtil videre (?) engang (?)*		*heller ikke ikke*	

På grundlag af omfattende indsamling af empiriske eksempler fra Korpus 2000 og især fra Google finder Jørgensen en del eksempler på at denne faste rækkefølge ikke overholdes på grund af retorisk orienteret omplacering, primært gennem udnyttelse af fokuspladser. Fx kan der før en fatisk partikel som *jo* findes en fokusplads til sætningsadverbialer i en sætning som *Min veninde har af den grund jo mere til sig selv om måneden men er jo også nødt til at lægge penge fra så der er til tandlæge, briller m.m.* Der synes også at kunne være to fokuspladser i et eksempel som *Og der bliver af den grund jo i disse år uddelt både lussinger og mavepumper til klubberne* (side 107 og 108).

§ 19. Sætningsskemaer som metode

Efter Diderichsens skemaer 1946 har alle de beskrevne senere 13 forslag været forsøg på forbedringer; de skulle enten gøre beskrivelsen mere udtømmende, mere modsigelsesfri eller simplere og dermed mere generelle, perspektivrige og pædagogiske. Når man ser tilbage på alle forslagene, fremstår Diderichsens oprindelige skema som det mest overbevisende på summen af kvaliteter på de tre parametre i Hjelmslevs såkaldte empiriprincip (Hjelmslev 1943): beskrivelsen skal være modsigelsesfri, udtømmende, og den simplest mulige.

Spørgsmålet er hvad man kan kræve af en grammatisk beskrivelse i form af skema over, eller mønster for, leddenes stilling i danske sætninger. For mange er kravet om at beskrivelsen skal være udtømmende det første krav. Alle acceptable og korrekte sætninger skal kunne beskrives ved hjælp af skemaet, og hvis man finder sætninger der ikke kan sættes i skemaet, må man udvide skemaet så de kan beskrives, fx hos Diderichsen 1964, Nielsen 1975, Hansen 1977, Togebys, Heltofts og Jørgensens adverbialpladser hhv. 2003, 2011, 2014 og 2019. Mindre problematisk

er det hvis skemaerne beskriver ledstillinger som mulige, som slet ikke forekommer, men det er sjældent tematiseret i beskrivelserne.

Kravet om den udtømmende beskrivelse er imidlertid ikke helt ukompliceret. For hvad er valide data som genstand for beskrivelsen. Den generative grammatik skal ikke blot beskrive ledstillingen i dansk, men alle mulige ledstillinger i alle mulige sprog (der er fx i den universelle grammatik en position som markerer kongruens (agreement) mellem subjekt og verbum, som findes på engelsk (*I am, you are*), men som ikke findes på dansk. Dette forudsætter at der er en universel sprogevne som kan beskrives, og som en grammatik for et særligt sprog så skal bekræfte. Målet for en sådan beskrivelse bliver ikke den simplest mulige beskrivelse af ledstillingen i fx danske sætninger, men af en universel ledstilling, og det er ikke sikkert at de to projekter skal give samme beskrivelse.

Nogle beskrivelser vil også inddrage den sproghistoriske udvikling som forklaring på det aktuelle system, fx Heltoft 2011, eller dialektale, sociolektale, stilistiske eller ligefrem idiolektale former, fx Diderichsen 1964, Heltoft 1986, Jørgensen 2019. Det synes ikke at være rimeligt i de tilfælde hvor en ledstilling der godt nok kan findes eksempler på, men som afviger fra det beskrevne normale skema, ikke giver nogen ekspliciterbar forskel i sætningens mening. Lyrik med krav om versefødder og rim er et eksempel på dette (§ 4). Dette problem kan løses ved et standardskema og som underpunkt et afvigende skema for særlige stilarter og sprogvarianter.

Mere problematisk er det at lave særlige skemavarianter for særlige konstruktioner som fx sætninger der indledes med *Bare, Gid, Mon*, *Måske*, som det gøres hos Becker-Christensen 2004 og 2010. Mens man kan sige at der gælder andre regler i lyrik end i prosa, kan man ikke sige at der gælder andre regler i *Bare*-sætninger end i *Heldigvis*-sætninger. På grænsen ligger vel et fænomen som det pleonastiske *at* som forekommer i mange menneskers talesprog og på de elektroniske medier, men stort set ikke i skriftsprog på papir. Denne konstruktion må derfor også kunne beskrives.

Kravet om modsigelsesfrihed er ikke tydeligt formuleret eller fremtrædende i ret mange af beskrivelserne. En måde at sikre konsistens og modsigelsesfrihed er at beskrivelsen er formet som en algoritme som kan køre på en computer. Det sker i den generative grammatik hos Platzack og hos Togeby 1993 (men ikke hos Togeby 2003). Inkonsistens vil straks resultere i at systemet ikke kan køre. Hos flere forfattere har man ikke en sikring af konsistens, og de fleste skemaer er faktisk ikke konsistente, fx når der kan stå to forskellige led på samme **x**-plads hos Becker-Christensen 2004 eller to forskellige led på **m**-pladsen (enten i samme skema eller i to forskellige skemaer) hos Heltoft 1986 og 2011.

Flere steder er der – uden at det nævnes udtrykkeligt – ændret på reglerne for hvordan pladser er reserveret til former, der igen er bestemt ved ordklasse og bøjningsform, nemlig i Hansen 1970, Heltoft 1986, Becker-Christensen 2004 og Heltoft 2011. Alle disse steder betegner notationen **V** i ét skema (det for typiske helsætninger) rækker af infinitte verber, og i et andet skema (det for typiske ledsætninger) enten først et finit verbum i indikativ og dernæst eventuelt en række af infinitte verber, **v - V"**, eller kun en række af infinitte verber, **V"**.

Denne inkonsistente sammenklapning af pladserne **v - V"** er antagelig sket ud fra den betragtning at der (typisk i ledsætninger) ikke kan komme noget led ind mellem **v** og **V"**. Nogle rækker af **V - V - V** kan beskrives som ét led der nemlig kan stå samlet i **F**: *[Love ham at komme straks] ville hun ikke*; *[At pålægge ham at gå], kunne hun ikke; [Have set ham] kunne hun ikke*, mens **v - V"** aldrig kan: *[*Ville love ham at komme straks] hun ikke*; *[*Kunne at pålægge ham at gå, hun ikke; [*Kunne have set ham] hun ikke.* I typiske ledsætninger, fx *Fordi hun ikke kunne have set ham, ...* kan man ikke lave fundamenttesten på hvad der hører sammen til et led. Og i de utypiske ledsætninger i dækket direkte tale, fx *Hun sagde at ham havde hun aldrig kendt* er **v** og **V"** faktisk forskellige led adskilt af andre led. Man kan altså ikke argumentere for at slå to led sammen på én plads, for man kan ikke påvise at de er ét led. Så det at bruge notationen **V** til at angive to forskellige ledstillinger, er ikke en forkert teori, men svarer til at snyde på vægten.

Det der nok driver de fleste der vil forbedre sætningskemaet, er kravet om den simplest mulige beskrivelse, som dels må være den mest generaliserende, dels den rigtigste, den der beskriver kernen i systemet, dels den mest pædagogiske. Mange har således stræbt efter at kunne beskrive både helsætninger og ledsætninger med ét skema i stedet for med to. Med ét skema vil den indbyrdes rækkefølge af det finitte verbum (**v**) og nægtelsen (**a**), når man placerer leddene mekanisk, vise om sætningen har ledstilling (**v - a**) eller (**a - v**). Med to skemaer skal den der analyserer på forhånd vide om den sætning der skal analyseres, er det ene eller det andet, som om dependensforskelle (på helsætning og ledsætning) er mere grundlæggende end forskelle i ledstilling (**v - a** eller **a - v**). To skemaer er ikke pædagogisk og vanskeliggør at skemaerne kan bruges heuristisk.

De her brugte ledstillingsdiagrammer er med de højere lag i parentesstrukturen en beskrivelse af at rækkefølgen af formelt definerede enheder i bunden skal tolkes som med en bestemt ekspliciterbar mening. Meningen ekspliciteres ved hjælp af alle andre betegnelser end inputenhedernes i bunden, fx *fundament, subjekt, neksus, indhold*. Det er det der er kernen i den grammatiske beskrivelse af ledstillingen i et givet sprog. Det forudsætter at man som metode systematisk skelner mellem form og mening. Og det er ikke et skel der kendetegner de fleste af de refererede beskri-

velser fordi der ikke udtrykkeligt skelnes mellem form og mening. Fx er kategorien *subjekt* ikke en formelt defineret inputenhed, men en tolkning af den placerede forms grammatiske funktion. Formkategorien er *nominal i nominativ (hvis det kan ses*). Heltofts **M**-plads optræder som en position, men er defineret ved sit modale indhold (hvad det så end er), og ikke ved sit materiale. Det kan man ikke hvis beskrivelsen skal være konsistent.

Der er i det hele taget meget lidt enighed om hvilke ekspliciterbare betydninger, meninger eller funktioner der overhovedet udtrykkes med ledstillingen i en dansk sætning. Nogle mener at såkaldt *omvendt ledstilling* (**v-n**) er en af de vigtigste funktionskategorier der kan udtrykkes (fx Nielsen, Becker-Christensen), mens andre kun nævner fænomenet parentetisk (fx Platzack og Togeby). For de fleste er *helsætning* og *ledsætning* vigtige funktionskategorier, men forfatterne er hverken enige om deres formelle bestemmelse eller deres ekspliciterbare mening.

Diderichsen mente at *fundament, neksus,* og *indhold* karakteriserer indholdet i de tre felter der bærer disse navne, og det giver rimelig mening. Erik Hansen afskaffede i 1970 disse betegnelser netop fordi de angiver mening og ikke form. Og hvad de generative grammatikere mener når de taler om at både det finitte verbum i helsætninger og subjunktionen i ledsætninger fungerer som *hoved* i det lag der udgør en *complementizer* (CP) i en sætning, dvs. enhed der gør en anden enhed til et komplement, er meget svært at forstå. Er det den samme funktion og betydning? Det kan ikke udelukkes, men generativisterne forsøger ikke selv at forklare det som mening. Når Heltoft taler om *modalitet*, er det et eksempel på at en funktion eller mening (der er fælles for subjunktioner i ledsætninger og finitte verber i helsætninger) er kriteriet for eksistensen af en formplads i skemaet.

II. Et modsigelsesfrit, udtømmende og simpelt skema for ledstilling i danske sætninger

§ 20. Genskrivningsregler

Et uafviseligt krav til en videnskabelig beskrivelse af hvilke observerbare forskelle i form der giver ekspliciterbare forskelle i mening, er at beskrivelsen er konsistent og modsigelsesfri. Det handler ikke kun om beskrivelsens indhold, men også om beskrivelsens form. En modsigelsesfri beskrivelse kan opnås ved at den grammatiske beskrivelse udformes som en algoritme, dvs. en procedure for i en sætning med veldefinerede skridt at identificere sætningens led på grundlag af genkendelse af ordenes og frasernes kategorier og former fra en ordbog, og dernæst ved registrering af deres positioner og plads i parentesstrukturen at tilskrive dem mening.

Det kan illustreres ved følgende legetøjseksempel. Antag at vi har et sprog med kun tre ord: *hun, ikke* og *gik,* og ellers de samme regler for ledstilling som findes på dansk. Af de 12 rækkefølgemuligheder der findes for disse tre ord, er de fire acceptable og kan tilskrives ekspliciterbar mening på dansk, mens de otte andre ikke er acceptable og ikke kan tilskrives mening. De acceptable er: (a) *Hun gik*, der er en påstand, (b) *Gik hun?*, der er et spørgsmål, (c) *Hun gik ikke*, der har mening som benægtelse af en påstand, og (d) *Gik hun ikke?*, som har mening som spørgsmål (der opfordrer til bekræftelse af udsagnet). De ikke acceptable ledstillinger er: (e) **Hun ikke*; (f) **Ikke hun*; (g) **Gik ikke*; (h) **Ikke gik*; (i) **Hun ikke gik;* (j) **Ikke hun gik;* (k) **Ikke gik hun;* (l) **Gik ikke hun*.

Systemet i en algoritmisk generativ grammatik udgøres af genskrivningsregler der kun "genererer" acceptable sætninger og redegør ved grendiagrammet for den mening som den iagttagne ledstilling føjer til den mening som de leksikalske størrelser har i sig selv. Skemaet skrives oppefra og ned, men skal læses nedefra og op.

En genskrivningsregel består af én funktionskategori til venstre for en genskrivningspil, -> og til højre i en bestemt rækkefølge mindst én obligatorisk kategori og en eller flere fakultative kategorier (noteret i runde parenteser). En fakultativ enhed i parentes kan kun forekomme hvis reglens obligatoriske led også er til stede, og således er det ene led betinget af det andet og styret af det andet.

1. Sætning -> neksus – (adverbial).

Denne regel siger at man godt kan have sætninger uden adverbial, men ikke sætninger uden neksus. Den algoritmiske grammatik består af et endeligt antal genskrivningsregler, hvoraf de grammatiske definerer hvilke kategorier der konstituerer leddene i en sætning, og de leksikalske genskriver de grammatiske ledkategorier (defineret ved ordklasse, morfologi, og placering) med leksikalske størrelser der hører til disse kategorier. De leksikalske størrelser er en åben mængde af leksemer og fraser i sproget, men i eksemplet her er der kun tre kategorier med hvert sit ord: nominal -> *hun,* adverbial -> *ikke,* og verbal -> *gik*.

Konstitueringsregler:

1. S -> nexus – (adverbial)
2a. neksus -> fremsat sætning
2b. neksus -> spørgesætning
3. fremsat sætning -> nominal – verbal
4. spørgesætning -> verbal – nominal

Leksikalske regler:

5. adverbial -> *ikke*
6. nominal -> *hun*
7. verbal -> *gik*

Når algoritmen kører på en computer og får hvert af de 12 eksempler som input, vil den gennemløbe alle reglerne og som output levere de grendiagrammer som tillægger mening til ordenes rækkefølge, nemlig (a) og (b), (c) og (d), men ikke til de otte andre som ikke genereres efter reglerne:

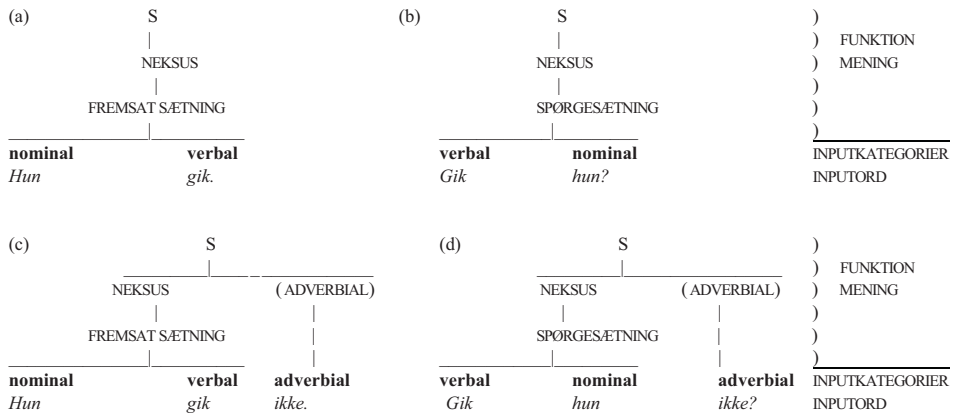

Reglerne genererer den analyse at (a) og (c) som man kan se af grendiagrammet er fremsatte sætninger, mens (b) og (d) er spørgesætninger.

Et sætningsskema for ledstillingen i moderne dansk er således modsigelsesfrit hvis det kan udformes som en algoritme der kan analysere acceptable sætninger og tilskrive dem ekspliciterbar mening. Den er udtømmende hvis der ikke kan findes meningsfulde sætninger som ikke kan genereres eller analyseres af reglerne. Om det er den simplest mulige beskrivelse må komme an på om de samme sætninger kan beskrives med en anden algoritme som er kortere (hvad det så end vil sige). En grammatik udformet som genskrivningsregler er således en måde at sikre modsigelsesfrihed i beskrivelsen på, men er i sig selv ikke en teori om sprogets grammatik. Det er udformningen af reglerne der er det, og der er ikke – som i Chomskys generative grammatik – nogen notationsregler om binaritet, X-bar-organisering og flytning.

§ 21. Ekspliciterbare forskelle i mening

En grammatik der skal beskrive og forklare hvilke ekspliciterbare forskelle i mening observerbare forskelle i form giver, må nødvendigvis udover metoder til at registrere og notere forskelle i form have en terminologi om kategorier af mening der med klare og entydige definitioner ekspliciterer de funktioner og betydninger som kan udtrykkes med former i særlige rækkefølger. Der kom i de sidste årtier af 1900-tallet fra mange teoretikere forslag til en hierarkisk ordning af meningsuniverset, forslag som kan ligne Diderichsens inddeling i indholdsfeltet som en del af neksusfeltet som en del af fundamentfeltet, men terminologien er meget varieret og sprogforbistringen er stor.

M.A.K.Halliday foreslog (1970) tre metafunktioner. Den *ideationelle* funktion handler om sætningen (the clause) som *repræsentation* af indhold med prædikater og semantiske roller som *actor* og *goal*. Den *tekstuelle* funktion handler om sætningen som *meddelelse* af information med skel dels mellem *tema* og *fokus*, dels mellem *givet og ny information*. Den *interpersonelle* funktion handler om sætningen som *transaktion* og *udveksling* mellem kommunikationsparterne med skel mellem *statement, question* og *command*.

Teun A. Van Dijk (1978) foreslog en sprogbrug hvor en *ytringshandling realiserer* en *sætning* – som *udtrykker* en *proposition* – som *repræsenterer* en *kendsgerning*.

Simon C. Dik (1978) skelnede mellem semantiske funktioner med *agent, goal, recipient*, syntaktiske funktioner med *subjekt og objekt* og pragmatiske funktioner med *tema* og *hale (tail), topik* og *fokus*.

Dik (1989) udviklede det til en model med to typer af enheder i bunden, nemlig *argumenter* (*termer* eller *entiteter*) og *prædikater* (*relationer og egenskaber*); de kombineres til en *prædikation* som udtrykker en *state of affairs* – som suppleret dels med aspekt, dels med tid udgør en *proposition*, som udtrykker en *mulig kendsgerning* – som suppleret med *attituder* udgør en *clause* som fungerer som *ytring*.

I den generative tradition skiftede terminologien en del gennem tiden, men i modellen beskrevet i Bjerre et al. (2008) er kernen i en sætning det *tematiske niveau*, VP, med *prædikation, argumentstruktur* og *tematiske roller*, som ligger under et *grammatisk niveau*, IP, med *subjekt-prædikat, aspekt, diatese* og *polaritet*, som ligger under et *diskursniveau*, CP, med *propositioner, illokutionær kraft, topik* og *fokus*.

Togeby skelnede 2003 mellem *leksem, sætning, ytring og handling* med henholdsvis *konceptuel, propositionel, informationel* og *interaktionel* funktion.

Hansen og Heltoft foreslog 2011 (side 146), efter R.M.Hare, at bruge følgende terminologi om de forskellige niveauer af mening og funktion: Kombinationen af *grundfunktionens prædikat* (*relation* eller *egenskab)* og *argumenter (kategorier)* udgør en *prædikation* – som i *frastikken* først sammen med *telicitet* giver en *udvidet prædikation*, og siden sammen med *tid* giver en *forankret prædikation,* der angiver *sagforhold/kendsgerning* – som så i *tropikken* sammen med *subjektivitet* og *realitet* giver hhv. en *proposition* og en *udvidet proposition* – og i *neustikken* sammen med en *ytringsramme* giver en *udvidet proposition*.

Engberg-Pedersen, Boye og Harder skelner i deres bog *Semantik* (2019) mellem fire niveauer af funktion: *prædikat, sagforhold, proposition* og *illokution*. Denne model har undgået nogle uklarheder som er indbygget i flere af de ovenfor refererede terminologier om på hvilket niveau sandhed spiller en rolle.

Der bruges i disse fremstillinger mange forskellige ord om noget der ser ud til at være det samme, og forskellige forfattere bruger de samme ord, uden at de nødvendigvis betyder det samme. Denne sprogforbistring kommer af at den funktionelle betragtning ikke i sprogvidenskaben har været en del af den grammatiske tradition, og terminologien er langt fra blevet harmoniseret den dag i dag. Men forfatternes modeller beskriver i store træk det samme, hvad man kan se af følgende skema:

Halliday 1970	Dik 1978	Platzack 1983	Togeby 2003	Hansen og Heltoft 2011	Engberg-Pedersen m.fl. 2019	betegnelser som bruges i denne bog om form og mening
interpersonel	illokution	CP	interaktionel handling	neustik: ytringsramme	illokution	4. helsætning som udførelse i interaktion af sproglig **handling** (hævdelse, nægtelse, spørgsmål, påbud eller udråb)
tekstuel			informationelt budskab			3. helsætning som **aktualisering** i den retoriske situation af mulige kendsgerninger.
ideationel	proposition	IP	propositionelt udsagn	tropik: proposition	proposition	2. sætning med finit verbum om **mulig kendsgerning** i sagforholdet
	prædikation	VP	konceptuelle foregange og genstande	frastik: prædikation	sagforhold	1. prædikation om situation i **sagforholdet** med (0-, 1-, 2- el. 3-valente) prædikater og omstændigheder i den omhandlede situation

I det følgende vil der blive regnet med fire forskellige niveauer af en sætnings funktion og mening med følgende terminologi:

1. Prædikation af et sagforhold udgør et konceptuelt og repræsentationelt niveau hvor semantiske foregange (begivenheder, processer, tilstande) repræsenteres af de leksikalske stammer i hovedverber, adjektiver og mådesadverbier, og genstande repræsenteres af leksikalske substantiver i en slags model over erfaring der så at sige stilles til rådighed af sprogets konceptuelle komponenter eller primitiver. De indgår i en prædikation (kombinationen af prædikat og dets valensbundne argumenter) der repræsenterer en situationstype med et sagforhold (state of affairs) i en omhandlet situation. En give-situation kræver fx (med terminologi fra Togeby 2003) en person i G-rollen (som er den der Gør), et levende væsen i H-rollen (som er den der Har), og hvad som helst i E-rollen (som er det der Er), fx

*Hun/*ret gav ham/*problemet en bog/problemer/ret.*

2. Nivauet for mulige kendsgerninger (udsagn, propositioner), hvor sætningens grammatiske struktur (med grammatiske led som subjekt, finit verbum, objekt og indirekte objekt, nægtelser) og forankringen af leddene i tid og bekendthed med verbale og nominale endelser udtrykker et udsagn om en omhandlet situation, et udsagn der kan være sandt eller falsk, dvs. en mulig kendsgerning for deltagerne i den retoriske situation:

subjekt Kvind-en hovedvb forær- præt -ede adv ikke H-rolle mand-en E-rolle bog-en.

3. På det informationelle niveau aktualiseres mulige kendsgerninger som information om den omhandlede situation for deltagerne i den retoriske situation. Denne aktualisering sker ved at kommunikatoren enten fremsætter eller nævner en mulig kendsgerning. Her spiller betoningen og ledstillingen en afgørende rolle. Følgende sætninger betyder fra et logisk synspunkt det samme, men de har forskellig informationel mening, som antydes med de efterfølgende parenteser der giver eksempler på hvad der underforstås ved fokus (markeret med fed):

*|**Gav** hun ham ikke bogen? (– hun beholdt den næppe selv.)*
*Hun |**gav** ham ikke bogen (– men lånte ham den.)*
*Hun gav ikke |**ham** bogen (– men hans søster.)*
*Bogen |**gav** hun **ham** |ikke (– men beholdt den for sig selv.)*
*Ham |gav hun |ikke |**bogen** (– men tørklædet.)*
*(De troede) **at hun |ikke |gav ham |bogen** (– men det gjorde hun vist faktisk.)*

4. På det interaktionelle niveau tæller helsætningen som en sproglig handling (illokution, talehandling), hvor det finitte verbum med sin form (indikativ, imperativ eller optativ) og placering tæller som en handling i interaktionen hvor afsenderen enten spørger (*Gik hun?*), hævder (*Hun gik*), benægter (*Hun gik ikke*), påbyder (*Gå!*), eller laver udråb (*Hvem der bare kunne gå!*).

Disse meningsniveauer er, som Engberg-Pedersen m.fl. også bemærker, mærkeligt uparallelle med niveauerne for forskelle i form. De forskellige typer af forskelle i form, nemlig forskelle i leksemer, i endelser, i grammatisk dependens, i ledstilling, og i betoning, passer på ingen måde én til én til de fire typer af mening, sagforhold, mulig kendsgerning, aktualisering og handling, og mens hævdelser og benægtelser er handlinger med information om mulige kendsgerninger, er påbud og udbrud kun handlinger med information om sagforhold.

Det hænger sammen med at én kompleks sproglig formenhed, den indikative tempusendelse på sætningens finitte verbum placeret på **v**[1], fx *Hun spis-te maden*,

på en gang angiver mening på tre forskellige niveauer: at sætningen propositionelt skal opfattes som et i tid forankret udsagn med sandhedsværdi, og ikke blot som repræsentation af et beskrivbart sagforhold, at dette udsagn er deklareret som hævdet (og ikke påbudt), og at denne påstand informationelt er fremsat (og ikke blot nævnt). Den finitte 0-endelse på imperativ, fx *Gå!*, angiver – i modsætning hertil – ikke tid, men kun at adressatens sagforhold er genstand for et påbud, og at det er fremsat, eventuelt med et fokus. Optativendelsen, fx *Dronningen lev-e*, angiver kun at et sagforhold indgår i et ønskeudråb, og dermed at det er ikke er fremsat som sandt.

Mens udråb, fx *Leve dronningen! Hvem der kunne gå!* og *At du dog gider!* ikke fremsætter information som er sand eller relevant for adressaterne, og påbud fremsætter information om sagforhold der involverer adressaten, angiver påstande relevant information der gør fordring på at være sand om en omhandlet situation. Sætningsskemaet skal nu beskrive hvilke typer af mening der angives ved kombinationen af de forskellige typer af former der forekommer i en sætning, leksemer, deres betoning, deres rækkefølge, deres permutations- og substitutionsmuligheder, og deres dependens eller independens.

§ 22. Sætningsskema 2023

Det skema der foreslås her, er som Diderichsens skemaer et diagram, men reglerne for hvordan diagrammet angiver, notationsreglerne, er anderledes end i andre forfatteres skemaer. Diderichsens to skemaer er her samlet til et skema: F [v n a [V N A]] og k [n a v [V N A]] bliver til F [v n] a [v^2 [VN[A]]]. Det er muligt dels fordi F rent notationelt gøres til skemaets forankringspunkt[10] (således at der fx kan være to v-pladser), dels fordi pladsen k, underordningskonjunktionalpladsen, afskaffes. Skemaet kommer til at se således ud:

F [[**v^1 n**] **a"** [**v^2 V" N"** [**A"**]]]

Som en genskrivningsgrammatik med grendiagram (som viser konstituenternes parentesstruktur) kan skemaet og de regler som genererer det (i forsimplet form; det fulde skema findes i § 33) stilles således op:

10 Skemaets førsteplads er den eneste plads der kan defineres alene på grundlag af rækkefølgen. Alle andre led må derefter defineres ved at de er reserveret led af bestemte ordklasser og med bestemte bøjningsformer.

Sætningsskema

	S							
	F	frm		mo	SAGFORHOLD			
	|	|		|	|			
	|	finit	n	|	v^{ufrm}	FOKUS		
	|	|	|	|	|	SITUATION		OMST
	F	**v^1**	**n**	**a"**	**v^2**	**V"**	**N"**	**A"**
(a)	Hun	kunne	–	jo ikke		sove		i går.
(b)	Fordi		hun	ikke	kunne	sove		i går, ...
(c)	Kan	–	hun	ikke		kende	ham	mere?
(d)	Ham	kan	hun	ikke		kende	–	mere.

(1) S -> F — frm – mo – SAGFORHOLD
(2) F -> n; v; a; A; (at/om)V – N"; N^1; N^2; d; ptl; F(f)
(3) frm -> v^{finit} — n^{nom}
(5) SAGFORHOLD -> v^{ufrm} – FOKUS
(6) FOKUS -> SIT – A^{OMST}
(7) SIT -> V" – N"

';' angiver 'enten eller'. Runde parenteser '(...)' betinge-de pladser, og dobbeltcitationstegn ' " ' angiver at der kan stå flere led af samme type på samme plads. Der gives seks typer af primære sætningsled, nemlig verbaler, **v** og **V**, nominaler, **n** , **N**, adverbialer, **a** , **A**. På skemaets første plads, **F**, står et af disse led eller en partikel ptl eller degradator: d.

n, nominal i nominativ hvis det kan ses -> *hun; han; Søren*
N, nominal i oblik kasus -> *den; ham; Søren*
v, finit verbum -> *har; havde; kan; kunne; får; gav; sover*
V, infinit verbum -> *have; haft; være; få; sove; kende; sovet;*
a, adverbial -> *jo; desværre; ikke; frivilligt; straks; i går;*
d, degraderende subjunktion -> *da; når; fordi; mens*
frm, fremsættelse
ptl, partikel -> *bare, gid, mon, måske*
ufrm, ufremsat

De forskellige identificerbare typer af former (på den fede bundlinje) er de mindste sætningskonstituenter, sætningens led (i den forsimplede udgave): finitte verbaler (**v**), infinitte verbaler (**V**), nominaler i nominativ når det kan ses (**n**), nominaler i oblik form (**N**), sætningsadverbialer (**a**) og sagforholdsadverbialer (**A**). Skemaet angiver så med sit grendiagram hvilken mening leddenes placering føjer til ordenes leksikalske mening. Det drejer sig om meningskategorier som *fremsættelse* af et finit verbum*(frm), ufremsat* finit *(ufrm), modifikation (mo),* SAGFORHOLD*, situationstype* (SITUATION) og *omstændighed (OMST)* (store bogstaver angiver informationer om den omhandlede situation, og små bogstaver angiver information i den retoriske situation om forholdet mellem de to situationer).

Af handlingstyper regnes der med hævdelser, benægtelser, spørgsmål, reguleringer, og udråb (en kategori der normalt ikke regnes med fordi den kan signaleres af andet end verbets finitte form). En mulig kendsgerning (et udsagn, en proposition) kan enten, på **v^1**, være fremsat og deklareret med sandhedsværdi (dvs. hævdet eller benægtet), eller, på **v^2**, ufremsat, blot nævnt uden deklareret sandhedsværdi, hvad enten det sker i en helsætning (som ikke er led i en anden sætning) eller en ledsætning (som er led i en anden sætning)[11]. En sætning uden indikativt verbum på **v^1** (det vil enten sige med finit verbum på **v^1** i imperativ eller optativ, eller med finit verbum i indikativ på **F**) er ikke fremsat som sandt, men et påbud, et udråb eller et

11 **v^2** er den plads som i det generative trædiagram (§ 8) kaldes V^0 under VP, hvor det finitte verbum i ledsætninger normalt står.

spørgsmål, fx *GÅ! Dronningen leve! Havde jeg dog taget den dejlige prins! Går du?*.

Ledsætninger kan stå efter det der kaldes en *subjunktion*, men her må der (se § 25) skelnes mellem komplementatorer og degradatorer.

Komplementatorer er uden leksikalsk mening, og er ikke selv led i ledsætningen, men gør den efterfølgende sætning til nominalt led i en anden sætning: *at, om* og 0. *Degradatorerne* har leksikalsk mening, og udgør selv et led i ledsætningen[12], fx *da, fordi (at), mens (at), så at, for at, hvis (at), skønt, på grund af at*. Degradatorer angiver semantisk set relationen mellem to eller tre prædikationer, og degraderer grammatisk den ene prædikation til adverbielt led i den anden: *At hun kom, skete samtidig med at han gik = Hun kom da han gik = Han gik da hun kom*.

Typer af handlinger

sætning ikke led i anden sætning FREMSAT	indikativ på **v¹**: med fremsat sandheds-værdi	finit indikativ på **v¹** om om-handlet situation	HÆVDELSE af sandhed	*Hun sover.*
			BENÆGTELSE af sandhed	*Hun sover ikke.*
	ej indikativ på **v¹**: ikke fremsat sandheds-værdi	finit v på **F**	indikativ v eller *hv*-ord på F: SPØRGSMÅL	*Sover hun?* *Hvem har sovet i min seng?*
			imperativ v: REGULERING	*Sov godt!*
		v = indikativ på **v²**, eller v = optativ	ØNSKE eller UDRÅB	*Dronningen leve!* *Hvem der dog kunne sove!*

12 Det er det Diderichsen diskuterer med det svært gennemskuelige begreb `implikative sætninger´.

sætning led i en anden sætning EJ FREMSAT MEN NÆVNT	1o led i anden sætning	underordnet som nominal ledsætning: ROLLELED	*Han så [at hun ikke sov].* *Han påstod [at hun sov slet ikke].*
		degraderet som adverbiel ledsætning: MODIFIKATION.	*[Hvis hun sov], så han det ikke.* *Han våger [når hun sover].*
	2o led: led i led i anden sætning	*som, der*, *hv*-ord: relativ og determinativ sætn.	*[Pigen [der sov]], kom ikke med.* *Den er [større[end man skulle tro]].* *Han kom [så sent [at hun sov]].*

Spørgsmål er en opfordring til adressaten om at levere en oplysning og handler derfor med udeklareret sandhedsværdi om den omhandlede situation performativisk om fremtid i den retoriske situation.

I førstefeltet og aktualiseringsfeltet angives hvilken handlingstype ytringen skal tælle som i den retoriske situation (§ 23), og i frm fremsættes udsagnets sandhedsværdi så det enten er hævdet, eller, med negation, benægtet.

De to adverbialpladser **a** og **A** er reserveret til forskellige grupperinger af de forskellige adverbialer der kan defineres (se § 30-32). Nogle adverbialer, dialogpartikler som *jo* og *da*, kan kun stå på **a**. Pladsen **A** som er efter en sætningsnegation, kan udfyldes af flere typer af adverbialer, herunder også mådesadverbialer, fx *hurtigt, omhyggeligt, frivilligt*. De adverbialer der kaldes frie adverbialer, kan enten stå på **F, a** eller **A**, fx *straks, da hun kom, i Jylland*. De omfatter adverbielle ledsætninger indledt med en degradator (subjunktion) som *hvis, fordi, når, da, for at, så at*.

I sagforholdsfeltet (se § 24) udtrykkes situationstypen som er defineret ved et (eventuelt adverbielt modificeret) infinit mono-, di- eller trivalent hovedverbum (**V"**) og tilhørende roller (**N"**), og til sidst adverbialer (**A"**) der udtrykker måder og omstændigheder ved sagforholdet (men ikke ved den retoriske aktualisering eller udsagn).

V" kan bestå af kæder af infinitte verber $\mathbf{V^{1a}}$ **-** $\mathbf{V^{1b}}$ **-** $\mathbf{V^{1c}}$. Den første plads, $\mathbf{V^{1a}}$, er reserveret til eventuelt flere hjælpe-, modal- og funktionsverber, og de er betinget af ét enkelt senere, $\mathbf{V^2}$, som er reserveret et hovedverbum som udgør sætningens valente prædikat, fx *Så* ^{v1}*har hun jo ikke i går* ^{V1a}*kunnet* ^{V1b}*have* ^{V2}*givet ham bogen*.

På **N"**-pladserne udfyldes de semantiske (tematiske) roller som er valensbundet til den situationstype som prædikatet definerer, nemlig H-rollen, hensynsleddet, recipienten, på en betinget **N¹**-plads, og E-rollen, det direkte objekt, på **N²**-pladsen, fx *Hun gav Peter bogen; Hun gav bogen*, men ikke **Hun gav Peter*. Valensbundne rolleled kan også være middelbart rolleled (MR), dvs. knyttet til prædikatet med en præposition, eller prædikationsrolleled (PR), dvs. bestående af et prædikat eller en prædikation. Og disse to typer af rolleled kommer efter efter **N¹** og **N²**.

Fidusen ved dette sætningsskema er at man når man kan registrere hvilken af de alternative pladser et led af en bestemt leksikalsk kategori og bøjningsform står på i en given inputsætning, dermed kan aflæse hvilken funktion eller betydning det får på grund af netop denne placering. Når det finitte verbum i (a) og (d) står på **v¹**, angiver det at udsagnet er deklareret med sandhedsværdi (asserteret: hævdet eller benægtet); når det i (b) står på **v²** at det indgår i et nævnt udsagn (ofte i en ledsætning) og ikke fremsat eller hævdet, og når det i (c) står på **F**, at sætningen er et *ja-nej*-spørgsmål.

Efter genskrivningsreglerne i grammatikken kan et nominal i nominativ, fx *hun*, stå på enten **F** eller **n**, men det giver her ikke nogen ekspliciterbar forskel i mening; det giver kun, sammen med **v¹**-pladsen, forskel på direkte ledstilling, **n – v**, fx ^{F}*Hun* ^{v1}*sov* ^{a}*ikke* ^{A}*i går*, og såkaldt omvendt ledstilling, **v – n**, fx ^{F}*I går* ^{v1}*sov* ^{n}*hun* ^{a}*ikke*. Det finitte verbum står således (i fremsatte helsætninger) på sætningens andenplads, en orden som næsten kun findes i de germanske sprog (dog ikke engelsk), som af denne grund kaldes *V2-sprog*. Forskellen på meningen med de to ledstillinger er på dansk af rent tekstuel og informationel karakter. **N**-leddet *ham* (som er betonet) står på **F**-pladsen i (d), og det angiver at H-rollen er gjort til sætningens markerede emne og ikke står på den plads der er reserveret til den type af led, nemlig **N¹**.

§ 23. Interaktionel og informationel mening med F

Udfyldningen af sætningens første led **F** signalerer flere ting, først og fremmest sætningens interaktionelle handling og informationelle fremsættelse. Her kan der stå ét eksemplar af næsten alle de typer af led der findes i grammatikken; de eneste der ikke kan stå på **F**, er de særlige type adverbialer som modificerer selve ytringen, dialogpartikler, fx *jo*, og negationen *ikke*, som angiver logisk polarisering. Grunden til at de ikke kan stå på **F**, er at de både er performative, dvs. ikke modificerer noget fremsat eller nævnt information, men i sig selv udgør en udført, men parentetisk information om forhold i den retoriske situation, dvs. uden relevans i forhold til sætningens og tekstens fokus i den omhandlede situation. Så*dan er det jo!*

De alternative muligheder for udfyldning af **F** vises i (1a) adskilt af semikolon ";".

(1a) F -> n; v; a; A; SIT; N^1; N^2; k; d; ptl; F – (f)

Ytringstypen afhænger af typen og placeringen af det finitte verbum og af hvilket led der i samme sætning står på **F**:

Interaktionel mening med **F**

led på **F**		FINIT	YTRINGSTYPE	EKSEMPEL
i helsætning	vilkårligt led	v^1 = imp. el. opt.	bydende ytring, udråbsytring	*Gå! Så syng da Danmark! Leve dronningen! Dronningen leve!*
	n, N eller a	indikativ på v^1	fremsættende ytring	*Så gik hun. Hun sov. Ham kender jeg.*
	v i indikativ	F	*ja-nej*-spørgsmål, betingelsessætning	*Går du? Går du, kommer jeg.*
	hv-ord	indik. v^1	emnespørgsmål	*Hvem er du? Hvornår kom du?*
	hv-ord	indikativ på	udråbsytring	*Hvor du dog har en fin sabel!*
	ptl (*gid, bare, måske, blot, mon)*			*Gid du kom til Skanderborg! Bare han ikke kommer!*
	at			*At du dog gider!*
ledsætning med k, d eller *hv*-ord i **F**		v^2	nævnt udsagn, ikke fremsat sætning	*(Det skete) at/da/når/fordi/ hvis/skønt han ikke kom.*

Materialet i **F** kan også angive sætningens informationelle fremsættelsesform, dvs. hvilken tekstart sætningen hører hjemme i og er karakteristisk for og hvilken sammenhæng sætningen står i til den tekstlige kontekst; det er hverken ren grammatik eller stilistik, men begge dele. Et ikke-bestemt substantiv (substantivrod i nøgen form, som så ikke er et nominal) på **F** og eventuelt uden finit verbum kan kun være del af en avisoverskrift, fx *Hund bidt af postbud*.

Et nominal eller et adverbial med et nominal i ubestemt form kan opfattes som et generisk udsagn eller en metasproglig definition, fx *En løve er et rovdyr; Et verbum kan bøjes i tid.* I begyndelsen af narrative fremstillingsformer opfattes det som signal om en specifik, men fiktiv situation, fx *Midt i en gammel have lå et gammelt*

hus. Adressaterne skal her ikke fra deres virkelighed kunne identificere den omhandlede have, men skal indsætte den i en model over en fiktiv verden.

Særlig stilistisk effekt har det hvis sagforholdets objekt eller adverbial optræder i **F** efter et *at*, fx *Hun sagde at ham kendte hun godt. Hun sagde at i går var han ikke kommet*. Sådanne sætninger kan ikke passe ind i det foreslåede sætningsskema hvis man regner med at kun ordet *at* står på **F**, og nominale indholdsled (i oblik kasus) derfor på **N"**. Den forklaring som her skal gives på fænomenet, er at det er *dækket direkte tale* som har to instanser der på en gang fremsætter sandhedsfordring, dels den der siger helsætningen *Hun sagde at*, dels den omhandlede `hun´ som har fremsat sætningen *ham kendte hun godt* med den citerede ledstilling. Forholdet mellem disse to instanser kan variere på mange måder:

1. Direkte tale med citationstegn og tid, pronomen og ledstilling i objektsætningen som i den omhandlede situation, her med det markerede rolleled i **F** med finit på $\mathbf{v^1}$: *Hun sagde: "Ham har jeg ikke kendt".* Afsenderen af oversætningen afskriver sig ansvaret for sandheden af sætningen i citationstegn.

2. Indirekte tale med *at*, uden citationstegn, med finit på $\mathbf{v^2}$ og med tid, pronomen styret af oversætningen, som beskriver en omhandlet kommunikationssituation: *Hun sagde at hun ikke havde kendt ham*. Sandhedsværdien af ledsætningen er demonteret ved at være styret af *sagde at*.

3. *Dækket direkte tale* er betegnelsen for mellemformer hvor finittet er på $\mathbf{v^1}$: a) *Han sagde at hun havde ikke kendt ham*; b) *at* udelades: *Han sagde hun havde ikke kendt ham*; c) både *at* og så N eller A^{OMST} på **F**: *Hun sagde at ham havde hun ikke kendt; Hun sagde at i går var han ikke kommet*. Læg mærke til at dækket direkte tale forekommer med ordet *at*, men ikke med *om*: **Hun spurgte om han kom ikke* og **Hun spurgte om kom han ikke*[13].

Ordet *at* betragtes her ikke som en konstituent i ledsætningen, men som et element i det nominal som ledsætningen er en del af. På grund af de vedtagne regler for kommatering er det meget svært at opfatte forholdet på denne måde. I sætningen *Hun sagde at [hun ikke kom]* angiver ordet *at* at hendes manglende ankomst ikke er hævdet, men reduceret til et nominal; at ledsætningen ikke fremsætter noget om den omhandlede verden, men betegner mulig kendsgerning (et udsagn eller proposition) om den omhandlede verden.

Sætningsskemaet kan ikke, som det står, beskrive sætninger efter *at* med finit på v^1. Man kunne beskrive sådanne dobbeltbundede meninger med følgende delregel

13 Om eksempler som Hun gik fordi at han kom ikke, se § 25.

hvor tilstedeværelsen af *at* er betinget af tilstedeværelsen af **F**: F -> (*at*)F[14], men det bryder så med notationsprincippet om at **F** altid er pladsen for det første led, så det er ikke valgt her. Og det er hverken i notationen konsistent eller simpelt at tale om at førstepladsen er tom.

Man kan også beskrive det således at ordet *at* ikke er et led i ledsætningen, men i oversætningen som beskrevet i regel 3a og 8b, som siger at en sætning kan optræde som nominalt led, men uden egen sandhedsværdi, genereret som subjekt (**n**) eller objekt (DR) i oversætningen med *at* foran, et ord som angiver at sætningen går fra at være et udsagn med sandhedsværdi til at være et nominal uden sandhedsværdi (Harder 2013):

(3a) n -> (a^0) – <u>(at) n</u>
(8b) DR -> N^2; a"; ($a"^4$) – *at* V; *(at)/om* – S

Derefter kan n, N eller A stå i **F** i den underordnede sætning. Hvis denne ledsætning fremsætter sandhedsværdien og relevansen med finittet på $\mathbf{v^1}$ (og ikke på $\mathbf{v^2}$), er der i oversætningen to fremsættelser, en af oversætningen og en af ledsætningen. Det kan kaldes to stemmer. Det er let at opfatte hvis *at*-sætningen er objekt for et menings- eller ytringsverbum, fx *Hun sagde at hun kom ikke*, hvor afsenderen lægger stemme til at `hun sagde det´, og `hun´ lægger stemme til at `hun ikke kom´. Og selv et eksempel som *De sørgede for at vi fik ikke et ben til jorden* må tolkes således at det er afsenderen der lægger stemme til at `de sørgede for at vi ikke fik et ben til jorden´, og at det er dem (angivet ved ordet *De*) der lægger stemme til at have sagt: *I får aldrig et ben til jorden*[15].

Nominalt og adverbielt materiale i en fremsættende sætnings **F** udfylder den funktion at henvise til et tidligere omtalt element i den omhandlede situation. Med pronominer og adverbier kan der henvises til givne elementer i situationens forgrund, fx Så mødte han en gammel heks. <u>*Hun*</u> *var så ækel* og *Han var lige kommet hjem.* <u>*Så*</u> *hørte han hende* gå. Med nominaler og adverbialer i bestemt form henvises der til et element i situationens baggrund, fx *Er hun her i dag?* <u>*I går*</u> *kom hun ikke* og <u>*Hvis hun kommer,*</u> *går jeg.* Med et nominal i bestemt form kan der også henvises til et element der kun er metonymisk relateret til den omhandlede situa-

14 Det er den løsning Platzack, Vikner og Heltoft 1986 og Hansen og Heltoft 2011 synes at have valgt. Det indebærer at man skelner mellem to slags (sætnings-)at: at^1 og ordstillingen **v – a**, som i den generative notation (§ 8) hedder CP^1, og at^2 der indleder ordstillingen **a – v** og står på CP^2. Se Vikner side 85 og Hansen og Heltoft side 1668 hvor der skelnes mellem et ydre og et indre at.

15 Vikner opregner (side 71) hvilke menings- og ytringsverber der tillader finit på $\mathbf{v^1}$ og hvilke der ikke gør, men det er ikke til at se hvad evidensen for disse lister skulle være.

tion, fx *Der var engang en mand. Han boede i en spand. ... Konen vasked´ bleer*. En (ægte-)mand har en kone.

Med et nominal med emfatisk betoning (stærktryk) kan der henvises til et element der står i modsætning til det der lægges op til, fx *|Ham kender jeg* (*– i modsætning til de andre som jeg ikke kender*).

Med ord som *oder, oher, odet* kan der henvises til et vilkårligt rum, fx *Der var en gang en mand*.

Informationel mening med **F**

	LED PÅ **F**-PLADSEN	MENING	EKSEMPEL
genre	substantivrod	avisoverskrift	*Hund bidt af postbud*
	ubestemt nominal eller adverbial	generisk udsagn	*En løve er et rovdyr*
		fiktion	*Midt i en gammel have, lå et ...*
	at + |N *at* + |A	dækket dir. tale	*(Jeg sagde) at |ham kendte jeg*
kohæsion	pronomen	anaforisk henvisning til element i den omhandlede situations aktuelle forgrund	*Så mødte han en gammel heks. Hun var så ækel.*
	N eller A, evt. som ledsætning	anaforisk til element i den omhandlede situations baggrund	*Er hun her i dag? I går kom hun ikke Hvis hun kommer, går jeg*
	bestemt n	anaforisk til metonymisk relateret element	*Der var engang en mand. Han boede i en spand. ... Konen vasked' bleer*
	|N	modsætningselement	*- Vi kan jo kalde ham Mortensen. – |Ham kender jeg.*
	oder, oher, odet	vilkårlig situation	*Der kommer altid en sporvogn til*

§ 24. Repræsentation af sagforhold

I fokusfeltet står de led der som en enhed kan være fokuseret, og som kan stå i **F**, nemlig adverbielle angivelser af måder og omstændigheder på **A**, og på SIT den situationstype som er bestemt af hovedverbets valenser, og som udgøres af hovedverbet og de tilhørende rolleled, og som kan stå samlet på **F**.

Rækken af verbale led består altid af et valensbærende hovedverbum til sidst, efter eventuelt et eller flere betingede hjælpe- og funktionsverber der taber deres tryk proklitisk, og som styrer hinanden led for led. Verbets ikke-finitte former er dels den verbale 0-infinitiv: *(vil) leve, (kan) løbe*, supinum[16]: *(har) levet, (er) løbet* og gerundium: *(forbliver) levende, (kom) løbende*, som står på V"-pladserne, dels den nominale *at*-infinitiv: *at leve, at løbe*, som står på **N²**-pladsen (Nielsen 2010) (der findes desuden adjektiviske verbalformer, som ikke udgør primære sætningsled, men er adjektivaler i nominaler: præsens participium: *de levendes land, løbende udgifter* og perfektum participium: *ædru levet liv*).

Af hjælpe- og funktionsverber findes der hjælpeverber: *være, have, blive, få*, modalverber: *kunne, skulle, ville, måtte, burde, turde, behøve, gide*, funktionsverber: *komme, blive, forblive* og sanseverber, fx *se, høre, mærke, føle* og støtteverber: *gøre, sætte, lave*. Hjælpeverber styrer supinumsform på næste verbum, fx *Hun har spist; Maden er spist* eller *bliver spist*; *Han fik arbejdet gjort færdigt*. Modalverber styrer 0-infinitiv, fx *Hun kunne ikke spise; Maden burde blive spist; Han ville ikke komme.* Funktionsverber styrer gerundium, fx *De kom løbende; Hun blev siddende.* Støtteverber med tryktab styrer substantiver i nøgen form i en tryktabsforbindelse, fx *olave ballade, osætte fokus på, ohave tillid til, oudgøre støtteparti for*. Endelig kan sanseverber styre akkusativ med 0-infinitiv (§ 27).

Funktions- og hjælpeverber

TYPE	STYRER	EKSEMPEL
hjælpeverber	supinum	*Hun har spist; Maden er spist* eller *bliver spist; Han fik arbejdet gjort færdigt.*
modalverber	0-infinitiv	*Hun kunne ikke spise; Maden burde blive spist; Han gad ikke komme.*
funktionsverber	gerundium	*De kom løbende; Hun blev siddende*.
støtteverber	substantiv	*lave ballade; have tillid til*

I et eksempel som *Hun må have kunnet blive siddende*, styrer det finitte modalverbum *må* infinitiv form af hjælpeverbet *have* på **V¹⁻¹⁻ᴴᴶ**, som styrer supinum form af

16 Betegnelserne supinum og gerundium bliver ikke altid brugt om danske verbalformer, men her bruges disse betegnelser for at man kan skelne mellem den verbale form der står på **V**-pladserne (0-infinitiv), den substantielle form (at-infinitiv) som står på **N**, og mellem de verbale former supinum og gerundium og de adjektiviske participier som ikke udgør primære led med en særlig plads i en sætning.

modalverbet *kunnet* på **V$^{1\text{-}2\text{-}HJ}$**, som styrer infinitiv form af funktionsverbet *blive* på **V$^{1\text{-}3\text{-}HJ}$**, som så styrer gerundium af hovedverbet *siddende* på **V$^{2\text{-}HO}$**:

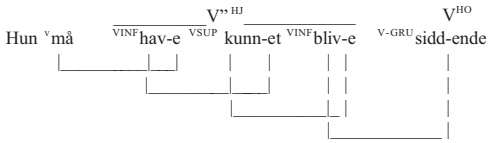

Dette beskrives med følgende regler:

(5a) SAGFORHOLD -> (V"^{HJ}) – FOKUS
(6) FOKUS -> SIT – A^{OMST}
(7) SIT -> V^{HO} – (IR) – DR – MR – PR

Notation: IR = indirekte rolleled. DR = direkte rolleled. MR = middelbart rolle led. PR = prædikationsrolleled

De fire rolleledspladser der er valensbundet til hovedverbet, står i rækkefølge efter deres form: indirekte rolleled, dvs. betinget af et senere R-led (IR), direkte rolleled (DR), middelbart rolleled, dvs. efter en præposition (MR) og prædikationsrolleled (PR). De fire rolleledspladser har semantisk mening bestemt af hovedverbets valenser: På den betingede plads **N^{1}** kan der stå en betinget H-rolle eller i prædikativsætninger en betinget E-rolle[17]. På den næste plads kan der stå en E-rolle, en LO-rolle eller et prædikativ (som formelt er defineret som substantiv der er bøjet i kongruens med subjektet). De næste pladser er ikke reserveret bestemte roller, men alene defineret formelt som henholdsvis middelbare (præpositionelle) rolleled (MR) og prædikationsrolleled (PR).

N$^{1\text{-}IR}$ som indeholder H-rollen, er indirekte rolleled fordi det er betinget af at der er et senere rolleled, fx et direkte objekt, fx *Hun gav ham bogen* eller et prædikativ *Det gjorde ham glad*. Der er en semantisk relation mellem **N^{1}** og **N^{2}**, nemlig `han fik bogen´ og `han blev glad´.

N$^{2\text{-}DR}$ kan med E-rollen være et direkte rolleled, fx *Hun så ham*, eventuelt som en *at*-sætning: *Hun så at han kom*, eller et identitetsprædikativ efter *være, blive, synes, forekomme,* fx *Butleren er moderen*.

N$^{3\text{-}MR}$, det middelbare rolleled, er pladsen for præpositionelle rolleled, fx *Hun så på ham; Hun gav bogen til ham; De boede i Paris*.

17 Her bruges terminologien fra Togeby 2003: G-rolle (den der Gør, agent), H-rolle (den der Har, eller stedet Hvor, hensynsled, recipient) i trivalente situationstyper, E-rolle (det der Er, temarollen, patienten, neutral rolle), og desuden LO-rolle (lokativ) og en instrumentalis).

PR, prædikationsrolleled, består af et betinget adverbial, ordet *at* og en infinitiv, i eksempler *Hun tillod ham straks at gå hjem; Det er ikke nemt at cykle.*

Alle typer af rolleled kan være middelbare (præpositionelle) led, dvs. præpositionsforbindelser (der hos Diderichsen blev regnet for adverbialer på **A**) på en $\mathbf{N^3}$-plads efter en præposition, **p**: *Hun gav bogen til ham; Hun forsynede ham med en bog; De boede i Paris; Bogen er skænket til biblioteket af hende; Hun så på ham.*

Man kan se at $\mathbf{N^1}$ og $\mathbf{N^2}$ ikke kan stå på **F** samtidigt: *Moderen gav hun ikke bogen – Bogen gav hun ikke moderen,* men **Moderen bogen gav hun ikke.* Når et infinit hovedverbum står på **F**, kan og skal også hele SIT-feltet, dvs. prædikatet og de valensbundne rolleled stå på **F**, fx *Give ham bogen straks ville hun trods alt ikke*, men **Give ville hun trods alt ikke ham bogen straks* (infinitte hjælpeverber fra $\mathbf{V^{1\text{-}HJ}}$ kan ikke stå på **F** sammen ved sagforholdsfeltet: **Have villet give ham bogen må hun*).

Nominalet fra $\mathbf{p(N^3)}$-pladsen kan placeres på **F**, således at præpositionen står alene tilbage: *Ham gav hun ikke bogen til (– men til hende)*; præpositionen siges da at *være strandet* efter en tømt **N**-plads på hvad der må noteres $\mathbf{p(N^3)}$, og nominalet fokuseret – i modsætning til konstruktionen uden stranding, hvor det er $\mathbf{N^2}$ der er i fokus: *Til ham gav hun ikke bogen (– men vinen)*. Reglen må altså formuleres således:

(8c) MR -> p(N^3).

Sætningsskema

```
_____________S_____________________________________________
F          frm                mo                    SAGFORHOLD
|           |                 |          ____________|____________
|        ___|___      _______|_______    (a²)      v^ufrm   ______SAGFORHOLD_____________________
|        finit  n     (LL)        mo      |         |      (V"^HJ)                          _______FOKUS_____________
|         |     |     __|_         |      |         |      |                 ____________SIT_____________        OMST
|         |     |    IR DR      ____|__    |         |      |          ____ V^HO  ____  IR   DR   MR   __PR___    |
F(f)    v¹    (a⁰)n   (L) L   a"¹   neg    a"²       v²     V"¹   (N⁰)  (a³)   V²   (N¹)  N²"  p(N³)  (a⁴") atV    A"
Hun    havde                                                                    set        ham.
Hun    tillod                                                                              ham        straks at gå.
Hun    fortalte                                                                        ham  at hun gik.
Hun    gav                 ham      ikke                                                bogen.
Hun    var                                                                      glad.
Det    gjorde                                                        ham        glad.
Ris    er                                                                       nemt                    at spise.
De     gør                 det      ikke                                        nemt            for folk straks at ...
                                                                                 søge arbejde.
```

Her anvendes det fulde skema som ellers først beskrives i § 33. DR = direkte rolleled, genstandsled; IR = indirekte rolleled, hensynsled; MR= middelbart rolleled; p = præposition; PR = prædikationsrolleled. Om a^2, se § 30.

Rolleleddene genereres efter følgende regler:

(7) SIT -> V^{HO} – (IR) – DR – MR – PR
(8a) IR -> N^1
(8b) DR -> N^2; a"; (a"^{4}) – *at* V; *(at)/om* – S
(8c) MR -> p – (N^3)
(8d) PR -> (a"^{4}) – *at* – V; *at* – S
Notation: IR = indirekte rolleled. DR = direkte rolleled. MR = middelbart rolle led. PR = prædikationsrolleled.

Disse regler siger at man kun kan have indirekte rolleled før et andet rolleled, og at alle typer af rolleled kan være middelbare (præpositionelle) led, dvs. et N^3 efter et p: *Hun gav bogen ^{H}til ham; Hun forsynede ^{E}ham ^{INS}med en bog; De boede ^{LO}i Paris; Bogen er skænket ^{H}til biblioteket ^{G}af hende; Hun så ^{E}på ham.*

§ 25. Ledsætninger

Begreberne `helsætning´, `ledsætning´ skal her diskuteres i forhold til traditionens tilsvarende begreber `hovedsætning´, `bisætning´ og i forhold til begrebet `konjunktion´. Ofte blandes den repræsentationelle beskrivelse af sagforholdet sammen med den logiske beskrivelse af udsagnsniveauet. Traditionelt siges det – når der mellem to punktummer er to finitte verber – at to sætninger er forbundet med en konjunktion, fx i beskrivelsen i DDO af ordet *konjunktion*:

> ord der forbinder ord, sætningsled og sætninger – *og, eller* og *men* er sideordnende konjunktioner, og *når, fordi* og *selvom* er underordnende konjunktioner.

Sideordningskonjunktioner er en slags overordnet prædikat der forbinder to led af samme kategori, fx to helsætninger: *[Han kom] og [hun gik]*. I lighed hermed opfattes underordningskonjunktioner, fx i *Hun så at han kom* ofte som to sætninger, hovedsætningen *Hun så* og bisætningen *han kom*, forbundet med den underordnende konjunktion *at*: *[Hun så] at [han kom]*.

Denne sprogbrug kan ikke anvendes om underordnende konjunktioner i denne fremstilling. Her defineres en ledsætning grammatisk som en sætning der er led i en anden sætning (underordnet, dependent, komplement), og eksemplet *Hun så at han kom* beskrives som bestående af helsætningen *Hun så at han kom*. Subjunktionen *at* forbinder ikke to sætninger, men angiver at ledsætningens prædikation `han kom´ er reificeret til at være et nominal uden egen interaktionel eller informationel mening

og med status som en mulig kendsgerning (proposition), og at dens propositionelle sandhedsværdi ikke er fremsat, men bestemmes af oversætningens styrende led, i eksemplet *så*: *Hun så [at [han kom]]*.

Det som traditionen kalder hovedsætningen, det til venstre for *at*: *Hun så*, er ikke en (hel) sætning, for verbet mangler sit obligatoriske objekt. Det kan, hvis det skal have en betegnelse, kaldes *helsætningsstammen*, eller rettere *oversætningsstammen*, for den kan også selv være led i en ledsætning, fx *[De bemærkede at [hun så at [han kom]]]*

Der er i den grammatiske tradition foreslået flere forskellige kriterier for hvordan man identificerer fænomenet ledsætning, og det er normalt ikke så tydeligt beskrevet hvilken forskel i mening der er på en ledsætning og en helsætning.

En ledsætning kan 1. være bestemt som en sætning der ikke kan stå alene, mens en helsætning kan stå alene. En ledsætning kan også 2. være defineret som en sætning der er grammatisk led i den anden sætning, og en helsætning er en sætning der ikke er led i en anden sætning og derfor en selvstændig ytringshandling. En ledsætning kan 3. defineres som markeret med ledstillingen **n - a - v^2**, mens en helsætning har ledstillingen **n - v^1- a**. En ledsætning kan 4. være en sætning der indledes med en subjunktion.

Disse forskellige kriterier vil ikke klassificere konkrete sætninger på samme måde, og man kan krydse kriterierne således at man får forskellige typer af mening: direkte tale (i citationstegn), dækket direkte tale, udråbssætning og indirekte tale.

Ledstilling og sætningstype – også brugt i § 16

SÆTNINGSTYPER / LEDSTILLING	HELSÆTNING, KAN STÅ ALENE OG ER IKKE LED I EN ANDEN SÆTNING	LEDSÆTNING, KAN IKKE STÅ ALENE, ER LED I EN ANDEN SÆTNING, OG KAN INDLEDES MED EN SUBJUNKTION
v^1-a INFORMATIONENS SANDHEDSVÆRDI ER FREMSAT	Direkte tale, afsenderen har ansvaret: *Han sagde: "Hun vil ikke sove".*	Dækket direkte tale, to ansvarshavende afsendere: *Han sagde at [hun ville ikke sove].*
a-v^2 INFORMATIONEN ER NÆVNT	Udråbssætning: *At du dog kan sove!* *Bare jeg dog kunne sove!*	Indirekte tale: *Han sagde at [hun ikke ville sove].*

I denne bog defineres helsætninger alene som sætninger der ikke er led i en anden sætning, fx *Han sagde: "Hun vil ikke sove"* (hvor citationstegnene angiver at an-

svaret for sandheden er hos den omhandlede afsender (*Han*), ikke hos sætningens afsender) og *Bare hun sov*, og ledsætninger som sætninger der er led i en anden sætning, fx *(De sagde at) hun sov* og *Bare hun sov, (slappede hun af)*. Forskellen i mening kan ekspliciteres således at en helsætning tæller udførelse af en interaktionel handling, mens en ledsætning ikke i sig selv er udførelse af en interaktionel handling. Forskellen i meningen med ordstillingen er den at **v^1 – a** angiver at informationens sandhedsværdi er fremsat, og **a – v^2** at informationen ikke er fremsat, men blot nævnt.

Blandt ledsætningerne må der skelnes mellem nominale ledsætninger (noteret med […]) og adverbielle ledsætninger (noteret med < … >). (Adjektiviske relativsætninger optræder ikke som primære sætningsled og diskuteres ikke her i forbindelse med sætningsskemaet). En helsætning med en nominal ledsætning er semantisk set en konfiguration af to prædikationer, hvor den ene fungerer som argument for prædikatet i den anden. Det kan udtrykkes med et fakultativt og styret *at,* eller et obligatorisk og styret *om*, og det betyder at den ene prædikation reificeres til at være et nominalt led der fungerer som et argument der er valensbundet komplement for det styrede prædikat i den anden (overordnede) prædikation.

Han sover aldrig. [Det] tror hun.
Hun tror [at [han aldrig sover]].
Sover han? [Det] spørger hun om.
Hun spørger [om [han sover]].

En sætning med et sætningsadverbial er en konfiguration af to prædikationer. Monovalente prædikater der tager en prædikation som argument, fx *heldig*, der tager *Hun sover* som argument*,* kan, eventuelt ved afledning, blive degraderet til at være en adverbiel modifikation i denne prædikation.

Hun sover ofte. [Det] er heldigt.
Det er heldigt at [hun ofte sover].
Hun sover <heldigvis> ofte.

En sætning med en adverbiel ledsætning kan også være konfiguration af tre prædikationer nemlig en prædikation med et divalent prædikat Z, der tager de to andre prædikationer som argumenter, fx `X samtidig med Y´ eller `X forårsaget af Y´. Z-prædikatet er transformeret til en degradator af Y-prædikationen, så den fungerer som et degraderet (adverbielt) træk ved prædikatet i X-prædikationen.

Den grammatiske struktur viser således så at sige den semantiske struktur på vrangen.

[At [hun læste]], foregik samtidig med [at [han sov]].
≈ Hun læste <mens [han sov]>.

[At [han gik]], skete samtidig med [at [hun kom]].
≈ Han gik <da [hun kom]>.

[At [han gik]], forårsagedes af [at [hun kom]].
≈ Han gik <fordi [hun kom]>.

I helsætningen *Han gik da hun kom* er det informationelt fremsat, og interaktionelt hævdet at `han gik´, mens det blot er nævnt og forudsat at `hun kom´. Helsætningens fokus kan enten ligge på hovedverbet `gik´: *Han **gik** da hun kom – og overværede derfor ikke det sidste*, eller på det degraderede prædikat `på det tidspunkt da´: *Han gik **da** hun kom – ikke før hun kom*, hvor det også er forudsat at `hun kom´.

Der vil derfor her blive skelnet mellem to typer af det der traditionelt kaldes *konjunktioner* eller *subjunktioner*, nemlig mellem dem uden repræsentationel mening om den omhandlede situation, og dem med sådan en mening. De ord der styret af oversætningens prædikat gør sætninger til nominaler, nemlig *at, om* og 0, har ikke repræsentationel mening, er ikke led i ledsætningen og markerer kun ledsætningens status som nominal og dermed reificeret prædikation der betegner en mulig kendsgerning. De kaldes her *komplementatorer* (som er min oversættelse af det engelske *complementizer*, som er den term der bruges i den generative grammatik, og om alle subjunktioner).

Med ordene *at* og *om* fremsætter kommunikatoren ikke information om den omhandlede situation, men nævner den blot som en reificeret prædikation; *at* angiver at den i den retoriske situation er nævnt uden afsenderens fremsættelse af sandhedsværdi (Berthelsen 2014), *om* at dens sandhedsværdi desuden er uafklaret. *Hun tror at han kommer. *Hun tror om han kommer. Hun ved om han kommer. Hun ved ikke om han kommer. *Det er klart om han kommer.*

De ord der indleder adverbielle ledsætninger, *når, da, hvorfor, for at, så at, på grund af at, med den begrundelse at* har repræsentationel mening og kaldes *degradatorer* (d). Degradatorer kan som indledere i de respektive ledsætningen kun stå på **F**.

Særlige forhold synes at gælde for årsagssætninger med *for* og *fordi*, som det ses i følgende eksempler:

1 Hun gik, for han kom ikke.
2 Hun gik fordi han ikke kom.
3 Hun gik fordi at han ikke kom.
4 Hun gik fordi han kom ikke.
5 Hun gik fordi at han kom ikke.

I alle fem eksempler er det at han ikke kom, årsag til eller grund til det at hun gik. Ordene *X for Y* og *X fordi Y* har begge betydningen `X er forårsaget eller begrundet af Y´.

I det første er både X og Y illokutionære handlinger med fremsat information, og *for* er en såkaldt samordningskonjunktion, der lige som sideordningskonjunktionerne *og, eller* og *men*, ikke er led i Y-sætningen. I 2-3 er X fremsat og Y nævnt som en mulig kendsgerning, *fordi* er en degradator og et eventuelt *at* er et pleonastisk *at* der læner sig op ad subjektet og ikke giver nogen forskel i mening.

I 4-5 er X en handling med fremsat information, men i Y, som ikke er en selvstændig sproglig handling, er informationen alligevel fremsat, dog af en anden end taleren (antagelig af den omtalte hun), og det eventuelle *at* er pleonastisk og taber sit tryk til *fordi*. Dette forekommer som typisk for *fordi*-sætninger i narrativer, og **v^{1} – a**-ledstilling forekommer næppe i *hvis*-sætninger: ***Jeg går hvis han kommer ikke.*

For en sådan tolkning taler at etymologien til *fordi at* er `for det at´ således at forbindelsen *fordi at* ikke er ny, men har eksisteret siden vikingetiden (Mikkelsen 1911, side 532). På den anden side har sprognormeringen – ud fra den fejlagtige opfattelse at *fordi* som subjunktion ikke kan efterfølges af en anden subjunktion som *at*, søgt at forbyde *fordi at*.

Det er Geoffrey Leech der i *Semantics*[18] har introduceret skellet mellem komplemtatorer og degradatorer. Ved komplementering reificeres den ene prædikation til at være nominalt argument i forhold til prædikatet i den anden prædikation ofte hvis det betegner ytring, mental proces eller aktualisering, fx *fortælle, mene, hænde* og også *bevirke, være tydeligt*. Ved degradering transformeres et divalent prædikat der betegner en relation mellem to begivenheder eller forhold, til at specificere den ene begivenheds relation til den anden som et semantisk træk ved den.

18 Leech, Geoffrey 1974. I Togeby 2003 beskrives det med særlige diagrammer over konceptuel mening.

§ 26. Letledspladser og informationsstruktur

Den informationelle mening med en sætning er i høj grad udtrykt ved ledstillingen. To pladser har således kun informationel mening. Normalt står indirekte objekt og direkte objekt på pladserne **N1** og **N2**, *Hun gav ikke Peter bogen*, men hvis objekterne er lette, dvs. tryksvage, pronomener, står de før en nægtelse der står på **aMO**: *Hun gav ham den ikke*. Man må derfor i skemaet, som Erik Hansen (1977), oprette to pladser før denne plads. Disse pladser kan ikke observeres hvis **a**-pladsen ikke er udfyldt, fx *Hun gav ham den*. Og et pronomen står der ikke hvis det er trykstærkt: *Hun ˈgav ₒham ˈikke bogen*, men *Hun ₒgav ˈikke ˈham ˈbogen*. Så disse pladser er betingede af udfyldningen af **a**-pladsen og derfor noteret i runde parenteser. Og som for **N**-pladserne gælder det at pladsen for det indirekte objekt på **L1-IR** er betinget af tilstedeværelsen af det direkte objekt på **L2-DR** eller **N"**: *Hun gav ham den ikke. Hun gav ham ikke bogen. Hun gav den ikke. *Hun gav ham ikke*.

(4) a^{mo} -> (LL) – a^{mo}
(4a) LL -> ($L^{1\text{-}IR}$) – $L^{2\text{-}DR}$

Meningen med disse L-pladser synes at være at placere objekterne uden for fokusfeltet og dermed uden for negationens virkefelt: *Hun gav ikke Peter bogen – men blomsterne; *Hun gav ham den ikke – men blomsterne*.

Der er det specielle ved disse letledspladser at de ikke findes når finittet står på **v2**, og ikke hvis der er sammensat tid og **V1** er udfyldt:

*Hvis hun ikke gav ham den, ...; Hun ville ikke give ham den; *Hvis hun ham den ikke gav, ...; *Hun ville ham den ikke give*.

Skemaet udfyldes altså således:

Sætningsskema

| | | |

Man kan forklare dette forhold ved begrebet klise. Man kan antage (Togeby 2003 side 38ff) at alle ubetonede ord har tabt deres tryk til et andet ord, som overtager trykket, således at ordenes informationer smelter sammen til en informationel enhed (markeret som { … }) med trykovertagelsesordet som kerne: *Hun gav {ˈham ₒden} – ikke sidemanden*, men: *Hun {ˈgav ₒham ₒden}* – så hun ikke længere havde den selv.

Når tryktabsordet – som her – taber sit tryk enklitisk, dvs. til et tidligere ord, skal det læne sig kontinuert op ad trykovertagelsesordet, men hvis det taber sit tryk proklitisk, til et senere ord, kan det ske diskontinuert: *Hun ˈstod ˈop* = `forblev stående oprejst´. *Hun ₒstod ˈop* = `hun rejste sig´. *Hun ₒstod ˈstraks ˈop* = `hun rejste sig straks´. Sprogbrugeren kan i tolkningsprocessn godt huske tryktabet indtil trykovertagelsesordet kommer.

Letledspladserne er således eksempler på enklise, hvor de tryktabende objekter smelter sammen med verbet: *Hun {ˈgav ₒham ₒden} ikke*, således at de ikke står i negationens virkefelt og ikke benægtes.

Hvis de ikke var placeret på **LL**-pladserne, ville tryktabsordene enklitisk have lænet sig op ad nægtelsen og således have været i dens virkefelt.

Når en eller flere af pladserne mellem negationen på **a** og objekterne på **N"** er fyldt ud, nemlig med finittet på $\mathbf{v^2}$ eller med et infinit på **V"**, læner tryktabende objekter sig ikke opad nægtelsen, men op ad sætningens hovedverbum: *Hvis hun ikke {ˈgav ₒham} bogen, …; Hun ville ikke {ˈgive ₒham} bogen*.

Negationen er således ikke blot det logiske, men også det informationelle omdrejningspunkt fordi en benægtelse henter sin specifikke relevans i afsenderens ønske om at fokusere på og udelukke netop den information som adressaterne antages fejlagtigt at tro på, mens en hævdet sætning henter sin ikke-specificerede relevans i hele det omhandlede sagforhold.

§ 27. Sekundær neksus

Der findes to konstruktioner i sagforholdsfeltet som af Diderichsen kaldes sekundær neksus, og som ligner hinanden, men som er konstrueret forskelligt og har forskellig mening, nemlig *Hun så ham komme* og *Hun tillod ham at komme*. I den latinskinspirerede grammatik kaldes de begge akkusativ med infinitiv, men meningen med deres syntaks er forskellig. Begge verberne *se* og *tillade* kan også som objekt tage en *at*-sætning: *Hun så at han kom* og *Hun tillod at han kom*.

Den første konstruktion er styret af sanseverber som *se, høre, mærke, føle.* Efter et sanseverbum der virker som en slags funktionsverbum og kan stå på $\mathbf{V^1}$, kan der

kun komme et hovedverbum, ikke hjælpeverber eller modalverber: *Hun så ham *være kommet*; *Hun så ham *kunne komme*. Det sansede sagforhold kan heller ikke benægtes; man kan ikke sanse noget der ikke foregår: *Hun havde set ham *ikke komme*, men sansningen kan godt: *Hun havde ikke set ham komme*. Til gengæld kan begge verber passivvendes: *Hun så ham spise hele kagen ≈ Hun så hele kagen blive spist af ham ≈ Hele kagen er (blevet) set spist af ham*.

Den anden konstruktion findes efter kontrolverber som *tillade, forbyde, befale, pålægge*; der kan ikke følge hjælpeverber eller modalverber efter kontrolverbet: *Hun tillod ham at *skulle komme; Hun befalede ham at *være kommet*[19], men her kan den kontrollerede situation ikke passivvendes: *Hun tillod ham at spise hele kagen ≠ *Hun tillod hele kagen at blive spist af ham*. Ordet *ham* er ikke blot G-rolle for *spise*, men også H-rolle for *tillade*. Begge prædikater kan benægtes: *Hun ville ikke tillade ham at komme* og *Hun ville tillade ham ikke at komme*.

Forskellen i konstruktion er at det sansede forhold i den første konstruktion som 0-infinitiv er degraderet til at være en modifikation eller semantisk træk i det sanseverbum, som det er degraderet i forhold til; det kommer således til at betyde noget i retning af `hun så-komme ham´. I kontrolverbumskonstruktionen har nominalet H-rollen på $\mathbf{N^1}$ og *at*-infinitiven er underordnet som et nominal med E-rollen på $\mathbf{v^{2\text{-}HO}}$, så den kommer til at betyde noget i retning af `hun tillod ham ankomst´.

Disse forskelle på de to konstruktioner kommer på dansk til udtryk i ledstillingen på følgende måde. Degraderede prædikater i form af en 0-infinitiv kan kun stå på (den eventuelt adverbielt modificerede) $\mathbf{V^{2\text{-}HO}}$-plads, og det underordnede prædikat i den nominaliserede form *at*-infinitiv står på den (eventuelt adverbielt modificerede) senere $\mathbf{N^2}$-plads, fx *Hun* ^{v1}*havde* ^{V1}*hørt* ^{N0}*ham* ^{a3}*tydeligt* ^{V2}*befale* ^{N1}*dem* ^{a4}*straks* ^{atV}*at* gå.

Regel (5) – (8) må skrives således:

(5) SAGFORHOLD -> a^2 – v^{ufrm} – SAGFORHOLD
(5a) SAGFORHOLD -> ($V^{"HJ}$) – FOKUS
(6) FOKUS -> SIT – A^{OMST}
(7) SIT -> V^{HO} – (IR) – DR – MR – PR
(8) V^{HO} -> (N^0) – ($a"^3$) – V^{HO}; adj; subst
(8a) IR -> N
(8b) DR -> N; a"; (a") – *at* V; *(at)/om* – S

19 Dog kan man finde det modalverbum der tilføjer samme modalitet som kontrolverbet, fx *Hun tillod ham at måtte komme; Hun befalede ham at skulle komme*.

(8c) MR -> p – (N)
(8d) PR -> (a”[4]) – *at* – V; *(som)* – *at* – S

V^{HJ} = hjælpe-, modal- eller funktionsverbum, fx *være, blive, have komme, se, høre,* tryktabsverber; V^{HO} = funktions- eller hovedverbum, fx *komme, gå, spise, befale,* (prædikativt) adjektiv, fx *tilfreds, lille*, eller nøgent substantiv, fx *bager, lærer. Om* a^2*, se § 30*.

Analyserne ser således ud:

Sætningsskema

| | | |

Som 0-infinitiv skulle *spille* efter regel (8) stå på **V²** og Elisabeth Friis på **N⁰**, men *Elisabeth Friis* optræder faktisk i H-rollen og skal derfor efter (8a) stå stå på **N¹** og *spille* på **N²**. Læg også mærke til at hvis *bede* passivvendes eller *spille* benægtes, vil *spille* ofte, som efter kontrolprædikater, stå som *at*-infinitiv efter *om*. Om konstruktioner styret af verbet *bede* må man altså sige at det er en akkusativ på **N²** med *at*-infinitivkonstruktion på PR efter kontrolverbet *bede om*, men altså (eventuelt) uden ordene *om* og *at*. Læg mærke til at det underordnede prædikat i *bede*-konstruktionen kan benægtes, hvad det ikke kan i sanseverbumskonstruktionen. Nægtelsen kan ikke stå på **a³**, men godt på **a⁴**. *Bede* tager altså et helt sagforhold som objekt, og ikke et element i det sagforhold som *bede* indgår i, sådan som sanseverberne gør. Man kan *bede hende komme igen i morgen*, men man kan ikke **se hende komme igen i morgen*[20].

Endnu mere underligt er det med *lade*. Efter verbet *lade* kan det styrede prædikat i 0-infinitiv passivvendes, men ikke benægtes, og det ligner for så vidt et sanseverbum. På den anden side kan *lade* – i modsætning til sanseverber – ikke selv passivvendes:

Hun ville ikke lade ham spise kagen
**Hun ville lade ham ikke spise kagen*
Hun ville ikke lade kagen blive spist af ham
**Hun ville lade kagen ikke blive spist af ham*
**Han blev ladt spise kagen*
**Kagen blev ladt spist af ham*

Derudover kan den aktive infinitivform have både aktiv og passiv betydning:

Hun lod dem bygge et hus på grunden
Hun lod et hus bygge på grunden

I *Hun lod dem bygge et hus* er betydningen af *lade* nærmest `tillade´, mens betydningen i *Hun lod et hus bygge* nærmest er `foranstaltede´.

Den bedste beskrivelse må være at verbet *lade* er et funktionsverbum som hverken er et sanseprædikat eller et kontrolprædikat, men af sin egen enestående type der – som sanseverber – styrer en akkusativ med en 0-infinitiv, men hvor N-leddet

20 Denne analyse er den samme som i Platzack 1998, men i opposition til de analyser der er givet i Hansen og Heltoft 2005 og i Boye m.fl. 2020. Disse to analyser tager ikke hensyn til at sagforholdet kan passivvendes efter sanseverber: *De hørte Mozart blive spillet af Elisabeth Friis*, men ikke efter efter kontrolverbet bede: **De bad Mozart blive spillet af Elisabeth Friis.*

– som ved kontrolverber – udgør H-rollen på **N¹** og 0-infinitiven et nominalt led på **N²**.

Med regel (5a) kan, fordi V^{HJ} kan itereres, også Diderichsens monstersætning fra § 3 faktisk analyseres:

^{F}Så ^{v1}skulle ^{n}du $^{V\text{-}HJ}$have $^{V\text{-}HJ}$hørt ^{N0}din kone $^{V\text{-}HO=SAGFORHOLD}$bede ^{N1}Henrik $^{N2=V\text{-}HJ}$lade ^{N1}børnene $^{N2 = V\text{-}HJ}$se ^{N0}Reumert $^{V\text{-}HO}$spille ^{N2}Tartuffe

§ 28. Prædikativer

Fokus i en sætning kan ligge på hovedverbet, på et rolleled eller på et omstændighedsadverbial. Rolleleddene består i de fleste tilfælde af indirekte objekt med H-rollen (hensynsleddet, recipienten) og direkte objekt med E-rollen (genstandsleddet, temaet), fx *Hun så ham*, eller af et adverbial med lokativrollen, fx *Jeg bor her*, eller af middelbare (præpositionelle) rolleled, fx *Hun så på ham*. Ved verberne *være* og *blive* er det direkte rolleled på DR ikke objekt, men prædikativ, der lige som subjektet spiller E-rollen. Disse verber tager således to E-roller.

Prædikativet kan i en identitetsprædikation (hvor *være* og *blive* ikke er hjælpeverber men hovedverber) udgøres af en identificerbar entitet, fx et navn: *Personen på billedet er Peter*, eller et substantiv i bestemt form: *Butleren er altså morderen*; i sådan en identitetsprædikation kan subjekt og prædikativ bytte plads: *Morderen er altså butleren*. I en identitetsprædikation skal subjekt og prædikativ høre til samme semantiske kategori, fx *På fredag er i overmorgen,* og der er ikke nogen ny information, men kun angivelse af at to i den omhandlede situation allerede givne og identificerede entiteter i den retoriske situation angiver én og samme entitet.

Subjekt og prædikativ kan ikke bytte plads når prædikativet ikke angiver en entitet, men en egenskab eller et erhverv udtrykt ved et substantiv i ubestemt form: *Han er en idiot* (man kan ikke have *ham er en idiot*), et adjektiv: *Han er ikke klog*, eller et substantiv i ikke-bestemt (nøgen) form: *Han er bager*. Da står prædikativet på **V²**-pladsen som trykovertagelsesleddet i et komplekst prædikat i en tryktabsforbindelse, og (8) ser således ud: V^{HO} -> (N^{0}) – (a”^{3}) – V^{HO}; adj; subst (for en anden analyse se Heltoft 1993).

Prædikativet står på **V²**, og i konstruktioner som *Hun gjorde ^{N0}ham ^{V2}glad* og *De kaldte ^{N0}ham ^{V2}Mads* er der så en være- eller hedde-relation mellem nominalet på **N⁰** og prædikativet på **V²**. I *Det er nemt hurtigt at få varer bragt ud* er det tryksvage *Det* foreløbigt subjekt der kataforisk henviser til det senere egentlige subjekt på

PR, dernæst hovedverbet og prædikativet på $\mathbf{V^2}$ og en (så eventuelt modificeret) *at*-infinitiv som egentligt subjekt på PR-pladsen. Også denne konstruktion kan gøres kausativ: *Regeringen vil gøre det nemt hurtigt at få varer bragt ud.*

Sætningsskema

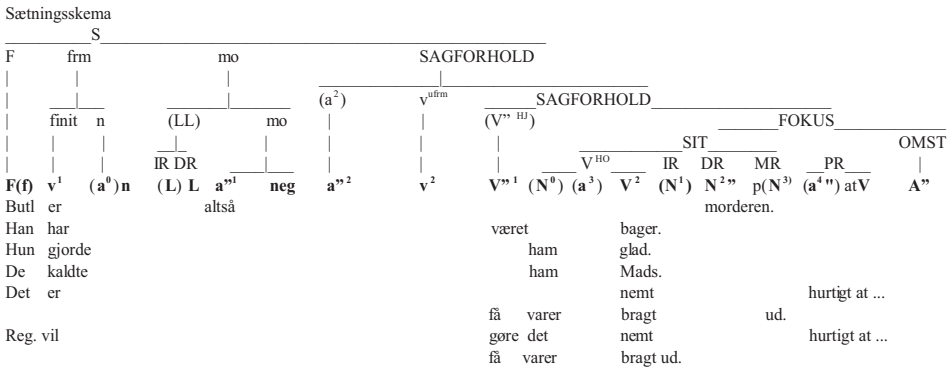

IR = indirekte-rolle, DR = direkte rollerolle, MR = middelbart rolleled, PR = prædikations-rolleled.

Prædikativer forekommer endvidere i tre forskellige konstruktioner, hvoraf de to let lader sig forveksle, og som har vidt forskellige betydning. De kan eksemplificeres ved følgende tre sætninger:

Dette er den mand der skal bestemme over ejendommen.
Det er manden der skal bestemme i familien.
Hvem der skal bestemme, er ham.

I den første sætning er *der*-sætningen en bestemmende relativsætning i det nominal der er prædikativet, og ordet *Dette* henviser anaforisk eller deiktisk til en allerede kendt mand. I den anden sætning, som er en sætningskløvning, henviser *Det* kataforisk til *der*-sætningen som ikke er en del af prædikativet, men et led i oversætningen der står på PR-pladsen, og *manden* er generisk bestemthed (som modsætning til *kvinden*) og ikke anaforisk bestemt. I den tredje sætning, som kaldes pseudokløvning, står en indirekte spørgesætning som subjekt på **F**, og prædikativet er *ham*.

Dette er ^{ER}*[den mand der skal bestemme over familiens ejendom].*
Det er ^{ER}*[manden]* ^{PR}*[(at) der skal bestemme i familien].*
^{F}*[Hvem (at) der skal bestemme], er* ^{ER}*ham.*

I sætningskløvninger og i pseudokløvninger kan ledsætningen altid indledes med et *at*, selv om det opfattes som lavsprog[21] (det er det der beskrives i regel (8d i § 27): PR -> (a"[4]) – *at*V; (*som*) – <u>*at* – S</u>. De udgør den særlige konstruktion som opfattes som kløvning af en oprindelig sætning (Nølke 1984), fx *Manden skal bestemme i familien*, til en oversætning med et af sætningens led som prædikativ, og en ledsætning på PR hvor resten af den oprindelige sætning står. Alle sagforholdsled i en sætning kan udkløves, undtagen verberne: *Hun ville give ham den i går: Det var hende (at) der ville give ham den i går; Det var ham (at) hun ville give den i går; Det var i går (at) hun ville give ham den,* men: **Det var give (at) hun ville ham den i går.* I en pseudokløvning kan hovedverbet (erstattet af *gøre* i *at*-sætningen på PR), men ikke adverbielle led udkløves[22]: *Hvad hun gav ham, var bogen; Hvad hun gjorde, var at give ham bogen,* men: **Hvornår hun gav ham bogen, var i går.* Kløvning og pseudokløvning er således forskellige konstruktioner.

Kløvningskonstruktionen er ikke en identitetsprædikation (da subjektet ikke er et bestemt nominal), men en eksklusionskonstruktion. Med en kløvning hævdes det at prædikativet er sandt som element i den senere ledsætning, og samtidig udelukkes det at de paradigmatiske alternativer til prædikativet er sande. Hvis man siger *Han skulle komme fredag*, har man ikke udtalt sig om hvorvidt han også skulle komme torsdag og lørdag, men hvis man siger: *Det var fredag (at) han skulle komme*, har kan ikke blot hævdet fredag, men også udelukket torsdag og lørdag.

Det var fredag (at) han skulle komme
≈ Han skulle komme fredag – og ikke andre dage.

Kløvningskonstruktioner kan ligne sætninger med en bestemmende relativsætning, men i kløvninger er subjektet *det* altid trykløst og henviser kataforisk til det der mangler i (*at*)-sætningen *Det var det ur [at han så på] – ikke det andet*. I relativkonstruktioner henviser et betonet *det* (eller *dette*) altid til noget der kan henvises anaforisk til, fx |*Det var [det ur (som) han så på]*.

---

21 Der kan let findes eksempler som *Det er ham at der kommer; Det er hende at jeg kender*. Men de opfattes som lavsprog fordi de er blevet forbudt af den normative grammatik ud fra den fejlagtige opfattelse at både *at* og *der* skulle være subjunktioner og derfor ikke kunne forekomme ved siden af hinanden i samme sætning. Dette at har Erik Hansen overbevisende argumenteret for i Hansen 1983.

22 Hansen (1995) har observeret at adverbialer godt kan udkløves, fx *Det var med et bøjet søm (at) han åbnede døren*, men ikke kan stå i pseudokløvninger: **Hvordan han åbnede døren var med et bøjet søm*. I identitetsprædikationer skal subjekt og prædikativ være af samme kategori, men *Hvordan*-sætningen er et nominal og *med et bøjet søm* er et adverbial.

Man kan se at det faktisk er ledsætningen der er det fremsatte udsagn (og ikke *det-er*-sætningen) af flere forhold: Det hedder for det første: *Det var sit (eget) ur (at) han så på – og ikke broderens*, og ikke: *Det var *hans (eget) ur (at) han så på.* Man kan nemlig ikke have *sin* i relativkonstruktionen: **Dette var sit (eget) ur, som han så på*.

I kløvninger skal for det andet de finitte verber altid have samme tid: *Det var det barn (at) politiet ledte efter*; i relativkonstruktioner kan verberne have forskellig tid: *Dette er det barn politiet ledte efter*. Nægtelsen har forskellige virkeområder i de to konstruktioner: *Det var ikke det barn (at) politiet ledte efter* betyder: `Det politiet ledte efter, var ikke det barn – men et andet barn´, mens *Dette er ikke det barn (som) politiet ledte efter* betyder: `Dette barn ledte politiet ikke efter – selv om det også var blevet væk fra sine forældre´.

Kløvninger kan for det tredje fordobles: *Det er i Roskilde (at) det er onsdag (at) der er koncert*. Det kan man ikke med relativkonstruktioner; man bliver nødt til at sige: *Dette er hvor der er koncert, og hvor den er om onsdagen*. Kløvninger er således nærmest en omvendt ledsætning.

§ 29. Sætningskløvning

Meningen med kløvningskonstruktionen er – på samme måde som meningen med nægtelsen på neg – både logisk og informationel. Logisk set svarer kløvningskonstruktionen til det som kaldes en iota-operator, som defineres således eksemplificeret med sætningen *Det er pigen (at) der sover (– ikke drengen)*, G = pige og F = sove:

G ((ix) F (x)) <-> (∃x) [F (x) & (y) (F (y) -> y = x)] & G (x)

eller med ord: *Det er pigen der sover* er ækvivalent med `Der eksisterer et x således at x sover, og for ethvert y gælder det at hvis y sover, er y = x, og x er en pige´.

Informationelt bruges sætningskløvning – lige som nægtelsen – når afsenderen vil udelukke de usande alternativer til et led i et udsagn som afsenderen antager at adressaterne tror på, men mens en sætning med en nægtelse kun sletter information hos adressaten og altså ikke er særlig informativ, hævder sætningskløvningen informationen i prædikativet samtidig med at den i ledsætningen sletter de paradigmatiske alternativer.

Et par autentiske eksempler kan illustrere det:

Claus Hjort om Lars Løkke: Det er ham der har splittet blå blok.

Sætningskløvningen både hævder at Lars Løkke har gjort noget der har splittet blå blok (hvad vi måske godt vidste den er blevet), og udelukker samtidig at andre partiledere i blå blok også skulle have gjort det.

Det er ham der har splittet blå blok
≈ `han (og ingen anden) har splittet blå blok´

Man kan godt have bestemmende relativsætning og kløvningsledsætning i samme oversætning:

> Og Johannes vidnede: "Jeg så Ånden dale ned fra himlen som en due, og den blev over ham. Jeg kendte ham ikke, men han, som har sendt mig for at døbe med vand, han sagde til mig: Det er ham, du ser Ånden dale ned over og blive over, der døber med Helligånden. Jeg har set det, og jeg har aflagt det vidnesbyrd, at han er Guds søn."
>
> Johannes 1, 32-34. Den autoriserede oversættelse 1992

Den kløvede sætning skal analyseres således at *ham, du ser Ånden dale ned over og blive over* er et nominal på DR, der består af pronominet *ham* og en relativsætning der bestemmer at *ham* henviser til den der omtales i citatets anden sætning som den ånden blev over. Sætningen *der døber med Helligånden* får så mening som det som gøres af en der er eksklusivt udpeget blandt flere alternativer `Han og ingen anden (dvs. heller ikke mig, Johannes) døber med Helligånden´. Sætningen sættes i sætningsskema på følgende måde (hvor […] angiver underordning, og <…> angiver degradering:

^{F}Det ^{v1}er ^{DR}[ham, <^{F}du ^{v2}ser ^{N0}Ånden ^{V2}dale ^{ER}ned over (–) og ^{V2}blive ^{ER}over (–) >], ^{PR}[^{F}der ^{v1}døber ^{A}med Helligånden].
≈ han (og ingen andre) døber med Helligånden.

Læg mærke til at man ikke i konteksten kan bytte om på de to sætninger der følger efter *Det er ham*: **Det er ham, der døber med Helligånden, (som) du ser Ånden dale ned over og blive over.* Det er nemlig `ånden der daler ned´ der er det kendte, og ikke `døber med Helligånden´.

I en ældre oversættelse er disse tre vers formuleret således:

> Og Johannes vidnede og sagde: jeg saa, at Aanden foer ned som en Due fra Himmelen, og den blev over ham. Og jeg kendte ham ikke; men den, som sendte mig at døbe med

> vand, han sagde til mig: paa hvem du seer Aanden fare ned og blive over ham, han er den, som døber med den Hellig Aand. Og jeg haver seet det og vidnet, at denne er den Guds Søn.
>
> Johannes 1, 32-34. Den autoriserede oversættelse 1740.

Her er der ikke nogen kløvning, og *den, som døber med den HelligAand* er et samlet nominal med *den*, som forudsætter at de kun er én, og en bestemmende relativsætning. Det analyseres således:

> F[Fpå hvem ndu v2seer N0Aanden V2fare ERned og V2blive MRover ham], fhan v1er ER[den, <Fsom v2døber Amed den Hellig Aand>].
> ≈ han er den (eneste) som døber med helligånden.

I den gamle oversættelse kan man bemærke at det er forudsat at der kun er en der døber med Helligånden – det vidste vi vist ikke; i den nye at det er underforstået at der ikke er nogen anden der døber med helligånden – så blev vi så kloge.

§ 30. Adverbialers flertydighed

Ordklasserne der kan udgøre primære sætningsled, substantiv, verbum, adjektiv, pronomen og retningsadverbium defineres ved deres morfologi, dvs. bøjningsmuligheder, og de ubøjelige ordklasser præpositioner, komplementatorer, degradatorer, talord og artikler kan ikke i sig selv udgøre primære sætningsled. Adverbier kan derfor defineres som ubøjelige ord der i sig selv kan udgøre primære sætningsled, og de formelle træk der adskiller dem fra andre ordklasser udgøres dels af visse (ikke systematisk fordelte) afledningsendelser som *-t*, fx *hurtig-t*, *-vis, mulig-vis* og *nok* i *klogt nok*, og dels og især af deres placeringsmuligheder på **a**-pladserne i sætningsskemaet, dvs. deres distribution. Man kan derfor, ikke om klassen af adverbier, men om klassen af adverbialer (der kan bestå af et eller flere ord i en frase, fx præpositionsforbindelser eller ledsætninger) sige at de på grundlag af deres distribution kan inddeles i underkategorier. Diderichsen inddelte således adverbialerne i de faste neksusadverbialer som ikke kan stå på **A**, de faste indholdsadverbialer som ikke kan stå på **a**, og de frie adverbialer som kan stå begge steder.

Når man vil beskrive adverbialernes distribution, giver det imidlertid særlige metodiske problemer. Problemet er at mange adverbier er meget korte småord med stor flertydighed, fx *bare, da, nu, åbenbart.*

Piet Hein har lavet et GRUK der hedder:

Lad os bare haabe, men ikke bare haabe!

Formen *bare* betyder tydeligvis ikke det samme i de to forekomster. Problemet er her om det er to forekomster af det samme polyseme ord med forskellig betydningsmodifikation på grund af forskellig placering, eller to forskellige homonyme ord med hver deres opslag i ordbogen.

Her er princippet at hvis en og samme form altid har én betydning på én plads, og en anden betydning på en anden plads, er det polysemi, dvs. forskellig men beslægtet betydning på grund af forskellige kontekster. Hvis en form kan have forskellige betydninger på samme plads, er det derimod homonymi, dvs. to ord der (tilfældigvis) hedder det samme.

Dette afhænger igen af hvordan man kan eksplicitere betydningen af en form. I en ordbog som *Den Danske Ordbog*, skelnes der mellem adverbialet *bare* og konjunktionen *bare*. Adverbialet kan betyde 1. `kun´, `ikke andet end´, fx *Jeg skal bare lige strække benene*, 2. `udelukkende´, `som det eneste´, fx *Bare synet af legende børn kunne give hende blanke øjne* (denne betydning synes dog kun at forekomme når *bare* er modifikation i en nominalfrase og ikke adverbial i en sætning), 3. `gør en opfordring mere høflig´, fx *Kom bare indenfor!*, 4. `forstærker´ ordre, ønske og trussel, fx *Hvem der bare havde ferie nu!* Konjunktionen kan 1. som indledning til en helsætning med finit på **v²**, udtrykke et ønske, fx *Bare han nu ikke kører galt*. 2. som indledning til en ledsætning med finit på **v²** udtrykke en betingelse, fx *Jeg tager 2 kg. på, bare jeg går forbi en bagerforretning*.

I *Ordbog over det Danske Sprog* er der anført to betydninger 1. adverbial, `ikke andet end´, fx *Det er bare mig*, herunder forstærkende betydning, fx *Bare rolig! Bare vent!*, 2. konjunktion `hvis blot´, fx *Bare De ser en pige, er De straks forelsket. Bare han ikke så på hende*. Problemet er nu om der er seks homonyme ord eller måske kun et polysemt ord.

De anførte eksempler kan analyseres således at *bare* i imperative sætninger uafhængigt af placering betyder en forstærkende modificering af handlingstypen med betydningen `uden forbehold´, det kan være udtryk for høflighed: *Kom bare indenfor!* eller trussel: *Bare vent!*

Hvis *bare* står på **F** og finittet står på **v²** i en ledsætning, fungerer ordet som en konjunktion som betyder `hvis blot´: *Bare De ser en pige, er De straks forelsket*, og i en helsætning som en ønskemarkør der betyder `gid´: *Bare han ikke så hende! Bare han nu ikke kører galt*!

Ordet *bare* kan i en sætning med indikativt finit og en nægtelse enten stå på **a¹** før nægtelsen eller på **a²** efter nægtelsen, og det er ledstillingen der afgør meningen:

Hun spiste ₀bare ˩ikke maden
= Det er ikke andet end tilfældet at hun ikke spiste maden
-> Hun spiste (simpelthen) ikke maden
bare ≈ `simpelthen´

Hun spiste ˩ikke ˩bare maden
= Det er ikke tilfældet at hun ikke spiste andet end maden
-> Hun spiste også andet end maden
bare ≈ `kun´

Før nægtelsen modificerer ordet *bare* et eventuelt benægtet udsagn således at udsagnet stadig er benægtet, og *bare* betyder `simpelthen´, mens betydningen efter nægtelsen går på den yderste informationen i sagforholdet (i eksemplet *maden*), således at udsagnet som resultat af en dobbelt nægtelse ikke er benægtet. Ordene *ikke – bare,* som altså betyder `ikke – ikke andet end´, kommer til at betyde `også andet end´. I begge eksempler betyder *bare* `ikke andet/andre end´, men meningen opererer på hver sin enhed, enten på **a¹** på hele det eventuelt benægtede udsagn, eller på **a²** alene på det der står i fokus og kan benægtes. Regel (5) må derfor genskrives med følgende regel:

(5) SAGFORHOLD -> $a^{fokuserbart}$ — v^{ufrm} — SAGFORHOLD

og skemaet kommer således til at se således ud:

Sætningsskema

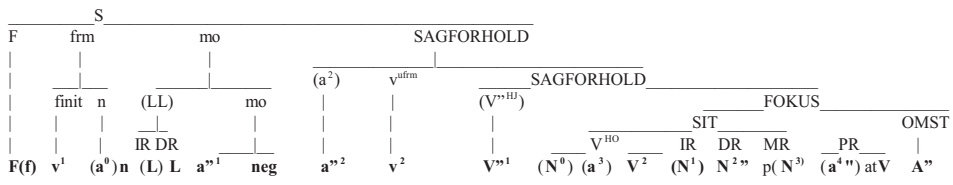

I ønskesætninger efter *gid* kan der næppe stå *bare: Gid han *bare kommer* (det ville være dobbeltkonfekt), og i udbrudssætninger med *hv*-ord på **F** og finit på **v²** i en helsætning forstærker *bare* ønsket, og ordet *kun* giver ikke samme mening: *Hvem der bare forstod fransk!* **…** *Hvem der *?kun forstod fransk!*

Ordet *bare* er, som ordet *ikke*, en logisk operator og kan smelte sammen med andre operatorer, fx *Hvis bare han kommer*, hvor *hvis bare* står som én subjunktion på **F**, *Peter bare taler og taler*, hvor *bare* proklitisk taber sit tryk til *taler*.

Ordet *bare* står på **a[1]** nærmere negationen end andre adverbialer, det vil sige efter dialogpartikler og sætningsadverbialer fordi det selv er en operator: *Hun kom* $^{a1\text{-}1}$*jo* $^{a1\text{-}2}$*desværre* $^{a1\text{-}3}$*bare* ^{neg}*ikke,* og før mådesadverbialer som står på **a[2]**: *Hun var* ^{neg}*ikke* $^{a2\text{-}1}$*bare* $^{a2\text{-}2}$*omhyggeligt blevet instrueret i hvad hun skulle (– hun havde også øvet sig).*

FORM OG PLACERING AF ORDET *bare*			TYPE	BETYDNING	EKSEMPEL
v i imperativ og *bare* på F eller a[1]			forstærkende sætningsadverbial	`uden forbehold´	*Kom bare indenfor! Bare vent!*
v i indikativ	*bare* på **F** med finit på **v[2]**	i ledsætning	logisk operator	`hvis blot´…	*Bare De ser en pige, bliver De forelsket*
		i helsætning	ønskemarkør	`gid´ …	*Bare han ikke kører galt*
	bare på **a[1]**, før neg		sætningsadverbial	`simpelthen´	*Hun spiste bare ikke maden*
	bare på **a[2]**, efter neg		logisk operator	`kun´	*Hun spiste ikke bare maden*

Konklusionen må være at *bare* er ét polysemt ord med kernebetydningen `ikke andet end´, som så i forskellige kontekster får forskellige kontekstbetydninger[23]: `uden forbehold´, `hvis blot …´, `gid …´, `simpelthen´, `kun´.

Som operator på **a[2]** (og *bare* står efter en nægtelse) har frasen *ikke bare*, lige som nægtelsen alene, et virkeområde (understreget) som markeres med betoningen, og som er den information som benægtes, mens de andre informationer ikke benægtes.

Han tog ikke bare |én kage (– men to).
Han tog ikke bare en |kage (– men også brød eller frugt).
Han |tog ikke bare en kage (– men spurgte først).

Piet Heins elegante Gruk fra Politiken 3/4 1950 må så analyseres således at ordet *bare* i *Lad os bare haabe* er et sætningsadverbial på **a[1]** der betyder `uden videre´ efter en imperativ, mens det i *men ikke bare haabe!* som logisk operator på **a[2]** om sagforholdet får betydningen `kun´.

23 Skellet mellem kernebetydning og kontekstbetydning er hentet fra Greimas (1974).

Lad os $^{\mathbf{a1}}$*bare haabe – men ikke* $^{\mathbf{a2}}$*bare haabe!*

Læg mærke til at *os* som et let led står på L-pladsen, før **a**. Efter *lade* står akkusativen ellers på **N**$^{\mathbf{1}}$ og et efterfølgende adverbial derfor på **a**$^{\mathbf{4}}$ (se § 27), men et sætningsadverbial som *bare* (med betydningen `uden forbehold´) kan ikke stå her: *Lad folkene \*bare håbe!* Det skal i betydningen `simpelthen´ hedde: *Lad bare folkene håbe!* Piet Heins sætning kan altså parafraseres *Lad os uden forbehold håbe, men også gøre andet end at håbe.*

Det som gælder for *bare*, gælder som en syntaktisk regel også andre adverbialer. Placeringen af disse adverbialer i en konkret sætning er således bestemmende for hvilken betydning de får. Betydningsforskellen kommer af om adverbialet står (eventuelt ubetonet) på **a**$^{\mathbf{1}}$ (med eller uden afledningsendelser) og fungerer som sætningsadverbial der modificerer ytringen af udsagnet, eller betonet på **a**$^{\mathbf{2}}$ som modifikation af sagforholdet.

Hun har åbenbart (= `øjensynligt´) *ikke brudt loven.*
Hun har ikke åbenbart (= `åbenlyst´) *brudt loven.*

Han valgte klogt nok (= `fornuftigvis´) *ikke en cykel uden gear.*
Han valgte ikke (så) klogt (= `intelligent´) *en cykel uden gear.*

Han kom heldigvis (= `lykkeligvis´) *ikke afsted med det.*
Han kom ikke heldigt (= `på en heldig måde´) *afsted med det.*

Jeg kommer nu (= `imidlertid´) *ikke.*
Jeg kommer ikke nu (= `på taletidspunktet´).

Flere andre adverbialer kan også både optræde som adverbial på **a**$^{\mathbf{1}}$ eller **a**$^{\mathbf{2}}$ og som degradator på **F** i en ledsætning med finit på **v**$^{\mathbf{2}}$.

Han kommer ikke ^{a2}*bare (– han bliver i en uge).*
Han kommer ^{a1}*bare ikke (*– sådan er det).
<^{F}*Bare* (= `hvis blot´) *han* ^{v2}*kommer>, går hun.*

Hun var 30 år; han var $^{a2|}$*da (*= på den tid*) 20 år.*
Hun var 30 år; han var $^{a1}{}_{o}$*da (*= så vidt jeg ved*) 20 år.*
<^{F}*Da* (= på den tid hvor) *han var han 20 år>, var hun 30 år*

Siger du $^{a2]}$*nu (= i dette øjeblik) sandheden.*
Siger du ^{a1}*nu (= egentlig) sandheden.*
<^{F}*Nu* (= når) *du siger det>, kan jeg godt huske det.*

Han kom ^{a1}*altså* (= >som du burde vide) *ikke*.
^{F}*Altså* (=ergo) *kom han ikke.*

§ 31. Typer af adverbialer

De sætningsled der kaldes adverbialer, har semantisk set det til fælles at de er transformerede prædikater der tager andre prædikationer som argumenter, men som er degraderet til at være et semantisk træk der modificerer denne anden prædikation (se § 25). Prædikationer med monovalente prædikater der tager en prædikation som argument, transformeres, ofte ved afledningsendelser, til en adverbiel modifikation i denne prædikation: *Hun kom. Det var heldigt. -> Hun kom <heldig-vis>*. Prædikationer med divalente prædikater der tager to prædikationer som argumenter, transformeres til en degradator (subjunktion) der gør den ene prædikation til modifikation i den anden, *[At han kom] – forårsagede – [at hun gik]* **.** *Hun gik <fordi han kom>*.

Det er også efter denne definition at de fleste adverbialer er adverbialer, så man må dernæst undersøge om der findes underkategorier af adverbialer på grundlag af deres distributioner. Som eksempler på forskellig distribution beskrives her distributionen for ordene *ikke, jo* og *hurtigt*.

Med et ords distribution menes mønsteret for hvilke pladser ordet kan stå på og give mening. Ordet *ikke* kan stå på **neg**-pladsen (*Hun sagde at) hun ikke kom*, ikke på **F, a**^{1}, **a**^{2}**, a**^{3} eller **A**, **Ikke sov hun. Hun ville sove *ikke*. *Hun havde set ham *ikke komme*, godt på **a**^{4}, *Regeringen gjorde det ulovligt ikke at svare på elektroniske henvendelser*.

Ordet *ikke* kan smelte sammen med andre operatorer til en helhed: *hvis ikke, når ikke, om ikke* og *ikke bare, ikke blot, ikke kun*, fx *Ikke bare har han sat sin formue over styr, men han har også ...; Ikke for ingenting regnes han som den rigeste i byen*. I sådanne eksempler udgøres leddet ikke blot af ordet *ikke*, men af frasen *ikke bare* eller *ikke for ingenting*.

Ordet *ikke* kan ikke regnes som et degraderet semantisk prædikat der tager en prædikation som argument, og det kan ikke optræde som prædikativ: *Hun kom. Det var *ikke*; det kan ikke stå på **F**, **Ikke ville hun komme*. På **neg** i en helsætning med fremsat finit får det den informationelle mening at det markerer hvad der er fokus i ytringen. Til denne type hører en række ord som angiver polarisering og her

kaldes logiske operatorer med et virkefelt: *ikke, ej, ingenlunde, næppe, bare, nok, just, netop*.

Det skal også nævnes at negationen taber sin logiske betydning i interrogative sætninger. Spørgsmål er nemlig så at sige en mellemting mellem en bekræftelse og en benægtelse, og et negeret og et ikke-negeret spørgsmål kommer derfor til at betyde nogenlunde det samme. De adskiller sig kun fra hinanden ved om afsenderen venter et bekræftende svar med *Ja* eller et afkræftende svar med (en slags dobbelt nægtelse) *Jo*.

Hun kommer. ≠ *Hun kommer ikke.*
Kommer hun? ≈ *Kommer hun ikke*?

– Kommer hun? – Ja!
– Kommer hun? – Nej!

– Kommer hun ikke? – Jo!
– Kommer hun ikke? – Nej!

Med negationen på **neg**-pladsen kan man skelne mellem adverbialplacering på $\mathbf{a^1}$ og $\mathbf{a^2}$. I det her foreslåede sætningsskema er der således syv forskellige adverbialpladser, hvoraf de tre er betingede pladser: **F**, ($\mathbf{a^0}$), $\mathbf{a^1}$, $\mathbf{a^2}$, ($\mathbf{a^3}$), ($\mathbf{a^4}$) og **A**.

Sætningsskema

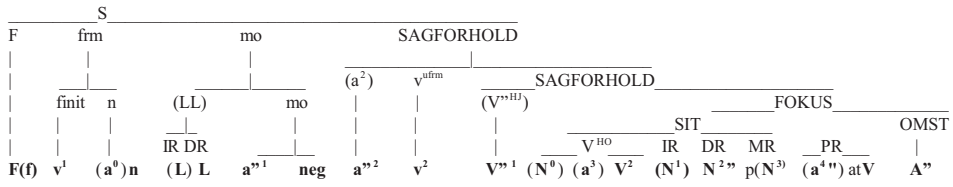

Diderichsens monstersætning (§ 3) kan analyseres præcist med disse pladser: *Men ^{F}derfor ^{f}så ^{v1}ville ^{a0}altså ^{n}chefen ^{a1}af flere grunde ^{NEG}ikke ^{a2}dengang $^{V1\text{-}1}$have $^{V1\text{-}2}$kunnet ^{V2}betro ^{N1}ham ^{N2}hvervet.*

Ordet *jo* er altid ubetonet, det i ordet degraderede prædikat handler kun om afsenderens og adressatens forhold til udsagnet, og det kan ikke stå på **F**, $\mathbf{a^2}$, $\mathbf{a^3}$, $\mathbf{a^4}$, men godt på $\mathbf{a^0}$, $\mathbf{a^1}$, fx **Jo sov hun; Hvis han *jo kom, ...; Han er ikke *jo kommet; Hun havde set ham *jo komme; Regeringen gjorde det ulovligt *jo at svare på elektroniske henvendelser, men Så kommer jo Peter. Han kom jo ikke*. Personligt

kan jeg ikke have tryksvagt *jo* på **A**, men man kan ofte høre det: *Hun kom ikke jo*. Men når jeg hører det, får ordet, som jeg opfatter det, en anden betydning end på **a**^{1}. I *Hun kom jo ikke* betyder *jo* `som jeg og også du godt ved – selv om man ikke kan mærke det på dig´. På **A** er bebrejdelsen af at modtageren åbenbart har glemt hvad der ellers er bekendt, ikke tydelig, og *jo* betyder blot `som bekendt´ eller `som jeg godt ved´.

Ordet *hurtigt* kan stå på **F, a**^{2}**, a**^{3}**, a**^{4}**, A**, men ikke på **a**^{0}**, a**^{1}, fx *Så er *hurtigt Peter kommet; Han er *hurtigt ikke kommet*.

De tre ord *ikke, jo,* og *hurtigt* har således forskellig distribution, og det er et argument for at de tilhører forskellige underkategorier til kategorien adverbial. Det kan se ud som om det er en cirkelargumentation når pladserne i sætningsskemaet er defineret ved hvor bestemte ledklasser kan stå, og ledklasserne er defineret ved hvilke pladser de kan stå på. Men det er ikke en cirkel, for kategorien adverbial er ikke bestemt ved placeringsmulighed, men som et prædikat eller en prædikation degraderet til at være et led, der stadig er primært led i en anden sætning, og denne overkategori er dernæst underinddelt i klasser efter leddenes distribution.

Der er i den grammatiske litteratur en vis enighed om hvilke adverbielle kategorier man kan definere ved deres distributionsmuligheder.

Som det fremgår af skemaet har Diderichsen 1946, Bartsch 1972, Togeby 2003, Hansen og Heltoft 2011 kategorierne fælles, om end ikke terminologien.

Adverbialer:

Diderichsen	Bartsch	Togeby 2003	Hansen og Heltoft	definerende træk	eksempel
ikke sætningsled	gradsadverbial	**a**^{g} gradsadverbial	**GA** gradsadverbial	kun i adjektivfraser:	*meget (hurtig)*
fasteindholdsadverbialer	retningsadverbial	**a**^{r} retningsadverbial	retningsadverbier	bøjes i dynamik:	*op-oppe*
	modaladverbial	**a**^{m} mådesadverbial	**MA** måde- og omfangsadverbial	på **F, a**^{2}, **a**^{3}, **a**^{5}, men ikke i kløvning	*hurtigt, let, omhyggeligt* *hun så ham hurtigt gå ud*
frie adverbialer	relationsadverbial	**a**^{u} udsagnsadverbial	**FA** frit adverbial, prædikationsadverbial	i imperativ, spørgsmål, kløvning, på **F, a**^{1}**, a**^{2}, **a**^{3}**, a**^{5}	*da …, når …, her, fordi …, i 10 år, for at …, så at …,*
fastenekssusadverbialer	logisk operator	**a**^{p} udsigelsesadverbial	**FO** fokuspartikel	indeholder en negation, ikke på **F, a**^{3} eller **a**^{5}	*ikke, bare, blot, helt, kun, netop, næppe, hvis … så*
	sætningsadverbial K_0 - K_6	**a**^{y} ytringsadverbial: komposition, kriterier, vurdering, distance, engagement	**SA** sætningsadverbial: kriterie-, vurderings-, engagements- og kompositionsmarkører	på **F, a**^{1}, på **a**^{5}, ikke i imperativ, spørgsmål, kløvning	*muligvis, sandsynligvis – desværre, heldigvis – klogt nok – altså, da, dog, nok, vel, vist – tilfældigvis, rigtig nok – efter sigende, angiveligt – selvfølgelig, åbenbart*
		a^{y} informativitetsmarkører	**DP** dialogpartikel	tryksvage, ikke på **F**	*jo, skam, mon, vel, sgu, måske – nu, så, da – altså, da, dog – nok, vel, vist*

Man kan således blandt de traditionelle adverbialer finde led der ikke er primære sætningsled, nemlig gradsadverbialer, de er adled i et andet led. Retningsadverbialer kan fungere på **V²** som sidste del af en tryktabsforbindelse. Blandt de primære adverbialer i en sætning er der nogle der modificerer sagforhold, nemlig mådesadverbialer og relationsadverbialer, negationer der ikke er degraderede udsagn, men operatorer, andre der med deres degraderede prædikation parentetisk kommenterer udsagnet, nemlig sætningsadverbialer, og atter andre der modificerer aktualiseringen, nemlig dialogpartikler. Man kan således regne med syv typer af adverbialer: gradsadverbialer, retningsadverbialer, mådesadverbialer, relationsadverbialer, operatoradverbialer, sætningsadverbialer og dialogpartikler.

Et retningsadverbial kan bøjes i motorik, fx *op – op-pe*, og angiver retningen for overgange eller lokaliteten for tilstande. Det står på **V²**-pladsen som et valent led, ^{F}*Hun* ^{v1}*måtte* ^{V1}*holde* ^{N2}*op* ^{N3}*med at synge* ^{A}*i går.* Eksempler: *op-oppe, ned-nede, hen-henne, ud-ude, frem-fremme.*

Et gradsadverbial er et degraderet prædikat der graduerer mægtighedsfunktionen af et adjektival eller adverbial og er således ikke et primært sætningsled.

Han løb hurtigt, og hurtigheden var stor >
Han løb <<meget> hurtigt>

Eksempler: *fuldt, helt, meget, mægtig, ret, særdeles, temmelig, totalt*.

Et mådesadverbial (modaladverbial) er et monovalent prædikat (der ofte findes som adjektiv) der tager en foregang eller tilstand som sin E-rolle, og som er degraderet til at være et semantisk træk i denne foregang eller tilstand.

Han løb og $^{n\text{-}ER}$*[hans løben] var hurtig > Han løb <hurtig-t>*.

Det placeres på **F**, **a²**, **a³**, **a⁴**, **A**: *Han løb ikke hurtigt; *Han løb hurtigt ikke*, for hvis der ikke er nogen begivenhed er der ikke nogen foregang at modificere. Mådesadverbialer kan ikke udkløves: **Det var omhyggeligt (at) hun noterede ned hvad han sagde.* Eksempler: *hurtigt, højt, sagte – skønt, hæsligt, smukt – omhyggeligt, klogt, letsindigt – erfaringsmæssigt, forventeligt, planmæssigt – nyttigt, tilladeligt, forbudt – gerne, forudsigeligt – parvis, delvis, skridtvis.*

Et relationsadverbial (udsagnsadverbial, frit adverbial) er et divalent prædikat der angiver en relation mellem to begivenheder eller forhold i den omhandlede situation, og som fungerer som degradator (degraderingskonjunktion) af den ene til en fokuserbar (udkløvelig) modifikation i den anden.

[At [hun kom]], skete samtidig med [at [han gik]] **.** *Hun kom <da [han gik]>* ≈ *Han gik <da [hun kom]>.*
[At [hun kom]], forårsagedes af [at [jeg gik]] > *Hun kom <fordi [jeg gik]>* ≈ *Jeg gik <hvorfor [hun kom]>.*

Relationelle adverbialer kan være deiktiske og have talesituationen som sin ene relaterede begivenhed.

[At [hun kommer]] sker samtidig med [at [jeg taler]] > *Hun kommer <nu>*

Relationen mellem begivenhederne (eller forholdene) kan være om tid: *da, mens, før, efter*, årsag: *fordi*, *hvorfor*, følge: *så at*, hensigt: *for at*, modsætning: *mens*, begrundelse: *eftersom, da, når, siden*, indrømmelse: *skønt, selv om,* eller sammenligning: *des, end, ligesom, som*.

Det divalente prædikat der er transformeret til en subjunktion, degraderer den ene af sine argumentprædikationer til at være modifikation af den anden. Dette adverbielle led placeres oftest på **F** eller **A**, og på $\mathbf{a^1}$ og $\mathbf{a^2}$ med forskellig informationel mening, fx *Hun sov, fordi hun var syg, ikke så længe. Hun sov ikke fordi hun var syg, så længe (– men fordi hun havde taget en sovepille)*, se § 26. Eksempler: *da, fordi, når, på grund af, for at*.

Et sætningsadverbial er et prædikat der angiver et epistemisk (kriterielt), evaluerende, engagerende, eller tekstuelt forhold mellem den retoriske situation og en omhandlet situation, og som er degraderet, performativiseret som parentetisk adverbial i sætningen. Sætningsadverbialer kan godt stå på **F**, *Desværre kom hun ikke*, men ikke stå i imperativ eller spørgesætninger (hvor den omtalte situation ikke er deklareret): **Gå muligvis!*, og kan kun placeres før negationen på $\mathbf{a^1}$: *Hun var ikke *heldigvis gået*[24]. Placeringen før negationen performativiserer adverbialet således at det bliver parentetisk, ikke kan fokuseres eller benægtes i den retoriske situation.

Eksempler på sætningsadverbialer anført i semantiske grupper: *formodentlig, sandsynligvis, muligvis – beklageligvis, ærgerligt nok – klogt nok – forventeligt, planmæssigt – rigtig nok, tilfældigvis – efter sigende, angiveligt – som bekendt, øjensynligt, åbenbart, selvfølgelig, naturligvis.*

Dialogpartikler er sætningsled der ikke angiver forhold i den omhandlede situation, men kun om hvorvidt informationen om den er kendt for og ment af hen-

24 Denne sætning kan dog forekomme som en metasproglig rettelse: Hun var ikke heldigvis gået – men uheldigvis gået.

holdsvis afsender og adressat. Ordet *jo* angiver således at sætningens information er bekendt for både afsender og adressat, men at adressaten åbenbart ikke tager hensyn til det (ellers var det jo ikke relevant at sige det): *Sådan er det jo.* Dialogpartikler kan i modsætning til sætningsadverbialer ikke stå på **F**: ***Jo er det sådan**. Eksempler: *da, jo, sgu, altså, faneme, kraftædeme, dog, vistnok, skam, sådan set, simpelthen, vist, vel, nok, nu.*

§ 32. Typer af sætningsadverbialer og dialogpartikler

Sætningsadverbialer (SA) er – både efter Togeby 2003, Heltoft 2011 og Jørgensen 2014 – på grundlag af deres distribution defineret som forskellige fra negationer (NEG) og dialogpartikler (DP) ved at kunne stå på **F**, *Muligvis kommer hun ikke; *Jo kommer hun ikke; *Ikke kommer hun*, og forskellige fra relationsadverbialer (RA) og mådesadverbialer (MA) ved ikke at kunne stå på **A**, ikke i en udkløvning og ikke i imperativ, *Hun kunne ikke komme *desværre; *Det var desværre hun ikke kunne komme; Kom *desværre!; Hun ville komme i morgen; Det var i morgen hun ville komme; Kom i morgen!*

Der er også enighed om at de primære adverbialer i sætningen, hvis de står på **a**[1] normalt står i følgende rækkefølge:

a^{DP}	a^{SA}	a^{RA}	NEG	a^{RA}	a^{MA}
jo	*desværre*	*i byen*	*ikke*	*dengang*	*med glæde*

I en konstrueret sætning kunne det lyde således: *Hun havde jo desværre i byen ikke den gang med glæde kunnet besøge vennerne*, men autentiske eksempler er svære at finde.

Togeby (§ 13) inddeler sætningsadverbialerne i informativitetsmarkører (som svarer til dialogpartikler), og kompositions-, kriterie-, vurderings-, distance- og engagementsmarkører, og Heltoft (§ 17) og Jørgensen (§ 18) inddeler sætningsadverbialerne i kriterie-, vurderings-, engagements- og kompositionsmarkører. Hos Heltoft og Jørgensen inddeles dialogpartiklerne i fatiske, proksimale, argumentative og evidentiale dialogpartikler som normalt placeres i den anførte rækkefølge.

fatiske	proksimale	argumentative	evidentiale
jo; sgu	*nu; da*	*altså; ellers*	*vist; nok*

Han var sgu da ellers nok tilfreds med huset

Det er dog spørgsmålet om disse placeringer kan beskrives i et skema, for det er for det første let at finde eksempler på afvigelser fra de anførte rækkefølger – især hvis man søger på nettet, hvor man dog ikke kan vide hvorledes betoningen er, og om afsenderen er en indfødt habil sprogbruger. For det andet er det meget svært at eksplicitere om der i et af Henrik Jørgensens eksempler er forskel i betydning på den fundne atypiske ledstilling RA-DP og den typiske DP-RA:

> *Min veninde har ^{RA}af den grund ^{DP}jo mere til sig selv om måneden men er jo også nødt til at lægge penge fra så der er til tandlæge, briller m.m.*
>
> *Min veninde har ^{DP}jo ^{RA}af den grund mere til sig selv om måneden men er jo også nødt til at lægge penge fra så der er til tandlæge, briller m.m.*

Min sprogfornemmelse er at der i det første eksempel må have været en pause (som kunne noteres med et komma) efter *jo* til markering af at det er *af den grund* der modificeres med *jo*, og ikke *mere til sig selv*. Jeg kan ikke opfatte nogen anden forskel i betydning på de to sætninger. Af disse grunde vil der ikke blive opstillet genskrivningsregler for sætningsadverbialernes og dialogpartiklernes indbyrdes rækkefølge. Derimod er der en klar tendens, som Jørgensen formulerer, om at adverbialer om den retoriske situation står til venstre mens adverbialer om den omhandlede situation står til højre.

Af lignende grunde indføres der ikke i skemaet en ekstra *at*-plads før **a^4** selv om der kan findes autentiske eksempler som *Det gælder om at virkelig sætte sig grundigt ind i tingene inden man starter*, og *Desuden kan det være en god ide at dyrke andre sportsgrene for ikke at yderligere overbelaste dit løbeknæ* (Theilgaard 2015). Man kan ikke eksplicitere forskellen i mening på disse eksempler og eksempler med *at* umiddelbart før det infinitte verbum.

Overalt, ikke kun i talesprog, kan man støde på eksempler som ikke genereres af reglerne, som følgende overskrift i Politiken 27/8 2022: *Danmark står med et gigantisk grønt benspænd, som vi aner næsten intet om*. Sådanne eksempler må her forklares som dækket direkte tale.

Christensen og Jensen (2014) har korpusundersøgt eksempler på finit på **v^1** og adverbial på **a^1** i en sætning efter en komplementator eller degradator, som fx *Det er en af grundene til at vi tør næsten ikke flytte*. De har kunnet opstille lister over de ti adverbialer der oftest optræder på **a^1** med finittet på **v^1** (her anført i rækkefølge efter faldende hyppighed og med dialogpartikler understreget):

ihvertfald, selvfølgelig, da, sikkert, aldrig, intet, formentlig, ingen, hellere, godtnok.

Og de ti adverbialer der sjældnest står på **a**^{1} efter **v**^{1} i ledsætninger i rækkefølge:

nu, muligvis, rigtig, egentlig, desværre, nok, eventuelt, kun, sandsynligvis, ellers.

Det er svært at se noget grammatisk mønster i disse lister der skulle anfægte forklaringen om dækket direkte tale hvor der kommer to afsenderinstanser til orde i sætningen.

Det bør dog her også bemærkes at ledsætninger indledt af subjunktioner (komplementatorer eller degradatorer) ikke kan have finittet på **v**^{1} hvis ledsætningen står i oversætningens **F**: **At vi tør næsten ikke flytte, er en af grundene til ...*, det skal hedde *At vi næsten ikke tør flytte, er en af grundene til ....* Selv om man godt kan finde *Det er klart at arbejde gider han ikke* er det ikke muligt at finde *At arbejde gider han ikke*, *er klart*. Det skal hedde *At han ikke gider at arbejde, er klart*. Der gælder således stadig en regel om at finittet ikke kan stå på **v**^{1} i ledsætninger der ikke er styret af et foregående (menings-ytrings)-verbum der giver sætningen et skær af dækket direkte tale.

Dækket direkte tale findes især når det styrende verbum er et menings- eller ytringsverbum som fx *sagde*; det er derimod svært af finde **v**^{1} efter styrende aktualiseringsverber: **Det skete at (at) arbejde gad han ikke*. Dermod kan man finde: *Det skete at han ikke gad at arbejde*.

§ 33. Sætningsskema 2023

Som slutning på denne oversigt over de udvalgte i 77 år opstillede forskellige skemaer over sætningsleddene og deres stilling, er der her som det 15. skema foreslået et enkelt sætningsskema for både helsætninger og ledsætninger der i sin grundlæggende og forenklede form ser således ud:

F [[**v**^{1} **n**] **a"** [**v**^{2} [**V" N"** [**A"**]]]]

Kantede parenteser `[…]´ angiver parentesstruktur, og dobbeltcitationstegn ` " ´ angiver at der kan stå flere led af samme type efter hinanden på denne plads. Der gives syv typer af primære sætningsled, nemlig verbaler, **v** og **V**, nominaler, **n** og **N**, adverbialer, **a** og **A**, og negationer, **neg**, og på skemaets førsteplads, **F**, kan der stå et eksemplar af mange typer af led, også degradatorer (**d**).

De rent notationelle forskelle fra Diderichsens oprindelige to skemaer og dette ene skema er for det første at det er **F** der er forankringspunktet, og ikke **v** eller **n** som i andre skemaer. Det indebærer at **F** som det eneste led ikke kan være tomt (hvad det ellers hos Diderichsen og andre siges at være i fx *Kommer hun?*). Denne ændring muliggør for det andet at der er to **v**-pladser som markerer at sætningen med $\mathbf{v^1}$ er fremsat med sandhedsværdi, og med $\mathbf{v^2}$ blot nævnt og uden egen sandhedsværdi. $\mathbf{v^2}$-verbet optræder typisk i en sætning som enten er nominalt komplement eller degraderet til en adverbiel modifikator i en oversætning. *Hun* ^{v1}*kom ikke* og (*Han sagde) hun ikke* ^{v2}*kom; (Han gik) fordi hun ikke* ^{v2}*kom.* Disse ændringer noteres i grendiagrammets grene og giver den heuristiske og pædagogiske fordel at det er muligt at notere både helsætninger og ledsætninger og alle ledstillinger i ét skema på en psykologisk set mere realistisk måde.

For det tredje er Diderichsens **a** spaltet op i $\mathbf{a^1}$ **– neg** og $\mathbf{a^2}$. Det angiver at $\mathbf{a^1}$ ikke falder inden for nægtelsens virkeområde, mens $\mathbf{a^2}$ gør, fx ^{F}*Hun* ^{v1}*sov* ^{a1}*i går* ^{neg}*ikke*, hvor det er *sov* der benægtes, og ^{F}*Hun* ^{v1}*sov* ^{neg}*ikke* ^{a2}*i går*, hvor det er *igår* der benægtes.

For det fjerde er der ikke nogen underordningskonjunktionalplads i sætningen. Ordene *at* og *om* hører ikke til ledsætningen, men til oversætningen, og degradatorer, subjunktioner der indleder adverbielle ledsætninger, fx *da, når, mens, fordi* kan i ledsætningen kun stå på **F**.

Skemaet er for det femte algoritmisk, og det sikrer at det er modsigelsesfrit; kan det køre på en computer, kan det ikke være inkonsistent. Man kan se om det er udtømmende ved at der ikke kan findes modeksempler, dvs. eksempler som ikke kan analyseres med skemaet. *Gid*-sætninger har fx voldt problemer i mange af de foreslåede skemaer, men de giver ikke problemer i dette skema; ordet *gid* hører til kategorien ptl som kun kan stå på **F**, fx ^{F}*Gid* ^{n}*du* ^{v2}*kom* ^{N3}*til Skanderborg og* ^{v2}*blev* ^{N3}*der!*

For at bedømme simpelheden af skemaet, må man tage i betragtning hvad der skal forklares. Skemaet forklarer (i modsætning til Diderichsens og andre skemaer) først og fremmest processerbarheden af meningen, dvs. hvordan en menneskelig sprogbruger i virkelig tid kan opfatte en sætnings form og på dette grundlag forstå meningen med den. Skemaet postulerer (i modsætning til den generative grammatik) ikke en universel ledstilling, som dansk ledstilling så er en variant af. Skemaet forklarer (i modsætning til den generative grammatik og i en vis udstrækning Hansen og Heltoft) heller ikke hvorledes vore dages normale (og normerede) ledstilling er udviklet af ledstillingen i tidligere sprogtilstande.

Med disse forbehold fremsættes hermed et forslag til hvorledes et sætningsskema – her 77 år efter Diderichsens fremlæggelse i EDG af sådan et[25] – kan udformes således at man med det forholdsvis modsigelsesfrit, udtømmende og simpelt, dvs. uden unødvendige hjælpebegreber (men ikke udpræget pædagogisk) kan beskrive meningen med sætningsleddene og deres stilling.

Genskrivningsregler

`X -> Y – Z´ angiver at leddet X består af af leddene Y – Z, `–´ angiver blanktegn før nyt led, `;´ angiver `enten eller´, `(…)´ angiver betinget led; fremsættelse og modifikation noteres med små bogstaver og sagforhold med versaler.

(1) S -> F – frm – mo – SAGFORHOLD
(2) F -> n; v; a; A; (at/om)V – N"; N^1; N^2; k; d; ptl; F – (f)
(3) frm C -> v^{finit} C n^{nom}
(4) n^{nom} -> (a^0) – (at)n
(5) mo -> (LL)a
(5a) LL -> (L^{IR})L^{DR}
(5b) mo -> $a"^{parentetisk}$ – neg ; S
(6) SAGFORHOLD C -> a^2 – v^{ufrm} – SAGFORHOLD
(6a) SAGFORHOLD -> ($V"^{HJ}$) – FOKUS
(7) FOKUS -> SIT – A^{OMST}
(8) SIT -> V^{HO} – (IR) – DR – MR – PR
(9) V^{HO} -> (N^0) – ($a"^3$) – V^{HO}; adj; subst
(10a) IR -> N^1
(10b) DR -> N^2; a"; ($a"^4$) – *at* V; *(at)/om* – S
(10c) MR -> p – (N^3); a^r
(10d) PR -> ($a"^4$) – *at* – V; *at* – S

a = adverbial af typerne dialogpartikel, sætningsadverbial, relationsadverbial. a^r = retningsadverbial. *at/om* = ordene *at* og *om*. d = degradator, subjunktion i en adverbiel ledsætning, fx *da. når. fordi*. DR = direkte rolleled, genstandsled. F = sætningens første led. frm = fremsættelse af tid og sandhed. IR = indirekte rolleled, hensynsled. L = let (ubetonet og pronominelt) rolleled. mo = modifikation. MR = middelbart rolleled. n = nominal i nominativ (hvis det kan ses). neg = nægtelse. N = nominal i oblik kasus (hvis det kan ses). p = præposition. PR = prædikationsrolleled. S = sætning. subst = substantivstamme. v = finit verbum (indikativ; imperativ; optativ). v^{ufrm} = finit vb i indikativ som ikke hævder sandheden, men blot nævner en mulig kendsgerning. V = infinit verbum (infinitiv, supinum, gerundium). V^{HJ} = infinit hjælpe- og funktionsverbum. V^{HO} = infinit hovedverbum, (prædikativt) adjektiv eller nøgent substantiv.

25 Man kan her bemærke at de eneste led der ikke allerede er beskrevet i Diderichsen 1946 og 1964, er **v^2**.

LEKSIKALSKE KATEGORIER: **n**: nominal i nominativ hvis det kan ses: *du, hun, bageren*. **N**: nominal i oblik kasus hvis det kan ses: *dig, hende, bageren*, nominale verbalformer: *at*-infinitiv: *at løbe*. **v**: finit verbum. **V**: infinit verbum. $\mathbf{V^{HJ}}$: infinitte hjælpe-, modal- og andre funktionsverber: *have, være, kunne, ville, se, høre, lave, gøre*. $\mathbf{V^{HO}}$: infinitte hovedverber: *leve, levet, give, givet*, (prædikative) adjektiver: *tilfreds, lille,* eller nøgne substantiver med valens: *bager, lærer*. **p**: præpositioner, fx *på, i*. **a**: adverbialer, fx *ikke, jo, desværre*. **A**: faste indholdsadverbialer, fx *frivilligt, i går*. **ptl**: partikler, fx *bare, gid, mon, måske*.

Sætningsskema

```
__________S_____________________________________________
F        frm              mo                        SAGFORHOLD
|         |                |                 ____________|_____________
|      ___|___      ______|______          (a²)      v^ufrm  ______SAGFORHOLD_____________
|      finit  n      (LL)       mo           |         |     (V"^HJ)                  ________FOKUS_____________
|       |     |     __|_          |           |         |      |          ____________SIT___________          OMST
|       |     |    IR DR        ____|_____    |         |      |     ____ V^HO  ____  IR  DR     MR   __PR___   |
F(f)   v¹   (a⁰)n  (L) L    a"¹      neg    a"²      v²    V"¹  (N⁰)  (a³)  V²   (N¹)  N²"    p(N³) (a⁴") atV   A"
hvis       hun              derfor   ikke   dengang  ville  have ...
                                                           kunnet          spise  maden       op.
Måske kom  hun                       ikke.
Måske      hun                       ikke            kom.
Så     har hun                       ikke                   villet          give  ham  dem                    alligevel.
Hvis       hun              nu                      havde set   ham  i går  stå                 på toget       alene,
Mon        han                       ikke            ville  være           kommet              hjem           straks.
Hun    tillod          ham           ikke                                                                straks at ...
                                                                           gå                  hjem.
Hun    ville                         ikke                   have ...
                                                           kunnet          give  ham  den                    i går
Han  er                                                                    tilfreds            med handlen.
Det  gjorde            ham                                                 tilfreds            med handlen ...
                                                                                                   ikke at ...
                                                           skulle          betale        fuld pris.
Derfor
  så ville  altså chefen        af flere grunde ...
                                     ikke   dengang        have kunnet     betro ham hvervet.
(at)..
ham  kendte han              jo      ikke.
Lad                    os    bare                                         håbe ...
(men)                                ikke   bare                          håbe.
Hun  kunne                   jo      ikke                                 sove                              i går.
fordi      hun                       ikke            kunne                sove.
Kan        hun                       ikke                                 kende      ham                    mere?
Kender     hun         ham           ikke                                                                   ...
når        han              faktisk                 kender                          hende?
Ham kan    hun                       ikke                                 kende                             igen.
```

Litteratur

Bartsch, Renate 1972: *Adverbialsemantik*, Frankfurt am Main: Athenäum Verlag.

Becker-Christensen, Christian 2004: *Nudansk syntaks*, København: Politikens Forlag.

Becker-Christensen, Christian 2010: *Dansk syntaks.* København: Samfundslitteratur.

Berthelsen, Ulf Dalvad 2014: *Propositionelle attituder og attitudeadverbialer i semantisk og pragmatisk perspektiv*, Aarhus: Aarhus Universitet. Institut for Æstetik og Kommunikation.

Bjerre, Tavs, et al. 2008: "Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis" i *Working Papers in Scandinavian Syntax 82*.

Boye, Kasper, et al. 2020: "Kognitionsverber og kontrasten mellem indikativ- og infinitivkomplement" i *Ny forskning i grammatik 27*. Dansk Sprognævn.

Christensen, Tanya Karoli og Torben Juel Jensen 2014: "Sætningsadverbialer i ledsætninger som forgrundssignal" i *Ny forskning i Grammatik 21*, 2014. URL: http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive.

Cinque, Gulielmo 1999: *Adverbs and Functional Heads,* Oxford: Oxford University Press.

Davidsen-Nielsen, Niels 1993: "Det er sgu da nu vist en misforståelse" i *Nyt fra Sprognævnet 1993/3 september,* Dansk Sprognævn.

Diderichsen, Paul (1946) 1957: *Elementær Dansk Grammatik*, København: Gyldendal.

Diderichsen, Paul 1964: "Sætningsleddene og deres stilling – tredive år efter" i Paul Diderichsen 1966: *Helhed og struktur*, København: G:E:C: Gads Forlag.

Dik, Simon C. 1978: *Functional Grammar*, Dordrecht: Foris Publications.

Dik, Simon C. 1989: *The Theory of Functional Grammar*, Dordrecht: Foriws Publications.

Van Dijk, Teun A. 1978: *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London: Longman.

Engberg-Pedersen, Elisabeth, Kasper Boye og Peter Harder 2019: *Semantik*, København: Samfundslitteratur.

Gregersen, Sune 2019: "Årsagssætninger med *fordi* i (formelt) dansk talesprog" i *NyS* 57.

Greimas, A.J. 1974: *Strukturel semantik*, København: Borgen.

Halliday, M.A.K. 1970: "Language Structure and Language Function" i Lyons, John (ed.) 1970: *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth: Penguin Books.

Hansen, Erik 1970: "Sætningsskema og verbalskemaer", i *NyS 2*.

Hansen, Erik 1977: *Dæmonernes Port*, København: Hans Reitzel.
Hansen, Erik 1983: "Det Pleonastiske At" i *Danske Studier 1983*.
Hansen, Erik 1995: "Sætningskløvning i moderne dansk" i *Danske Studier 1995*.
Hansen, Etrik og Heltoft, Lars 2005: "Konstruktion og valens. Objekt med verbal infinitiv som emsempel" i *Ny forskning i Grammatik 20*. Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.
Hansen, Erik og Heltoft, Lars 2011: *Grammatik over det Danske Sprog*, København: Det Danske Sprog- og litteraturselskab.
Harder, Peter 1975: "Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion" i *NyS 8*.
Harder, Peter 2013: "Komplementering og subjunktiontionssemantik" i *Ny forskning i Grammatik 20*. Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet.
Heltoft, Lars 1986: "Topologi og syntaks" i *NyS 16-17*.
Heltoft, Lars 1993: "Revision af indholdsfeltet" i Kunøe, M. og Larsen, E.V. (red): *4. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, "Rrhus Universitet.
Heltoft, Lars 2011: "Lette pronomeners placering: klise og topoligisk integritet" i *Ny Forskning i Grammatik* 18. http://ojss.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive.
Heltoft, Lars 2022: "Tempus og modus som funktionelle kerner (*functional heads*)? Et kerneproblem" i *Ny forskning i grammatik 29*.
Hjelmslev, Louis (1943) 1966: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* København: Akademisk forlag.
Jensen, Anne 2006: "Om *for* og *fordi*" i *Ny forskning i Grammatik 13*. http://ojs:statsbiblioteket.dk/index.php/nfo/issue/archive.
Jørgensen, Henrik 1996: "Om adverbialled mellem det finitte verbal og subjektpladsen i danske hovedsætninger" i Selskab for Nordisk Filologi: Årsberetning, København.
Jørgensen, Henrik 2014: "Adverbiernes rækkefølge i henhold til Mikkelsen" i Togeby, O. mfl. *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning*, Universitets-Jubilæets danske Samfund nr. 585.
Jørgensen, Henrik 2019: "Some remarks on the position of adverb phrases (mainly in Danish)" i Christensen, K.R et al: *The sign of the V. Papers in Honour of Sten Vikner*, Aarhus University.
Leech, Geoffrey (1974) 1981: *Semantics*, Harmondsworth: Penguin Books.
Mikkelsen, Kr. (1911) 1975: *Dansk Ordföjningslære med sproghistoriske tillæg*, København: Hans Reitzels Forlag
Nielsen, Niels Aage 1975: "Om anvendelse af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning" i *At færdes i sproget*. Dansk sprognævns Skrifter nr. 9.

Nielsen, Peter Juul 2010: "De to infinitiver i dansk: Et proklitisk paradigme" i *Ny forskning i Grammatik* 17. http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive.

Nølke, Henning 1984: "Clefting in Danish" i *NyS 14.*

Platzack, Christer 1998: *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*, Lund: Studentlitteratur.

Theilgaard, Liisa Deth 2015: "Sætningsadverbialer og dialogiske partiklers topologi og skopus" i *Ny forskning i Grammatik 22*, s. 255-270. URL: http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive.

Togeby, Ole 1993: *Praxt. Pragmatisk tekstteori 1-2*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Togeby, Ole 2003: *Fungerer denne sætning?,* København: Gads Forlag.

Togeby, Ole 2009: "Ordkløveri? Om sætningskløvning på dansk" i Therkelsen, Rita og Eva skafte Jensen: *Dramatikken i grammatikken*, Roskilde: Institut for Kultur og Identitet. Roskilde Universitet.

Togeby, Ole 2019: *Om tegn – analogi, konvention og situationalitet*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Vikner, Sten 1995: *Verb Movement and Expletive Subjects in the Germanic Languages*, Oxford: Oxford University Press.